

AMASYA EVLİYALARI

“Gelmiş nice meczub-ı ilahi, nice müştak

Çıkmış oradan dehre, nice kamil ü uşşak

Güya burada olmuş idi alem-i misak

Bir feyz ü himem-i zaviyedir, dar-ı Amasya”

-Hüseyin Hüsameddin-

Aksarayı, Malazgirt Zaferinden itibaren Niksar, Tokat, ve Sivas’ı içine alan bölgenin Danişmend’in kontrolünde olduğunu yazar. Danişmend İli adıyla Amasya’yı merkeze alan bölgede Danişmendli Devleti kurulmuş olur. Selçuklu hakimiyetine geçilmesiyle daha geniş sınırlara kavuşan bölge Danişmend Vilayeti olarak tanımlanır. İlhanlı idaresinde ise Rum Vilayeti haline getirilir. Selçuklular döneminde ana ticaret yolları üzerinde bir menzil olduğu için, yakınlarında çok sayıda kervansaray inşa edilmiş olduğu, İlhanlı hakimiyetinde ise önemini sürdürerek bir idare merkezi rolünü devam ettirdiği görülür. Amasya I. Bayezid zamanında Osmanlı hakimiyetine girer ve hemen ardından şehir, şehzade sancağı yapılır. Çelebi Mehmed ile başlayarak XV. yüzyılın sonuna kadar bir çok Osmanlı şehzadesini barındırır. 1413’te Sivas’ı da içine alan Rum Beylerbeyiliğinin merkezi Amasya’dır. II. Bayezid döneminde (1481-1512), Anadolu’da ortaya çıkan İran kontrolündeki Alevi isyanları, diğer hükümdarlar zamanında da devam edecektir. Bu karışıklıklar dolayısıyla Amasya yüz yıl sonra eyalet merkezinden sancak merkezine dönüşür.

Hacı Şadgeldi Paşa, şehrin ileri gelenlerini ve alimleri meclisine davet eder, onlarla müşavere ederek memleketi yönetir, ulema ile konuşmalarına önem verirdi. Gayet cömert olup şeyhlere hürmet ederdi. Hüseyin Hüsameddin’e göre, Konya’da Ulu Arif Çelebi’den feyz almış olan Amasya Mevlevihanesi şeyhi Mevlana Hüsameddin Hüseyin Çelebi ve Sultan Mesud Zaviyesi şeyhi Mevlana Şemseddin Ahmed Çelebi yakın çevresinde yer almakta idiler. Onun Amasya’daki Gıyasiye, Halfetiye, Torumtaiye, Atabekiye Medreselerine ilaveten bir

medrese, bir zaviye, ve bu ikisi arasında bir cami yaptırmış olduğu görülür. Hacı Şadgeldi Camii olarak adı vakfiyede yer alan bu yapı daha sonraları Saraçhane Camii olarak isim değiştirir. Zaviyede ikamet etmekte olan ve eserin 847 yılında vakfiyesini tanzim eden Halveti şeyhi Sunullah Efendi, Serraclar Şeyhi, Debbağlar Şeyhi olarak şöhret bulduğundan Hacı Şadgeldi Camii adı, zamanla Saraçhane Camii'ne dönüşür. Bu durumun benzeri, yine Hacı Şadgeldi tarafından inşa ettirilmiş olan hamamın da Alaca Hamamı şekline dönüşmesinde görülür.

Bu gün, XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Amasya Emiri Şadgeldi Paşa'nın yaptırmış olduğu köprüden geçip şehrin istasyonuna doğru yolu tuttuğunuzda, nihayetinde bir mescidle karşılaşsınız. Bu pek de küçük olmayan yapının içersinde, oğlu ile ün kazanan bir evliya kabri vardır ki, kabrin sahibi bu zat, Şeyh Hamza Hazretlerinden başkası değildir. Onun, dünya tarihinde bir devir açan Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in hocası Akşemseddin'in babası oluşu dışında, halk arasında anılmakta olduğu lakabını vefatından sonra aldığı da söylenebilir. Anlatılır ki, şeyhin vefat ettiği günün gecesi bir kurt gelip kabrini açar. Yeni mezarları bularak ölüyü kabrinden çıkarıp parçalayan bu kurt, bölgeye musallat olmuştur. Ertesi gün kabri ziyarete gelenler, kurdun ölüsü ile karşılaşır. Şeyh Hamza Hazretlerinin eli de mezarın dışındadır. Hal sahibi bir zat şunları söyler. “Kurt değişti için elin yıkanması gerekir.” El derhal yıkanır ve kabirden içeri çekildiği görülür. Bu inanılmaz olaydan sonra, Şeyh Hamza Hazretleri ‘**Kurtboğan**’ lakabıyla insanların muhayyilesinde yerini alır. Oğlu Mehmed Şemseddin'in İstanbul'un fethi sırasında Ebu Eyyub el Ensari'nin kabrini bularak ordunun maneviyatını yükselttiğini, 1460'da Göynük'te vefat ettiğini, Fatih Sultan Mehmed'in 1464'te onun adına türbe yaptırmış olduğunu da bu arada ilave edelim.

Akşemseddin, babasının nasıl bir Hakk aşığı olduğunu, şu şekilde anlatmaktadır: “ Biz oniki kardeş idik. Babam bir gün, hepimizi biraraya toplayarak yüzümüze uzun uzun bakıp hamdetti. Biz zandediyorduk ki, Cenab-ı Hakk'a bizleri kendisine ihsan ettiği için hamdetmektedir. Lakin babamın dervişlerinden Nur-ül Hüda kendisine; “Ben senin neden hamdettiğini biliyorum”, dedi. Babam “Neden?”, diye sorunca “Şuna hamdediyorsun ki, Cenab-ı Hakk, sana on iki evlat verdiği halde hiçbirisinin muhabbeti, kalbini Cenab-ı Hakk'dan ayıramamıştır.” cevabını vermişti. Şeyh Hamzanın kerametleri günümüzde de halkın muhayyilesinde oluşmaya devam etmektedir. O, tıpkı diğer evliyalar gibi, her zaman savaşlarda askerimizin yanındadır. Kore Harbinde ve Kıbrıs Barış Harekatında da moral desteği olur. Amasya'da bir Ali Amca vardır ki, anlattıklarına inanmanız için sizi hiç zorlamaz. Gözlerini iri iri açarak; “Bak hoca”, der. “İster inan, ister inanma. Kıbrıs Savaşı'ndan sonra buraya gelip bana Kurtboğan'ı sordular. Savaşta en iyilerdenmiş. Attığını vurur, hep en önde savaşmış. Namazını da hiç kaçırmamış. Barış olunca kendisiyle

buluşmak isteyen arkadaşına, “Amasya’da kime sorsan beni bilir, sana yerimi gösterir. Ben Kurtboğan’ı arıyorum de..yeter”, demiş. O da kalkıp savaştan sonra Amasya’ya gelmiş. Burayı tarif etmişler. Adam türbeye baktı baktı,ağlaya ağlaya iki rekat namaz kılıp dualar okudu gitti. Üstelik ben bu mübareğin Kore savaşından sonra da ziyaretine gelen cephe arkadaşları olduğunu da büyüklerimden dinlemiştim.” Diye ilave eder.

Anadolu’nun pek çok yerindeki türbelerle ilgili anlatılan bir anekdot, Kurtboğan Evliyası türbesi için de anlatılır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde, Amasya’ya bir tren yolu yapılmaya karar verilir. Çalışmalar başlar. Bu iş için Alman mühendis ve işçiler görevlendirilir. Tren yolunun yapılacağı güzergahta Kurtboğan Türbesi de bulunmaktadır. Türbeye kadar bütün mezarlar, evler yıkılarak yol çalışmasına devam edilir. Sıra Kurtboğan Türbesine gelince ilk kazma vuruşta, bütün çalışanlar; o işten sorumlu olan herkes perişan olur. Kiminin ağzı çarpılır, kiminin cesedi metrelerce öteye fırlatılır. Bunu gören yetkililer, yıkımı durdurmak zorunda kalırlar.

Bir diğer anekdot da şöyledir. Mahalle sakinlerinden bir kadın, bir gece uykusundan zikir sesleriyle uyanır. Kalkıp etrafına bakınır. Seslerin türbeden geldiğini anlar. Türbenin ışığı da yanmaktadır. Yanında cami olduğu için insanların ibadet ettiklerini düşünür. Fakat bu durum böyle yedi gün devam eder. Cami imamına, özel bir şey olup olmadığı sorulur. İmam anahtarın kendisinde olduğunu, oraya kimsenin giremeyeceğini, bir şey olsa mutlaka haberinin olacağını söyler. Bu sesler on beş gün kesilir. Aynı sesler tekrar duyulunca, bu defa kadın dayanamaz, sabaha kadar türbeyi izler ve sabahın ilk ışıklarıyla türbeden on on beş kadar yeşil cübbeli, beyaz sarıklı adamların çıktığını görür.

Şeyh Hamza’nın hayatının son yıllarını geçirmiş olduğu Amasya’da, muhtemelen karşılaşmış olduğu farklı meşrebe sahip şeyhlerden biri de **Mehmed Cui**’dir. Anadolu’da birliğin yeniden sağlanmaya çalışıldığı XV. yüzyılın başındaki o karışık dönemin hemen ardından, Amasya’da imar faaliyetlerinin hız kazanacağı görülecektir. Şehrin bugün dahi ziyaret edilen önemli tarihi mekanlarından olan Gümüşlü Camii, Çilehane Camii gibi yapılar inşa edilirken de sosyal ihtiyaçlar göz önünde tutulur. Şüphesiz bu gelenek sonuna kadar devam edecek, eserler daima külliye teşkil edecek şekilde inşa edileceklerdir. Mevlevi tarikatının itibarlı şeyhi Cemaleddin Mehmed Cui’nin 1414 yılında şehir merkezinden ayrılarak kendi adıyla anılan köye çekildiğini, orada bir Mevlevihane, tekke, mektep ve çeşme yaptırdığını, köyün arazilerini yapılar topluluğunun bekası için vakfettiğini öğreniyoruz.

Bugünkü Burmalı Minare Camii, Gümüşlü Camii ve o günlerde henüz inşa edilmiş olan Saraçhane Camii, çevrelerindeki kendilerini tamamlayan Mevlevihane, medrese, tekke ve imaret gibi yapılarla Amasya’da dini hayatın yaşandığı toplu mekanlardan biri oluyordu herhalde. Muhtemelen hayatın ölümle iç içe olduğu bir anlayışla bu camilerin arasında kalan

boşlukta, bir de kabristan bulunmaktaydı. Gümüşlü Camii ve tekkesini yaptırmış olan Gümüş kasabasının ileri gelenlerinden Gümüşlüzadelere mensup bir genç bu manevi havayı teneffüs ederek yetişir, ve şehrin müftüsü olarak hizmet vermeye başlar. Fakat Anadolu'da Timur İstilası sebebiyle karışık bir döneme girilmiştir. Sivas'ın teslim olmasına rağmen halkının kanlı bir şekilde kılıçtan geçirilmesi, zihinlerde Timur'un zalim kişiliği hakkında silinemeyecek izler bırakır. Halkın korkusu boşuna değildir. Sivas'tan kaçıp gelenlerle Amasya, adeta mahşere döner. Bu sırada Amasya valisi Yakut Paşa'dır. Kara Devlet Şah, on iki bin süvarisiyle Hakala'ya inmiş, Suluova'yı tutmuştur. Menkıbe, Müftü Gümüşlüzade İlyas'ı Aksak Timur ile işte tam bu noktada karşı karşıya getirir. Önemli bir askeri kuvvet ile Amasya'ya gelen Numaneddin ül Cebbar el Mutezili adında faziletli bir zatın başkanlığındaki heyet, Amasya ulemasını imtihana davet eder. Akli ve nakli ilimlerden on tane zor soru soracaktır. İyi cevap verildiği takdirde Amasya halkı zulüm görmeyecek, aksi takdirde Sivas gibi Teymurlenk'in ordusu tarafından urulacak, kılınçtan geçirilecektir. Şücaeddin İlyas Amasya'daki ilim heyetini toplar ve bu davete icabet eder. Sorulan sorulara tereddütsüz, gayet ikna edici cevaplar verir. Timur'un heyeti bu durum karşısında hayrete düşer ve Amasya ve halk böylece büyük bir felaketten kurtarılmış olur.

Timur, Şücaeddin İlyas'ın ilmi derecesini takdir eder ve şehzadesi Kara Mehmet'e bir fermanla birlikte onu ve yeğeni Mevlana Şemseddin Ahmed'i Şirvan'a gönderir(1402). Amasya'da boşalan müftülük makamına da İlyas'ın oğlu Gümüşlüzade Celaeddin Abdurrahman Çelebi getirilir. Şirvan'da bir müddet tedris ile meşgul olmakla birlikte Sadreddin Hayayi'nin meclislerine de katılan Şücaeddin İlyas, burada ahz-ı tarikat eyler. Velilerin hayat hikayelerini anlatan eserlerde onun tasavvuf alanındaki kudretinden övgüyle bahsedilir. Vaktiyle bir rüsum uleması olmaktan mana alemlerinin sırlarına vakıf bir Hakk aşığı olma yoluna geçişi, aslında hiç de kolay olmamıştır. Arif-i billah Sadreddin Hayayi'nin sohbetiyle şereflediği ve onun yanında kırk gün halvette kaldığı sıralarda, nefsin istediği şeyleri yapmamanın ve nefsin istemediklerini yerine getirmenin zorluklarını yaşar. Hocasının ümmi oluşu, müridin teslimiyetini adeta imkansız kılar. Yalnız başına yürümenin mümkün olmadığını da düşünerek, aynı zamanda alim bir zat olan Zeynüddin Hafi'ye gitmeye karar verir. Fakat rüyasında alemlerin efendisini görür. Peygamber efendimiz ona şöyle buyurur. “Ey İlyas!..Kalbinden başka sevgileri çıkar. Şu anda zamanın en hayırlısı Sadreddin Hayayi'dir. Hizmetine koş.” Uyanır ve yaptığı hatayı kabul eder. Tövbe edip Sadreddin Hazretlerinin huzuruna koşar. Keramet ehli mürşidin talebelerine, “**Pir İlyas** geliyor, onu karşılayın”, dediği anlatılır. Önünde diz çöken müridine de, “Peygamber efendimizin yol göstermesi nimetine herkes nail olamaz”, diye buyurarak gördüğü rüyayı bildiğini işaret eder.

Bundan sonra Pir İlyas'ın şeyhinin hizmetinde kalıp mücahede ve riyazetle meşgul olduğu anlaşılıyor.

Timur'un vefatından (1405) bir müddet sonra yeğeniyle birlikte Şirvan'dan Amasya'ya dönen Pir Şücaeddin İlyas'ın, burada artık Taciyye adıyla meşhur olan Yakut Paşa'nın inşa ettirmiş olduğu Gümüşlü Camii'nin yanındaki Gümüşlüoğlu Dergahı'nda talebe yetiştirmek, peygamber efendimizin ahlakını anlatmak ve yaymakla Halveti tarikatının neşrine çalıştığı görülür. Yaşayışıyla etrafındakilere örnek olur. Kendisine sorulan, “evliyanın alametleri nelerdir?”, sorusuna şu karşılığı verir. “Söz söylemek icap etse, nasihat veren olur. Evliya o kişidir ki, boş işlerle meşgul olmaz. Ve yine, Kur'an-ı Kerim okuduğunda, dinleyenlerin kalplerinin yumuşadığı kimsedir.”

Pir İlyas'ın Amasya'da uzun seneler hizmet verdiği anlaşılıyor. Vefatından sonra göstermiş olduğu keramet oldukça anlamlıdır. Kendi bağındaki evin sofasında gasledilirken, sofanın bir ağacı kırılır. Üzerlerine düşerken, Pir İlyas Hazretleri doğrulup, bir eliyle ağacı tutar ve kaldırır. Sonra tekrar yerine uzanır. Cenaze başında bulunanlar, bu hal karşısında hayret içinde kalarak kendilerinden geçerler.

Pir İlyas'ın Yakup Paşa Tekkesi'nin hemen üzerinde medfun bulunduğu kabristana 1482 yılında II. Bayezid tarafından inşa ettirilmiş olan türbesi, enine dikdörtgen planlı olup inşa kitabesi giriş kapısı üzerinde yer alır.

“Yakin ve fena makam sahiplerinin önderi, ulu şeyhlerin kutbu, Gümüşlüoğlu diye bilinen Şeyh Şücaeddin Pir İlyas için bu türbe imar edildi. Allah onun aziz ruhundan bizi faydalandırsın. Bu bina 887 yılında yaptırıldı.” Merzifon'un Kara Mağara adlı köyün geliri de bu türbeye meşruta olarak vakfedilmiştir.

Bu arada Amasyalı şaire Mihri Hanım'ın, pirin torunu olduğunu not edelim.

Evliya Çelebi, Amasya'ya geldiğinde şeyhin kabrini ziyareti vesilesiyle şunları yazar. “Yüzlerce başı ve ayağı açık aşıkları vardır. Vakıfları çok olduğundan gelip geçene nimeti boldur. Hakire ziyareti müyesser olduğu vakit, ruhları için bir hatm-i şerif okumaya başladım. Mezarının duvarında bir kağıda şu beyitler yazılıydı.

“Ali kulunu eyleme bigane(ye) kıyas
Hızır ol ona her vartada ya Hızır İlyas
Dergahına mensubdur ol beynennas
Sal devlet bünyadına avnü ile esas”

Şehirde bir zamanlar fakirlere ve yolculara yemek sağlayan imaretler arasında Pir İlyas Dede İmareti'nin adı da yer alır.

O dönemde yönetimde bulunan paşaların imar faaliyetleriyle şehrin gelişmesine hizmet ettikleri görülüyor. Yakup Paşa'nın 1413 yılında vakfiyesini düzenlemiş olduğu kendi adıyla anılan külliyesi, türünün günümüze kalabilmiş ender örneklerinden biridir. İhanete uğrayarak 1421'de Edirne'de katledilen veziriazam Bayezid Paşa'nın 1414 yılında Yeşilirmak kıyısında yaptırmış olduğu eseri, Osmanlı devri Türk mimarisinin ilk devrinde inşa edilmiş sanat değeri yüksek, iddialı bir yapıdır. Yörgüç Paşa'nın bu defa şehrin diğer ucu sayılabilecek bir yerde; Gökmedrese'nin karşısında 1428 yılında banisi olduğu kendi adıyla anılan eseri, hep o dönemden günümüze gelen yapılardandır. Devletin birliği sağlanmıştır, fakat sosyal düzenin devamı için sürekli çaba gösterilmesi gerekmektedir. Dönemin asayiş durumu göz önünde bulundurularak inşa edilmiş olan Yörgüç Paşa Camii (esasen külliye) ile Bayezid Paşa Camii'nin ortak özelliklere sahip olduğu görülür. Süheyl Ünver'in, 'Anadolu'da Selçuklu Devleti, Beylikleri Resmi Daireleri ve Toplantı Yerlerine Dair' başlıklı makalesinde belirtildiği üzere, minareleri yoktur ve aynı zamanda birer devlet dairesi olarak tasarlanmışlardır. Namaz vakitlerinde ibadete tahsis edilen bu yapılar diğer zamanlarda devlet işlerinin yürütüldüğü mekanlardır. Esasen camilerin ibadet mekanı olmaları dışında farklı fonksiyonlara sahip oldukları da bilinir.

.....

O günlerin söz sahibi isimlerinden Amasyalı **Yar Ali**, faziletli ve yüksek seviyeli bir zat tır. Babası Zeyneddin Siyavuş Sivas'ın Divriği ilçesinden ise de, daha sonra Amasya'ya hicret etmiştir. Risaletle Kadı Burhaneddin'e gönderilen şeyh, onun yanında kalır. Şehzade Bayezid Amasya'da huzur ve sükunu sağlayınca, Kadı Burhaneddin'in yanına iltica edenlerden geri dönenler arasında o da vardır. Aynı zamanda bir şair olan şeyh, Bayezid'e Farsça bir kaside sunarak ihsana nail olur. Şehzade Amasya'da bulunduğu müddetçe, 'Ebu İshak Kazeruni' lakabıyla meşhur Mevlana Şeyh Şemseddin Müeyyed Çelebi'ye ve damadı olan Şeyh Yar Ali Çelebi'ye ilgi gösterir. Yakut Paşa inşa ettirdiği zaviye, imaret ve mektebin vakfiyesini 1411 senesinin başlarında tanzim ettirerek Şeyh Yar Ali'yi zaviyenin başına getirir. Yeşilirmak kenarında yer alan bu kargir tekkenin mescidi, şeyh odası, misafirhanesi bulunmaktadır. XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar fonksiyonda bulunan yapı terk edilince, İbtidai Mektebi haline dönüştürülür.

Şeyh Yar Ali'nin yazmış olduğu "Kitâbü'l-Mekâsîdü'n-Nâciye fi'l-Mebde-i ve'l-Meâş-i ve'l-Meâd" adındaki değerli eseri onun irfan ve kemalinin şahididir. Bu eser, daha sonraları Şeyh Abdülmecid Sivâsî Hazretleri tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Tasavvuf ilmine dair meşhur "Lemeât-ı Irakî"yi Farsça olarak "Lemehât" adıyla şerh etmiştir. Bu eserin bir nüshası Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Yâr Ali Hazretleri 1409 yılında Amasya'da

Hakk'ın rahmetine kavuşur. Yakut Paşa Zaviyesinin başına şeyhin oğlu Müeyyed Çelebi geçer.

.....

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin, Şadgeldiler sülalesinden Divitdarlı (Divitdar Ahmet Paşa'nın soyu) ve Buraklı adlarıyla bilinen iki büyük kol çıktığını ve bunların değişik ünvanlar altında varlıklarını 19. yüzyıla kadar koruduklarını kaydetmekte ve Amasya'nın Öz Nahiyesi'nin (Ezinepazarı) Şeyh Sadi köyünde yaşamış “büyük velilerden **Şeyh Şâdi**”den söz etmektedir. Amasya'nın Öz Nahiyesi'nde genellikle Bayındırlı, Akçakoyunlu (Akkoyunlu), Esenli ve Karakeçili gibi “Özbeöz Türkmen aşiretleri” bulunduğunu yazan Hüseyin Hüsameddin, Karakeçioğulları'ndan Muslihuddin Musa Bey'in bu veli için 1409 yılında bu köyün eteklerinde bir tekke ve türbe yaptırdığını ilave eder. Hacı Bayram Veli'nin hocası olduğu ileri sürülen Şeyh Sadi'nin türbesi, bugün bir adak yeri olarak ziyaret edilebilmektedir. Etrafı ağaçlarla çevrili yeşillik bir alan içersinde yar alan türbeye her yerden ziyaretçi gelmektedir. 1393 yılında Yıldırım Beyazıt'ın Amasya'yı fethettiği yıllarda Şeyh Sadi'nin ünü bir İslam alimi olarak her tarafa yayılmıştır. Yıldırım Beyazıt, oğlu Mehmet Çelebi'yi buraya tayin eder. Mehmet Çelebi ile yakın ilişkileri olduğu bilinen Şeyh Sadi, ilim ve irfanıyla onu etkiler. Yetişmesinde büyük katkıları olur. Ömrünün son yıllarında bugün türbesinin bulunduğu yere gelerek tarımla uğraşmıştır. Vefatından sonra tekkenin başına oğlu Abdulmennan Çelebi geçer. Şeyh Sadi hakkında anlatılan menkıbe, onun binlerce askeri, bir kazan bulgur pilavı ve atlarını da bir mendil dolusu arpa ile doyurduğuna dairdir.

.....

Pir Şücaeddin İlyas'ın halifesi Şeyh Zekerriyya'nın müridi de gün gelir şeyh olur. Halk arasında **İğneci Baba** ismiyle meşhur olan İğnecizade Şeyh Safiyüddin Mahmud Halveti'nin bir yangın sonrası yenilenen türbesi, Amasya'nın Kocacık Mahallesindeki çarşı içinde yer almaktadır. Vaktiyle türbenin yanındaki konak, şeyhin torunu Ayşe Hatun tarafından Amasya kadılarının ikametine ayrılmış. 1893'teki yangın sonucunda Amasya Maarif Komisyonu bu geniş ve kıymetli arsayı zabt etmiş, yerine önemli gelir sağlayan binalar yaptırmış. Neticede, türbeye ait tek dükkan bile kalmamış. Fakat halk arasında, bu komisyonun başkan ve üyelerinin uğradığı talihsizlikler, ‘vakıf malının gölgesinden bile geçmemeyi’ tavsiye eden ortak hafıza çerçevesinde, vakıf eserlere yapılan müdahaleye bağlanır.

Şeyh Safiyüddin Mahmut'un, hal ve hareketlerindeki sadeliği ile tanınan ve çobanlık ile geçimini sağlayan bir kardeşi vardır. Zamanla Amasya'nın bir mahallesi haline gelmiş olan Karasenir Köyüne yerleşen **Serçoban**, bir gün ayakkabıcılık yapan ağabeyi İğneci Baba'yı ziyarete gelir. Beraberinde de koyunlarından sağdığı sütü, bir mendile çıkılıp hediye olarak

getirmiştir. Amacı, bu sütün mendilden sızmadığını göstermektir. Serçoban mendilini kunduracı dükkanının duvarındaki bir çiviye asar. Bu sırada İğneci Baba dükkanında bir bayanın ayak ölçüsünü almaktadır. Serçoban, bayanın topuklarını görerek, “ne kadar da güzel”, diye aklından geçirdiğinde, çiviye asılan mendilden süt yavaş yavaş damlamaya başlar. İğneci Baba, kardeşinin niyetinde bozulmalar olduğunu sezer ama, hiç birşey belli etmez. Bayan ayak ölçüsünü verip dükkandan ayrılınca, İğnecibaba, kardeşi Serçoban’a, “Keramet dağ başında ermekte değil, keramet burada, çıkındaki sütü damlatmamakta”, der.

Bu menkıbenin benzerleri, Merzifon’da medfun bulunan Piri Baba ile kardeşi Çoban Baba ve Kastamonu’da Şeyh Şaban-ı Veli ile kardeşi olduğu kabul edilen Benli Sultan hakkında da anlatılır. Zekiye Çağım, ‘Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şaban-ı Veli Etrafında Oluşturulan Efsaneler’ adlı çalışmasında, ele alındığı şekliyle, Benli Sultan mendiline süt yerine kar koyarak kardeşi Şeyh Şaban-ı Veli’yi ziyarete gelir.

Serçoban, bir gün dağda sürülerini otlatırken kaçan bir oğlağı yakalamak ister. Serçoban kovalar, oğlak kaçar. İyice yorulan Serçoban, "Seni yakaladığımda keseceğim", der. Sonunda yakaladığı oğlağı sözünü yerine getirmek için tam kesmek üzere iken, onun mahzun ve etkileyici bakışları ile karşılaşır ve duygulanır. “ Beni de çok yordun mübarek ”, der ve yakaladığı oğlağı serbest bırakır.

Serçoban, bu yönüyle de Amasya’dan çok da uzakta olmayan Çorum-Osmancık’taki Koyun Baba menkıbesini hatırlatmaktadır. Fügen İlder, ‘Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme : Osmancık’ başlıklı çalışmasında şunları kaleme alır. “Baba Hazretleri Osmancık’ta Adatepe eteklerinde koyun güdermiş. Bir gün sürüden bir koyun kaçar. Baba Hazretleri de peşinden koşar, fakat bir türlü tutamaz. Koyun önde, Baba peşinde Adatepeyi dokuz defa dolaşırlar. Sonunda ikisinin de kuvveti tükenir, yorgun düşerler. Baba, “Ya mübarek! Ben yoruldum amma beni de Eyüp Aleyhisselam sabrına nail ettin”, diyerek koyunu kucaklayıp gözlerinden öper.”

Serçoban’ın hakkında anlatılan menkıbelerden biri de şöyledir. Koyunlarını otlatırken, hiç kimsenin bağına, bahçesine girmemesi konusunda oldukça titiz davranırmış. Kendisine ait olan arazinin dışından koyunlar bir parça ot yese, üç gün hiçbir koyunun sütünü içmez, köylüye dağıtırmış. Bundan dolayı köylüler kendisine baş çoban anlamında ‘Serçoban’ derlermiş. Adının kaynağı ile ilgili bir başka menkıbe, sefere giden askerlere yiyecek vermesiyle ilgilidir. Kumandan, “evladım”, der. Burada binleri aşan askerim var. Senin kendin için getirdiğin azık bunlara yeter mi?” Serçoban’ın ısrarına dayanamayıp sonunda, “madem bu kadar istiyorsun, tamam ser çoban”, diye izin verir. Onun azıcık olan yiyeceği,

bütün askerlerin karnını doyurur, yine de bitmez. Ve kumandanın “ser çoban” sözü, o günden sonra “Serçoban” lakabını almasına sebep olur.

Serçoban öldüğünde, sürüdeki hayvanların her biri ağaca dönüşür ve bir orman oluşur. Mezarının bulunduğu mevki kendi adı ile anılır ve adak ve mesire yeri olarak ziyaret edilir. Yöre insanı oradaki ağaçları kesmenin kendilerine kötülük getireceğine inanır.

Menkıbevi kişiliğinin dışında, Serçoban’ın, kardeşi kabul edilen İğneci Baba’dan yaklaşık 150 yıl önce yaşamış ilim erbabı bir zat olduğu da anlatılır. Öğrenimini Tebriz’de Hz. Hüseyin soyundan gelen Şeyh Taceddin vasıtasıyla tamamlayan İbrahim, çıkmış olduğu yolculuğun sonunda, gün gelir Amasya’ya yerleşir. Burada hocalık yaparak halk ve devlet adamları nezdinde itibar görür. Fakat bir ara Anadolu Moğol valisinin gözünden düşerek Karasenir Köyü civarına çekilir, burada çobanlıkla geçimini sağlar. Gazan Han döneminde tekrar eski itibarına kavuşur. Türbesi 1878’de Karasenirli Hasan Paşa tarafından yaptırılırsa da, zamanın tahribatına binaen, 2001’de Amasya Belediyesi tarafından çevre düzenlemesi ile birlikte yenilenir.

.....

Bölge sakinleri arasında bu gün Hacı Dede olarak bilinen Amasya velîlerinden **Sadreddin Muhammed Horasani**’nin, yörenin meşhur âlimlerinden Seyyid İbrâhim Hazretlerinin babası olduğu kabul edilir. 1413 yılında Horasan’dan gelerek Amasya’ya yerleştiği anlatılan Sadreddin Muhammed Efendi’nin 1414 yılında Bedreddin Mahmut Çelebi Tekkesi’ne şeyh olduğu ileri sürülür. 1404 yılında Amasya Kadısı el Hac Bedreddin Mahmud tarafından imaret ile birlikte inşa edilip vakıfları düzenlenen Bedreddin Mahmud Çelebi Tekkesi’nin Karatay Mahallesinde bulunduğunu burada not edelim. Amasya’da ‘Horasani Baba’ lakabıyla ünlenen Sadreddin Muhammed, aynı zamanda Sultan II. Murad’ın oğlu Şehzade Alaeddin Bey’in de şeyhidir. Şehzade’nin 1442’de öldürülmesiyle oğlu İbrahim ile birlikte Yenice köyüne çekilir. Burada bir zaviye inşa ettirip öğrenci yetiştirmeye başlar. Yenice köyündeki türbesinin yanında yer alan zâviyesinden günümüze hiç bir iz kalmamıştır. Belde belediyesi tarafından 2005’te türbenin çevre düzenlemesi yapılmış olup ziyaretlere açıktır.

.....

Amasya’da Çeribaşı (Sarıbaş) Mahallesi sınırındaki Halkalı Sokakta bir teras üstünde yer alan türbenin, Şadgeldi Paşanın torunlarından 1475 yılında vefat eden Serasker Burak Beyin kızı Sâru (Şahruz) Hatun’a ait olduğu kabul edilir. Burak Bey Sultan Mehmed’in Amasya valiliği esnasında serasker olmuştur. Ali Kılıcı, ‘Erken Osmanlı Baldaken Türbeleri’ başlıklı çalışmasında, sadece güney tarafı duvarla örtülü olan yapının baldaken tarzı türbelere girdiğini belirtir. Ayaklar, konsollara oturan sivri kemerlerle birleştirilmiş, üzeri bir kubbe ile

örtülmüştür. Geniş bir kare kasmağa oturan bu kubbe beton mozaik kaplıdır. Kubbeye içte tromplarla geçilmiştir. İçinde bulunan yere gömülü tek parçadan oluşan mermer sandukanın üzeri yazılıdır. Mezarın baş ve ayak taşlarında da yazılar vardır. Kenarları dört metreye yaklaşan kare planlı yapının orta yerinde bulunan sandukanın kuzeyinde dikdörtgen şeklinde siyaha yakın bir taş üzerinde bulunan halkalar sebebiyle burası Halkalı Evliya diye meşhur olmuştur. Halk arasında **Halkalı Dede** olarak da tanınan türbede sandukanın altındaki mahzende bulunan tabuttaki naaşın bozulmamış olup hafifçe sararmış olduğundan söz edilir. Halk arasında yürümeyen çocukların ayaklarının üç hafta cumartesi günleri taşlar üzerindeki halkalara geçirilmesi durumunda Allah'ın izniyle yürüyecekleri inancı hakimdir.

.....

Anne tarafından Hz. Ebubekir, baba tarafından Hz. Ömer soyundan geldiği rivayet edilen **Habib Karamani**'nin ailesi ve hayatının ilk dönemleri hakkında pek bir bilgi yoktur. Kamil Şahin'in İslam Ansiklopedisi için hazırlamış olduğu Habib Karamani maddesinden öğrendiğimize göre, s

eyahatlerinden biri esnasında kendisiyle Konya'da tanışmış olan Lamii Çelebi'nin, "Seyyid Yahya Hazretlerine vardıkta akaid şerhi okurmuş" şeklindeki ifadesinden, zahir ilimleri tahsil etmekte olduğu anlaşılıyor. O sıralarda daha çok ilim tahsil etmek ve manevi feyz alabilmek için, memleketinden ayrılarak Halvetiyye tarikatının pir-i sanisi Seyyid Yahya Şirvani'ye intisab etmek üzere İran'a gider. Şirvan'da Seyyid'in dervişleriyle karşılaştığında, onlara, "şeyhiniz bana bir günde mevlamı gösterebilir mi?" diye sorunca, müridlerin önde gelenlerinden Hacı Hamza öfkelenerek, "bunda şüphen mi var?" der ve okkalı bir tokat atar. Yere düşerek kendinden geçen Karamani'den haberdar olan şeyh, onu yanına çağırıp, "dervişler gayretli olur, onların kusuruna bakma ve sakın huzursuz da olma", diyerek teselli eder ve gönül alır. Sonra da, "şu pencerenin yanına git ve otur. Orada gördüklerini bize anlat." diye buyurur. Şeyhin işaret ettiği yere varınca Karamani, sır kapılarının açıldığını ve hakikat aleminin gözlerinin önüne birer birer serildiğini fark eder. Mana aleminin bütün güzellikleri ortadadır ve o andan itibaren Habib Karamani, bambaşka bir insan oluvermiştir. Kalbinde dünya sevgisine dair bir şey kalmamıştır. Yüksek marifetlere ulaşır, dergaha geldiğinde kalbinden geçenlere kavuşmuştur. Benlikten geçtiğini, bütün benliğini şeyhinin kapladığını anlar ve dili çözülür. "O geldi, biz gittik."

On iki yıl şeyhine hizmet ettikten sonra izin alarak Anadolu'ya döner. Artık onun sürekli seyahat ettiği görülür. Bir süre Ankara'da ikamet ederek Hacı Bayram Veli Hazretlerinin kabrini sık sık ziyaret eder ve öyle anlaşılmaktadır ki, bu nurlu mekanda her zaman kesbedilecek kemalat, alınacak feyizler vardır. Onun Akşemseddin ile sohbetleri 1450-

55 yılları arasında olmalıdır. Aydın, Sivas, Kayseri, Konya, Karaman gibi şehirleri dolaşır, ve bu arada üç defa Hacc'a gider.

Kayseri'de Akşemseddin'in halifesi İbrahim Tennuri ve Nakşibendi şeyhlerinden Emir Efendi ile Mekke'de ise Zeyni şeyhlerinden Abdülmuti Efendi ile sohbet etme imkanı bulur. Bu büyükler sâyesinde nice feyzlere kavuşur ve her birinden pek çok istifâde eder.

Habib Karamani, İskilip'te Ebussuud Efendi'nin kızkardeşi olup Şeyh Yavsi Efendi'nin kızı olan Rukiye Hatun ile evlenir. Bu arada İskilip'te cami, medrese, zaviye ve kütüphane gibi bir çok vakıf kurmuştur. Bunların başında 1476 yılında yaptırıp vakfettiği Tabakhane Mahallesinde bulunan Şeyh Habib Camii gelmektedir. Vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan ve 370 m2.lik bir alanı kaplayan caminin önündeki medrese binaları 1925'ten sonra yıktırılmıştır. Caminin yanında kütüphane ve zaviye ile birlikte inşa edilen medresenin 1900 yılında altmış yedi talebesi bulunduğu bilinmektedir.

Ancak kayınpederiyle aralarında önemli bir anlaşmazlık çıkınca İskilip'ten ayrılıp Amasya'ya gider. Şeyh Yavsi'nin vakfını "evladiyelik" olarak kurduğu, Habib Karamani'nin ise, "erbabiye" olarak kurmasını istemesi yüzünden aralarının açıldığı rivayet edilir. Habib Karamani İskilip'ten ayrıldıktan sonra geldiği Amasya'da bir zaviye kurarak ibadet ve ilimle meşgul olur ve 1496 (H.902) senesinde Amasya'da vefât eder. Mehmed Paşa Câmîinin batı tarafında Nezir Mehmed Paşa ile oğlunun kabirleri arasına defnedilir.

Sultan İkinci Bâyezîd Hânın şehzadesi Şehinşâh Bey'in nişancısı şöyle anlatır: Şeyh ile berâber akşam namazını kılıyorduk. Bir akrep, secde yerinden geçip, safın bir tarafına gitti. Ne olduğunu bilemediğimden aklım karmakarışık oldu. Namazda huzûrum kaçtı. Namazdan sonra yemek getirdiler. Fakat akrep sanki kafamın içini sokuyordu. Hep onu düşünüyordum. Bir türlü yemeği yiyemiyordum. Gönlümden geçirdiğim bu düşünceyi Allahü teâlâ, Şeyh'in kalbine ilhâm edince, bana; "O zavallı akrep bizim yanımıza geldi. Peygamber efendimizin; "İki karayı (yılan ve akrebi) gördüğünüzde öldürünüz!" hadîs-i şerîfine uyarak, onu namazda iken öldürdük. Gönlünüzü meşgûl etmesin!" dedi. (Namazda yılanı ve akrebi öldürmek namazı bozmaz.) Böylece zihnimdeki endişe ortadan kalkmış oldu. Benim âdetlerimden olduğu için, gönlümden geçirerek; "Eğer yemek helâl ise Bismillâh", diyerek yemeğe başladım. Bunun üzerine Şeyh Habîb; "Helâldir, şüphen olmasın!" dedi.

Türbenin dışındaki ilk mezar Mehmet Paşa'nın babası Hızır Paşa'ya, ikinci mezar Mehmet Paşa'ya, üçüncüsü Habib Karamani'ye, bu durumda dördüncü mezar da Mehmet Paşa'nın oğluna aittir. Mezar şahidesi, 1888 yılında Mehmet Paşa Vakfı mütevellisi Mehmed Bey tarafından diğer şahidelerle birlikte yenilenmiştir. Mehmed Paşa Sultan II.Bayezid'in veziri olup şehzade Ahmed'in lalasıdır. Son zamanına kadar Şehzade Ahmed'in hizmetinde bulunan Mehmet Paşa'nın iki yıl kadar veziriazamlıkta kaldığı bilinmektedir.

.....

Aynı yıllarda yaşamış bir Hakk aşığı daha vardır. Pir Hüsameddin isminde tasavvuf ehli bir zatın oğlu olan **Abdurrahman Çelebi**, şiirlerinde babasının adına izafeten Hüsami mahlasını kullanan bir şair-mutasavvıftır. Amasya’da Saraçhane Camii bitişiğinde medfun bulunan Şeyh Zekeriyya Hazretlerinden feyzini tamamlar ve onun halifesi olur. Dost canlısı bir zat olan Çelebi, aynı zamanda eşsiz bir rüya yorumcusudur. Onun sema yaparak zikretmeyi sevdiği anlatılır. Gümüşlüoğlu sülalesine mensup ve Pir İlyas Hazretlerinin yakın akrabası olduğu için ‘Pirzade’ lakabı ile de anılan şeyh 1498 yılında vefat eder. Ankara Beylerbeyi Yazarlıoğlu Yakup Paşa tarafından Beğler Sarayı civarında yaptırıp emlakını bu hayratına vakfettiği tekkesi içinde yer alan türbeye defnolunur. Halk arasında bu zata “Aşağı Pirler Evliyası” da denir.

.....

XVI. yüzyılda yaşamış büyük tefsir ve hadis alimi olarak kabul edilen **Bahşi Halife**’nin Akbilek adlı bir Türkmen oymağından geldiği ileri sürülür. Onun, Amasya’nın Taşova ilçesine bağlı bugün Uluköy diye bilinen Sonusa’dan olduğu kabul edilir. Künyesi ‘Dede Bahşi bin İbrahim’ şeklinde kaydedilen Halife, tahsilini tamamlamak için Mısır’a gider. Orada İmam Suyuti, Şeyhü-l İslam zekeriyya el-Ensari, Şemsüddin Muhammed es-Sehavi gibi alimlerin derslerine devam ettikten sonra Amasya’ya döner.

Fatih Sultan Mehmed, II. Beyazıd, ve Yavuz Sultan Selim dönemlerini idrak eden Bahşi Halife’nin ilmi kudretine şahit olarak onun, ‘Müfti’s-Sakaleyn (insanların ve cinlerin müftüsü) İbn Kemal’in üstadı olduğu söylenir. Bir çok tefsirin hafızasında olduğu övgüyle bahsedilmekte ve diğer ilimlerde ise müstesna bir kudrete sahip olduğu tabakat kitaplarında anlatılmaktadır.

Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Bahşi Halife Hazretleri çok az yemek yer, dünyaya rağbet etmez, sade bir hayat yaşar. Bütün vaktini, ilim öğrenmek isteyen talebelere vermekten kaçınmaz. Bazı ayetlerin faziletlerine dair açıklamalarda bulunurken, “Levh-ı Mahfuz’da böyle gördüm”, der. Keşiflerinde hata yapmayan Bahşi Halife, Peygamber Efendimizle sık sık rüyada sohbet eder. Müşküllerini ona arz eden Halifenin çözümleri böylece elde ettiği söylenir.

Zühd ve takvâ sâhibi olduğu, dünyâya düşkün olmayıp haramlardan sakındığı, dînî ilimleri iyi bildiği, devamlı nâfile namazı kılıp oruç tuttuğu, kanâat sâhibi olup, az bir dünyâlıkla idâre ettiği anlatılır. Bir gün camide vaazında abdest almanın faziletlerinden bahsederken, alınan abdest suyu ile günahların döküldüğünü anlatır. Cemaat arasında bulunanlardan birinin kalbine, ‘bu nasıl olur’, diye bir düşünce gelir. O zaman, sanki bu düşünceye cevaben, Bahşî Halîfe kollarını sıgıyarak dirseklerine kadar havaya kaldırır ve,

"böyle olur", der. Cemaat, Bahşi Halife'nin kollarından nur fışkırdığını görür. Ona bu yüzden Akbilek lakabı verilmiş olduğu rivayet edilir.

Amasya'nın önemli adak yerlerinden biri olarak görülen türbesi, Karaman Dağı'nın eteklerine düşen Akbilek Bağlarının batısında küçük bir tepenin üzerindedir. Kapalı bir ev şeklindeki türbe çevresi, bakımlı ve düzenlidir. Yılın her günü açık olup özellikle Perşembe akşamları, bayram günleri, kandil ve özel gecelerde ziyaretçisi fazladır.

.....

Mehmet Paşa Camii haziresinde yer alan kabirlerden biri de, 1533'te vefat etmiş olan Seydi Halife'ye aittir. Onun 1485'lerde gelişiyile birlikte Habib Karamani'yi mürid olarak seçmiş olduğu ve şeyhinin vefatından sonra yaklaşık otuz beş yıl tekkenin başında bulunduğu anlaşıyor. Şeyh Habîb-i Karamânî hazretlerinin Amasya'ya geldiği ve halkı irşada başlamış olduğu sıralarda talebeleri arasında **Ali** isimli biri vardır ki, bağlılığı ve muhabbeti sebebiyle kısa zamanda tasavvufun yüksek derecelerine ulaşmakla kalmaz, aynı zamanda şeyhin halifeleri arasında ön sıralara çıkar. Hocasının vefatından (1496) sonra onun yerine geçip insanlara hak ve hakikati anlatan Seydi Halife'nin yaşadığı sofiyane hayat tarzı onu keramet ehli bir Hakk aşığı haline getirir. Etrafindakilere timsal teşkil eden yaşayışı, gündüzleri oruç tutmak, geceleri devamlı ibadet etmekle ve neticede nefsin istemediklerini yaparak onu terbiye etmekle haram ve şüpheli durumlardan kaçınan bir yaşayış tarzıdır. Onun vefatı, sevgiliye kavuşma anıdır. Ruhu bedenini terk edeceği esnada, adeta bir sabırsızlık gösterir. Sanki dünya hayatı bir zindandır ve o özgürlüğüne kavuşacaktır. İnsanların vefatı ile kendisini kabristana çalgı aletleri ile adeta raks ederek götürmelerini isteyen Seyyid Burhaneddin'i hatırlatan bir hali vardır. Son nefes anında dahi akli başındadır ve soranlara gördüklerini anlatırken, çehresinden hiç eksilmemiş olan o manevi alemin nuru parıldamaktadır. Cezbenin gücü ile ruhunu teslim eder.

.....

O yıllarda Amasya 51 mahallesi ile süratle gelişen bir şehirdir. Bu mahallelerden otuz tanesi cami, mescid, imaret, medrese, alim, şeyh ve derviş isimleri taşımaktadır. 1520 yılında tahminen altı bin müslüman ve iki bin gayrı müslimin yaşadığı şehirde Müslümanlarla gayrı müslimlerin karışık olarak yaşadıkları mahalle yok iken, 1576'da mahallelerin altısı karışık hale gelmiştir. Nüfusun da bu elli altı yıl içerisinde büyük artış gösterdiği, Müslümanların 8.900'e, gayrı Müslimlerin ise 2571'e çıktığı görülür.

Bölgede zengin vakıflarca beslenen medreseler çok miktarda talebe barındırmaktadır. Öğrenimlerini tamamlayan bu talebeler iş bulamamaları dolayısıyla ruhi ve maddi buhran içine düşerler. Köylere ve kasabalara gruplar halinde çıkarak zorla yiyecek ve para toplamaya kalkışır ve devletin kendilerine müdahalesi ile de eylemlere girişirler. 1550'lerde başlayan

öğrenci olaylarındaki bu gruplar, 1560'larda leventlerle birleşerek birkaç yüz kişilik çeteler şekline dönüşür. Ayaklanmaya katılanların, çoğu kez yargılanmadan idam edilmeleri, bazen suçsuz olanların bile cezalandırılmaları, olayların bastırılmasında etkili olamadığı gibi halkın ve ayanlar ile ileri gelenlerin suhtelerle birlikte hareket etmesine yol açar. Olaylarla ilgili merkezden Amasya idarecilerine yazılan pek çok emre Mühimme defterlerinde rastlanmaktadır. Sinan Paşa'ya 1558'de gönderilen bir hükümde şunlar vardır. "Haliya Merzifon kadısı mektup gönderüb Vilat-i Rum'da suhtevat tائفesi ayak üzerine gelüb her bölük kırk ve elli nefer kimesne olu balat-ı harb ve tüfenk ile kasabadan kasabayı gezüb fitne ve fesad üzre oldukların bildirmiş imdi zikrolunan ehl-i fesadın ele gelmeleri lazım olmağın buyurdum ki..." 1568'de Amasya sancakbeyine gönderilen bir emirde, Sultan Bayezid İmareti'ni suhtelerin basıp talan ettikleri ve yakalanan suhtelerden bir kısmının kadı tarafından "Şer-i şerif ve kanun-ı münif"ın idam için belirttiğı suçu işlememiş oldukları sebebiyle hafif cezaya çarptırıldıkları cihetiyle suhtelerin, "aher bahanelerle haklarından gelinmesi" istenilmekte; "emr-i şerif mucibince diğler bahanelerle maznun olub tevkif olunanlar gizlice kimse vakıf olmadan katlolundukları" bildirilmektedir. Amasya sancakbeyinin bir mektubunda da, "Silah kullanmaları yasak olduğı halde, halkın silahlandığı, suhtelerin toplandıkları yerlere kadar silah ve yiyecek götürdükleri, suçüstü yakalanan bu gibilerin itiraf ettikleri halde, kadı tarafından suçsuz bulunarak beraat ettirildikleri, halkın tamamen suhtelerin yanında yer aldığından" söz edilir.

.....

Halveti tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu Ahmed Şemseddin Sivasi'nin (1520-1597) çocukken, babası tarafından Zile'den Amasya'ya getirilerek dualarına mazhar olduğı Şeyh **Hacı Hızır Efendi** Hazretleri Habib Karamani'nin halifelerindendir. Kaynakların kendisinden marifetler ve kerametler sahibi şeklinde bahsettiğı zatın, muhtemelen XVI. yüzyılın ortalarında vefat ettiğı tahmin edilebilir. Amasya Tarihi yazarının vermiş olduğı Mehmed Paşa Tekkesi'nde şeyhlik yapmış zatların isim listesinde yer almadığı göz önünde tutularak, Kara Şems'in babasının şeyhi olan Hacı Hızır Efendi'nin, şehirde bulunan çok sayıdaki Halveti tekkesinden birinde hizmet vermiş olduğı düşünülebilir.

.....

Reşat Öngören'in, 'XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf' adlı doktora tezinden öğrendiğimize göre, Şehzade Bayezid'in yenildiğinde, bir şeyhin himmetine sığınmış olması, meşayihin gücünü göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Atai'nin kaydettiğine göre, Bayezid mağlup olunca Amasya'da faaliyet göstermekte olan Halvetiyye ricalinden **Şeyh İcadi**'nin (Hayreddin Hızır Amasi, öl.1569) tekkesine sığınmış ve onunla birlikte Amasya müftüsü Molla Cürcan'ı (Muhammed bin İbrahim, öl.1561) affını dilemek üzere babasına

göndermiştir. Gerçi kendilerinden şüphelenilerek derhal Yedikule Zindanlarına atılmışlardır fakat bir süre sonra serbest bırakılırlar. Bilindiği gibi şehzade Yıldırım, yakın çevresiyle birlikte bu sıralarda İran'a sığınacak, ardından para mukabilinde Osmanlıya teslim edilerek katledilecektir. Osman Fevzi Olcay'ın 'Amasya Ünlüleri' adıyla günümüz Türkçesine kazandırılan eserinde, 'İcadi' adıyla tanınan şeyhten şöyle bahsedilir. Amasyalı bir imam olan Ahmet Efendinin oğlu Hayreddin Hızır, tefsir ilmini Amasyalı Akbilek Bahşi Halife'den, Meani ilmini Amasyalı ünlü Abdullah Efendi'den, akli ilimleri Kutbüddin Mehmet Efendi'den, usul ilmini Bursalı Hocaşade'den, şer-i ilimleri ise Efdalzade'den okumuş, daha sonra İstanbul'a gelerek eğitim ve öğretimle meşgul olmuştur. Onun İstanbul'dan tekrar Amasya'ya döndüğü, çeşitli konu ve ilimlere dair on iki eser verdiği 'Osmanlı Müellifleri'nde kaydedilmektedir.

.....

Zileli Abdurrahman Efendi'nin talebesi ve Kadızadeliler Hareketine set çeken ünlü Halveti Şeyhi Abdülmecid Sivasî Hazretleri'nin halifesi olan **Alemi Efendi**, Amasya'da, Sultan II. Beyazıt Camii'nde, kürsü şeyhi idi. 1635 yılında vefat ederek bir zamanlar Pirlar Parkında yer alan Pir İlyas Türbesi çevresindeki mezarlığa defnedilir. Onun sağlığında kaleme almış olduğu eserleri şunlardır: Kitâbü'l-Makbul fi Halîl-Huyûl. Bu eser Türkçe olup üç bölümden müteşekkildir ve Sultan II. Osman'a takdim edilmiştir. Mesmûatü'n-Nakayih ve Mecmuatü'n-Nasayih adlı eserin ise bir nüshası, Eyüp'te Hüsrev Paşa Kütüphanesi'ndedir. Nüsahu'l-Hukkâm Sebebü'n-Nizam adlı eserin de bir nüshası, Eyüp'te Hüsrev Paşa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Diğer eserleri ise, Nuru'l-Ashab ve Kahrû's-Sibab, Risâletün fi't-Ta'lim ve't-Teallüm, Risâle-i Regaibiyeye, El-Hukûkü'l-Îlâhiyye adlarını taşımaktadır

.....

Merzifonlu Ebu Muhammed Bayram Efendi'nin oğlu **Mustafa Akif**, 1686 yılında dünyaya gelir. İlim ehli bir âileye mensûb olan Mustafa Akif Efendi, küçük yaşta öğrenimine başlar. Zamanının ileri gelen alimlerinden akli ve naklî ilimleri tahsîl eder. Şeyh Muhammed Amâsî'nin babası Abdullah Efendi ile Remzi el-Kayseri, ilim tahsil ettiği âlimlerin başında gelirler. Tahsil için zamânın çeşitli ilim merkezlerini gezer. Kâhire'ye giderek, Arabî ilimler ile hadîs ilmini öğrenir. Burada özellikle Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim ve diğer sahîh hadîs-i şerîf kitaplarını okur. Ebü'l-İzz el-Acemî ona hadîs-i şerîf okutmakla ilgili icazet verir.

Üç defâ hacca giden Mustafa Âkif Efendi, orada çeşitli İslâm memleketlerinden gelen âlim ve velîlerle görüşüp, onların meclis ve sohbetlerinde bulunur. Aklî ve naklî ilimlerde derinleştikten sonra memleketi olan Amasya'ya döner. Sultan Beyazîd Medresesine müderris tâyin edilip ders okutur ve talebe yetiştirir. Daha sonra uzun müddet Amasya Müftisi olarak vazîfe yapar. 1722 tarihli Amasya kadısına hitaben yazılan bir yazıda, Amasya'da fetva

konusunda izinli olan Akif Mustafa'dan şikayet edilmesi üzerine fetva vermekten azledildiği belirtilir, ve adı geçene bundan sonra fetva vermemek üzere tenbih eylemesi kadiya emredilir. 'Koca Müftü'nün hayatının sonlarına doğru insanların asılsız haberler çıkarmasından korkması ve inzivaya çekilmiş olmasında bunun etkili olduğu ileri sürülebilir. Yaşlanınca müftülükten ayrılır. İlme ve müslümanlara hizmeti sebebiyle, Şeyhülislâm Mustafa Efendi kendisine, Süleymâniye müderrisliği pâyesini gönderir. Ömrünün sonunda insanlardan uzak bir hayat yaşamayı tercih eden Mustafa Âkif Efendi, kendini tamamen ilim ve ibâdete verir. Tasavvuf yoluna girip bu yolda ilerler. Onda mânevî haller ve kerâmetler görülür. İnsanlar ona, gördükleri bu haller sebebiyle deli ve mecnûn gözüyle bakmaya başlar. Gece ve gündüzünü ilme ve ibâdete veren Mustafa Âkif Efendi, ilmî mütâlaalar ve araştırmalarda bulunur. Gece sabaha kadar lambası hiç sönmeyen bu âlim zâtın, gözlerinin bozulmaması için çalıştığı odaya birçok lamba koyduğu anlatılır.

Tıp, astronomi ve matematik ilimlerinde mahâret sâhibi olan Akif Efendi, tıp ilminin gereklerine de dikkat eder. Talebelerinin ve sevdiklerinin hastalıklarına çeşitli ilaçlar yaparak bunları tatbik etmektedir. Bunun için evinin üstünde bir oda yaptırmıştır. Burada oturur, bedenlen sıhhatli olmak için oraya hızlı iner çıkar. Bahçede gidip gelerek hareketli olmaya çalışır. Bu bahçede talebelere ders okutur. Yanında çok sayıda talebe bulunmasını da istemez. Eğer talebelere ders vermesi gerekirse, ancak dört veya beş talebeye ders verir. Bir kişi fazla olsa, onu asla kabûl etmez. Eğer azıcık müsâde edecek olsa, etrâfını talebelerin saracağını gayet iyi bilmektedir.

Mustafa Âkif Efendi ulemâ sınıfından olmasına rağmen belli bir kıyâfet giyinmez. Bâzan ulemâyâ âit elbise giydiği gibi, bâzan da mevlevî dervişlerine âit elbise giyer. Câmiye giderken onun vakar ve ağır başlılıkla hareket ettiği anlatılır. Kendisi cömert olup, ikrâm ve ihsân sâhibi bir zattır. Ziyâfet hazırlar, ve memleketin ileri gelenlerinden vâli, kâdı ile ulemâdan birçoklarını, halkın ileri gelenlerini dâvet eder. Şehrin vâlisi Cumâ günleri onu ziyârete gelir. Onu saygı ile karşılayıp , izzet ve ikrâmda bulunduğu rivayet edilir. Vâli ile müsâfaha ettikten sonra; "Siz sultanın vekillerisiniz. Size itâat ve saygı gerekir", demektir. Kendisi fakir olmasına rağmen Allahü teâlânın ihsân ve bereketiyle ihtiyaç sahiplerine bol tasaddukta bulunur. Câmiye giderken boynuna beyaz bir kese asar, kesenin içine altın ve gümüş paralar doldurur. Onun cömert ve ihsân sâhibi olduğunu bilen fakirler, yolu üzerine sıra olurlar. Kesede bulunan bütün paraları, fakirlere ve ihtiyaç sâhiplerine fark ettirmeden dağıtır. Bâzan da kesedeki para bitinceye kadar avuç dolusu verir. Bâzan fakirler onun üzerine fazlaca yüklendiği zaman, keseyi bırakarak hızlıca evine gider. Sonra fakirler kesesini evine getirirler. Malı ve geliri olmamasına rağmen bu âdetini hemen hemen her gün devâm ettirmesi

insanlarda şaşkınlığa sebep olmaktadır. Allahü teâlâ'nın pek çok velîsine olduğu gibi, Mustafa Âkif Efendiye de keramet olarak bu malları ihsan etmiş olduğuna inanılır.

Mustafa Âkif Efendi, pek çok ilmî araştırmaları olan bir zâttı. Amasya kütüphânelerindeki kitapları araştırmıştı. Okuduğu ve incelediği kitaplara rakamlar şerhler koyar, fihristlerini çıkarırdı. Çok kere kırmızı mürekkeple ve ta'lik hattıyla yazardı. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler söyler, nesirler yazardı. Üç lisanda da şiir kâbiliyeti vardı. Tıp ilminde de geniş bilgi sâhibiydi. Hey'et, astronomi ve hendese, geometri ilimlerinin teorik ve pratik kısımlarında ihtisas sâhibiydi. Aklî ve naklî ilimlerin usûl ve fûrû kısımlarında yüksek âlimdi. Hattâ onun, "Üç yüz senedir usûl-i fıkıhta benim gibi birisi gelmedi", dediği rivâyet olunur. Edebiyâtta Anadolu'daki Arapça dîvânlar onun şiirinin kaynağıydı. Arapça Kaside-i Mimiyyesi ve Kaside-i Ayniyye'si vardı.

İlmiyle amil, fazilet sahibi bir veli idi. Tefsîr, hadîs, usûl-i fıkıh ve fıkıh ilimlerinde zamânının mürâcaat kaynağı olan Mustafa Âkif Efendi, 1760 senesi Receb ayının yirmi birinci Pazar günü güneş doğmadan önce Amasya'da vefât eder ve surun dışında, Musalla yolundaki kabristanın kible tarafına defnedilir.

.....

Kırım'ın Bahçesaray kasabası Akyefe müftüsü Ebus-Suud Efendi'nin torunu olan Abdalbaki, 1777 senesinde memleketinden hicret edip Amasya'ya gelerek burada yerleşip kalır. Şehrin alimlerinden Ürgüplü Hacı Ahmet Efendi adındaki zatın tedris-i rahlesinden geçerek icazetini alır. Sare Yıldız'ın yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğu, 'Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri, ve Tasavvuf Anlayışı' adlı çalışmasından edindiğimiz bilgilere göre, daha sonra tasavvuf alanında bir mürşitten el almak arzusunu duyan Abdalbaki, Turhal Şeyhi lakabı ile tanınan Nakşibendi tarikatının Üveysiye kolu mensuplarından Şeyh Mustafa Efendi'ye intisap eder. Halk arasında Hicabi Baba olarak anılan Abdalbaki'nin şeyhi Mustafa Efendi de, tahsiline Amasya'da başlayıp daha sonra İstanbul'a giderek Şeyh Murad Nakşibendi Hazretlerinin oğlu Ali Efendi'ye intisab etmiş, ve kendisinden halifelik almıştır. Daha sonra memleketi olan Turhal'a dönerek burada dergahını kuran Şeyh Mustafa Efendi, Kesikbaş adıyla anılan cami inşaatını başlatmış, Yeşilirmak üzerine bir köprü yaptırmıştır. Sadrazam Mehmed Paşa'nın kendisine bağlılığı ve sevgisi dolayısıyla, Turhal Civarında bulunan Dazya köyünün mülkiyeti kendisine verilmiş, ve bunların gelirleri de Cami, köprü ve dergaha vakfedilmiştir. Şeyh Mustafa Efendi Hazretleri 1782 senesinde vefat etmiş ve yaptırdığı dergah ve caminin yanında defnedilmiştir. Sahih hadislerden derleyip toplamak suretiyle "el-Bedrül-Münir fi Şerh-i Ehadisi'l-Beşiri'n-Nezir" adındaki hadise dair eseriyle "Mürşidü's-Salikin" adında bir eseri, "Hadis-i Erbain" adında diğer bir eseri daha vardır. M. Tahir Bursevi Şeyh Mustafa Efendi Hazretleri'nin, Halvetiyye tarikatının Şabaniyye kolundan

da hilafet aldığını, buna dair belgeyi Üsküdar'da bir kütüphanede gördüğünü bildirmektedir. Şeyh Mustafa Efendi Hazretleri'nin en meşhur halifesi, Niğde'nin Bor ilçesinde medfun bulunan Ahmed Kuddusi Efendi Hazretleri'dir. Mustafa Efendi Hazretleri'nin Turhal'da yaptırmış olduğu "Kesikbaş Camii" bu adını, hicri 85 yılında Hüseyin Antaki Hazretleri ile gelen bir şehitten almaktadır.

Anlatıldığına göre, Kesikbaş Türbesini de yaptıran Şeyh Mustafa Efendinin yanından hiç ayrılmayan son derece yumuşak huylu, sevimli yüzlü sofî ve ermiş bir ihtiyar vardır; Mustafa Dede... Türbe inşaatı devam ederken, Tokat evliyelerinden Tüysüz Baba üstü açık ve yayvan bir bakır tabak ile helva gönderir. Helva dolu kab Tokat'tan Yeşilırmağa bırakılır ve Turhal'da nur yüzlü bu sofî Mustafa Dede tarafından alınarak Şeyhe sunulur. Şeyh Mustafa Efendi helvayı yedikten sonra, Mustafa Dede'ye, 'bizim helvamızı da sen gönder', diye talimat verir. Mustafa Dede, kendi eliyle yaptığı helvayı, lenger denilen daha büyük bir bakır tabağa koyar ve ırmağa bırakarak akıntıya yukarı doğru Tüysüz Baba'ya gönderir. Bu olaydan sonra Mustafa Dede'nin adı Lengeri Baba olarak kalır.

Vaktiyle Büyük Ağa Medresesinde molla olan Hicabi Baba, Ziyere (Ziyaret) Köyü'nde bulunan şeyhin müridi olmak için yola çıkar. Fakat şeyhin arazisine girip Gölbaşına geldiğinde, hicabından (utancından) şeyhin yanına giremez ve geri döner. Her seferinde bu teşebbüsü yarım kalır. Ama bir gün Şeyh, kendisinin sohbetlerine katılmak için gelen gönül dostlarına, “ Gölbaşı'nda Hicabım var, onu da getirin”, der. Müridleri hemen yola çıkar. Hicabi'yi yakalayarak şeyhin huzuruna getirirler.

Hicabi'nin diğer müridlerinden farklı olan davranışları, sohbetlere iştirak etmesi şeyhinin dikkatini çeker. Aralarında meydana gelen manevi yakınlaşma, diğer müridlerin de gözlerinden kaçmaz. Ne var ki, müridler bu sevgiyi kıskanırlar. Dedikodular şeyhin kulağına kadar gider. Bunun üzerine şeyh, müridlerini toplar ve onların birer demet çiçek getirmelerini ister. Şeyhin bu isteğini yerine getirmek için, müridler Ziyere Köyü'nün arazisine ve dağlara çıkarlar. Amaç en güzel çiçeklerden bir demet hazırlayıp, şeyhlerine sunmaktır. Bütün müridler, Ziyere Köyü'nün dağlarından envai cins çiçeklerden birer demet yapıp Şeyhlerinin huzuruna girerler. Şeyhin odası bir çiçek bahçesine dönüşmüştür. Fakat Hicabi nice zaman sonra ağlaya ağlaya elleri boş döner. Şeyh, “ Ya Hicabi!.. Sen çiçek toplamadın mı ?” deyince, Hicabi büyük bir mahcubiyet içinde, ” Sultanım, çiçekler hep Allah'ın adını zikrediyorlar, kıyıp koparamadım”, cevabını verir. Şeyh o zaman müridlerine döner; “ İşte Hicabi'yi bunun için sizden fazla seviyorum. Siz ne anlarsınız çiçeğin fikrinden, zikrinden”, der.

Şeyh bir gün hastalanır. Müridler, şeyh öldüğü zaman kimin şeyh olması icap ettiğini münakaşaya başlar. Bu tartışmaları duyan şeyh, bütün talebelerini toplar ve “ Ben ölünce,

kavuşumu kim yerden kaldırırsa, şeyh o olsun”, diye vasiyet eder. Bir müddet sonra da şeyh vefat eder. Müridlerin hepsi de, şeyhlerinin kavuşunu kaldırmak için çaba sarfeder. Fakat yerinden bile oynatamazlar. Cenazenin defni ile uğraşan Hicabi Baba, bütün ısrarlara rağmen denemeye razı olmaz. “Şeyhim öldükten sonra bana hiçbir şeyin gereği yok”, demektedir. Nice sonra, tarikatın dağılma tehlikesi karşısında kavuşu tek eliyle kaldırıp, başına koyarak şeyh olur.

Hicabi Baba’nın sıkça ziyaret edilmesi sebebiyle, eski adı Ziyere olan kasabanın adı Ziyaret olarak değiştirilir. Hacc’a giden hacı adayları, yolculuğa çıkmadan önce adak yerini ziyaret edip dua ederler ve köyün bütün hacı adayları toplu şekilde Hicabi Baba sancağının altından geçerler. Anlatılanlara göre, sancak savaş zamanları kaybolur, savaş bittikten sonra da yerine geri dönermiş. Geri geldiğinde üzerinde kan lekeleri savaş izleri bulunurmuş.

Cami imamı, her gece Hicabi Baba’ya ait olan abdest ibriğini doldurur, doldurulan bu ibrik her sabah boş olarak bulunurmuş. Bu olayın yıllardır devam ettiği anlatılır.

1822 yılında Amasya’nın Ziyaret Kasabasında vefat edip halen kendi adı ile anılan Camii Şerifin avlusuna defnedilmiş olan Abdalbaki Efendi’nin manevi varlığından övgüyle bahseden şairlerden Turabi tarafından kaleme alınan kıta şöyledir.

“İki alemde maksudu şolar ki menzil-ı Hakk’ta
Ki irfan ehline cana, hakikat-ı rehnümadır bu
‘Turabi’ okudu yazdı Hicabi sultanın sırrın
Libası tazeler ol sahib-ı Rıdvân-ı güşadır bu”

.....

Turan Böcekçi’nin ‘Amasya Evliyalari’ adlı kitabından öğrendiğimize göre, Amasya’nın Bağlarüstü köyünde **Merami Baba**’ya ait bir türbe bulunmaktadır. Hicabi Baba ile birlikte Kırım’dan Amasya’ya gelen Merami Baba, daha sonra ailesiyle birlikte Bağlarüstü köyüne yerleşerek ev yapmış ve tarla açmıştır. Bu köyde bir medrese, bir mescid, bir de hamam yaptırarak köyü mamur hale getirmiştir. Çevre köylerden gelen öğrencilerin de burada toplanmasıyla, köyü bir eğitim yuvası haline dönüştürmüştür. Türbesi sağırılık ve kulak rahatsızlıkları için ziyaret edilmektedir.

.....

Halveti tekkesi Çilehane’den şehre doğru inen yolun az ilerisinde Hacı Bektaş Veli dergahının 23. Postnişini olan **Hamdullah Çelebi** (1767-1836)’nin türbesi yer alır. Feyzullah Çelebi’nin büyük oğlu olup, babasının 1824 yılında hakka yürümesi üzerine Postnişin olmuştur. Hamdullah Çelebi (Hamdullah Efendi) önce Yeniçeri Ocaklarının ve bunun devamında Bektaşî tekkelerinin kapatılması sonucu, II. Mahmud tarafından 1827 tarihli fermanla Amasya’ya sürgün edilir. Vefatından sonra kendisine gönül bağlayan sevdikleri

tarafından 1847’de mezarının üzerine bir türbe yaptırılır. Amasya’da Aleviler tarafından en çok ziyaret edilen türbelerin başında gelir. 27 Şubat 2005’te ilk defa Aşure Bayramı Şenlikleri tertiplenir ve yoğun katılım gözlenir. Hamdullah Çelebi hakkında anlatılan menkıbelerden biri şöyledir. Amasya Pirlar Parkında yüz yıllık görkemli bir ağaç varmış. Ağaç Hamdullah Baba’nın öldüğü gün, hiç sebepsiz yere devrilmiş. O görkemli ağacın böyle devrilmesini Hamdullah Baba’nın ölümüne dayanamamasına bağlayıp, bu olayın Hamdullah Baba’nın bir kerameti olduğuna inanılmaktadır.

.....

Bugün Amasya’da Şamlar Mahallesi’nde şehre hakim yüksekçe bir tepe üzerinde inşa edilmiş olan türbesinde medfun bulunan Halidi şeyhin efsaneleşen hayatı, şehrin sırlarla dolu mistik kimliğini zenginleştiren unsurlardan sadece bir tanesidir. Osmanlı sadrazamı Mehmet Rüşdü Paşa’nın babası **İsmail Efendi**’nin Rusya’da başlayan hayat hikayesi, uzun ve yorucu badirelerden sonra Amasya’da noktanır.

1782 yılında Rusya’nın Şemahi kazasına bağlı Kürtemir’de dünyaya gelen İsmail, Muhammed Nuri Efendi’den ders alır. 18 yaşında eğitimine devam etmek üzere gelmiş bulunduğu Erzincan’da Evliyazade denilen zatın rahle-i tedrisinden geçer. Ardından Tokat’a kendisini çekmiş bulunan Şeyh Yahya el Mervezi’den Hadis ilmini öğrenir. Bu arada Ademoğlu lakabıyla tanınan Molla Muhammed namındaki zattan felsefi ilimleri tahsil eder. Fıkıh öğrenimi için de uzun bir yol kat etmesi gerekecektir. 1805 yılında Bağdat’tan Burdur’a gelir. Artık öğretim sırası gelmiştir ve bunun için de doğduğu memlekete dönecektir. Yedi yıl boyunca Kürtemir’de ders verir. Hicaz yolu görünür. Dönüşünde İstanbul’a geçerek (1813) birkaç ay burada kalır. Tasavvufun çekiciliğine kapılır ve Hindistan’da bulunan Seyyid Abdullah Dehlevi Hz.lerini ziyaret etmek üzere şehirden ayrılır. Fakat Şeyhin elini öpmek nasip olmayacaktır. Basra’ya geldiği zaman vaki olan manevi bir işaret üzerine Bağdat’a yönelir. Burada Mevlana Halid Şah Süleymani Hazretlerine intisab eder ve bu alimden seyr-i sülükünü tamamladıktan sonra pek fazla müride nasip olmayan ve bugün türbesinde asılı olan icazetname ile Hilafet rütbesi alır (1817). Artık zahiri ve batini ilimleri yaymakla görevlidir. Otuz beş yaşlarına geldiği o günlerde, mürşidinin izni ile Şirvan’a döner ve dokuz yıl kadar orada irşad görevi ile meşgul olur, ve bu arada evlenir.

İsmail Şirvani Hazretlerinin Şirvan’da Abdulhamit adını koymuş bulunduğu bir oğlu dünyaya gelir, fakat bu zat Karadeniz’e bir yolculuk esnasında vapurun batmasıyla (veya Amasya’da 1846’da suda boğularak) vefat etmiştir. Mevlana İsmail Seraceddin, kendi memleketinde Şeyh Şamil, Şeyh Mehmet Efendi, Şeyh Ahmed El Ağdaşi gibi zatlara hilafetname verir.

Baskıların dayanılmaz boyutlara ulaştığı Rusya’da zulme karşı Kafkas Kartalı olarak Şeyh Şamil vakası zuhur edince, kısa zamanda Mevlana İsmail Şirvani’nin Şeyh Şamil’in hocası olduğu anlaşılır ve derhal Ruslar tarafından hapsedilir. Ancak müridlerinden Şeyh Ahmet El-Ağdaşi kendilerine kefil olmak sureti ile üstadını hapisten kurtararak 1827 yılında Ahıska’ya sağ salim getirir. Rusya sınırları içersinde çevresine faydalı olamayacağı anlaşıldıktan bir müddet sonra kendisini izleyen müridleriyle birlikte şeyhin Amasya’ya geçtiği görülür. İleride Osmanlı Devletinde sadaret makamına yükselecek olan oğlu Mehmed Rüştü Paşa burada dünyaya gelir (1829). Halil İbrahim Şimşek’in ‘Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları’ başlıklı çalışmasından öğreniyoruz ki, 1826’da Yeniçeri Ocağının kaldırılıp Bektaşî Tekkelerinin kapatılmasının ardından bu tekkelerin şeriatı bağlılıklarıyla tanınan Halidilere verilmesi ve Halidiyye’nin İstanbul’da siyasi nüfuz ve güç kazanması, devlet yönetiminde sıkıntılara yol açar. Halidilere karşı yürütülen mücadele sonunda tarikat mensupları İstanbul’dan uzaklaştırılır. 1828’de İstanbul’daki Halidilerin tamamına yakın bir kısmı Sivas’a sürülür. Muhtemelen bu sebeble Amasya’dan ayrılarak Sivas’a giden İsmail Şirvani dokuz sene Sivas’ta ikamet eder. Burada mürid çevresi genişleyen Siraceddin İsmail’in sonradan İstanbul kadısı olacak olan oğlu Ahmed Hulusi dünyaya gelir (1834). Sivas’taki müridlerinden biri de Nigari mahlasıyla anılan Mir Hamza’dır ve Mevlana Halid’e yetişemeyen aşık, Siraceddin’in peşini bırakmaz. Sonunda 1839’da Şeyhin Amasya’ya döndüğünü görürüz. 1844’te oğlu Mustafa Nuri Efendi dünyaya gelir. 1848 yılında kolera salgını sebebiyle İsmail Siraceddin Ramazan ayının 17. gününde vefat ederek Şamlar kabristanına defnedilir.

Kendisine Siraceddin lakabı Hazreti Mevlana Halit tarafından verilmiştir. Alimler arasındaki lakapları Fakirullah, Kutbü-l Akrab, Gavsü-l Enam, Seyyid Ennuceba, Şah İsmail Şirvani, Hazreti Mevlana’dır.

Mehmed Rüştü babası öldüğünde 19 yaşındadır, ve yaklaşık 20 yıl sonra Amasya’da İsmail Siraceddin için bir türbe yaptırır. Yukarı Türbe denilen yer burasıdır. 1850 yılında İstanbul’a gelip, meşhur alimlerden Vidinli Mustafa Efendi’nin derslerine devam ederek icazetname alır, Bayezid Camii’nde ders okutur ve 1853’te Amasya Evkaf Müdürü olur. Hüseyin Vassaf’ın ‘Sefinet-ül Evliya’ adlı eserinde, Amasya mutasarrıflığında bulunmuş olan Atıf Bey’in, orada aldığı bilgilere dayanarak ‘hatıra’sında şunları yazmış olduğunu görürüz. “Şirvan’dan Amasya’ya hicretle nice müddet irşadı salikin ve tedrisi talibin ile meşgul olan pederinden fünuni nakliye ve aklıyeyi tekmiil ederek evkaf müdiri olduğu halde bazı hasımlarının talim ve sevkiyle bir gün hükümet konağında bir fahişe, alenen ortaya bir kara beşlik atıp, ‘bu gece benim ile eğlenip de verdiğin paraya bak’ diyerek tahkir ve terzil

eylemesi üzerine arlanarak hemen sabahleyin hiç kimse ile görüşmeksizin Amasya'dan savuştu.”

Mehmet Rüştü Paşa otuz yaşında iken Sultan Abdülmecid zamanında 1859'un sonlarında başlayan sadaret serüveninin son halkası olarak II. Abdülhamit döneminde 1876 yılında dördüncü defa sadarete getirilir. Fakat kısa bir zaman sonra Hicaz Valisi olarak bulunduğu Taif'te kara hummaya yakalanarak vefat eder. Ve çok sevdiği Abdullah ibn Abbas'ın kabrinin yakınına defnedilir. Hastalığı sırasında dostlarını davet edip öldükten sonra cenazesinin Peygamberimizin amcası ibn Abbas Hazretlerinin kabrinin ayak tarafına gömülmesini vasiyet ederek mezar taşına Kehf suresinden 18. ayetin yazılmasını rica eder. Ayetin meali şöyledir: ‘Köpekleri de mağaranın girişinde ayaklarını uzatmış yatmakta idi.’ Faziletli, edip, şair, zarif bir zat olmakla beraber cömert ve iyiliksever bir kişi olduğundan övgüyle söz edilen Rüştü Paşa'nın şiirlerinden bir beyit şu şekildedir:

“Ey vaiz! Cenab ı Hakk'ın lütuf denizini unuttun mu?

Bize bahseyleyip nar –ı Cahimi gel azap etme”

Hulusi Yavuz'un, İslam Ansiklopedisine yazmış olduğu maddeden öğrendiğimize göre, tahsilini Amasya ve İstanbul'da yapan Ahmed Hulusi Efendi ise, Mayıs 1867'de Galata Mollası olur. Aynı yılın Aralık ayında Mekke-i Mükەرreme ve daha sonra da İstanbul payelerini alır. Kırk yaşında iken 1874'de İstanbul Kadısı olur ve ardından Anadolu Kazaskerliği payesini alır. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında Afganistan'ın Rusya'ya taarruz ederek Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunmasını ve aynı zamanda İngiltere ile diplomatik münasebetlere girişmesini temin için Meclisi Tetkikatı Şer'iyе Başkanı iken 1877'de fevkalade sefir olarak Sultan II. Abdulhamit tarafından Afganistan'a Emir Şir Ali Han nezdinde gönderilir. Ahmed Hulusi Efendi beraberinde Haremeyn payesine sahip sır katibi Mektubizade Ahmed Bahai Efendi ve daha bazı kişiler olduğu halde Hindistan yolu ile Kabil'e hareket eder. II. Abdülhamid'in namesini Afganistan emiri Şir Ali Hana hediyeler ile birlikte verdikten sonra geri döner. Ümit edilen sonucun elde edilemediği bu sefaret görevinden dönüşte İstanbul'a gelmez, Diyarbakır Kadılığında bırakılır. Daha sonra da Amasya'da oturmaya memur edilir. 1869–1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir heyet tarafından bölüm bölüm hazırlanarak kabul edilen, ve bir giriş ile 16 bölümden oluşarak 1851 madde içeren İslam dünyasının ilk ve en önemli medeni kanunu olan Mecellenin hazırlanmasındaki heyette eniştesi İsa Ruhi Efendi ile İstanbul eski kadısı Ahmed Hulusi efendi de yer alır. 1888 yılında vefat ederek Yukarı Türbe'ye defnedilir. 1844'te Amasya'da dünyaya gelmiş olan Mustafa Nuri Bey ise 1897 yılında İstanbul'da vefat eder ve Fatih Kabristanına defnedilir.

Yukarı Türbede medfun bulunan şeyhin damadı Hacı İsa Ruhi efendinin hanımı olan Hacı Şerife Fatma hanım, oğlu Hacı Mehmed Nuri Bey'in Safranbolu niyabetine tayini ile birlikte gider ve 1903 yılında orada vefat eder.

Yukarı Türbenin çevresindeki hazirede Siraceddin İsmail'in torunu, Hacı İsa Efendi'nin kızı Hatice Hanım, Ahmed Hulusi Efendi'nin oğlu tabib yüzbaşı İbrahim Bey, Karasenirli Ali Hafız ve diğer zatların kabirleri yer almaktadır.

.....

Siraceddin İsmail'in, Amasya'da diğer camilerden barok üslubuyla ayrılan Şirvanlı Camii'nin türbe bölümünde medfun bulunan müridi Mir Hamza Nigari ise, 1799 yılında Karabağ'a bağlı Zengezur kasabasının Cicimli köyünde dünyaya gelir. Babası Mir Rükneddin (Seyyid Emir Paşa), annesi Kızhanım (Hayrünnisa) olup köyün sevilip sayılan “**seyyid ocağı**” na mensupturlar. Ataları Medine-i Münevvere'den gelerek bölgeye yerleşmişlerdir. Küçük yaştan itibaren tahsil ve terbiyesinde ihtimam gösterilmiş, dini ilimler okutulmuş, Arapça ve Farsça öğretilmiş olan Mir Hamza Nigari, 15 yaşından itibaren Karabağ'da Karapırım köyüne giderek, Karakaşlı Mahmut Efendi diye anılan alimden ders almaya başlar. Bir kaç yıl da Seki tarafına giderek Küçük Dehne denilen yerde Şikest Abdullah Efendi isimli zatın rahle-i tedrisinden geçer. Bu sıralarda gördüğü bir rüyada, Hz. Ali'nin ona Sivas'a gidip İsmail Şirvani'ye intisab etmesini emrettiği anlatılır. Sürgün sebebiyle Nakşibendi mensuplarının Sivas'ta toplanmış olmaları yüzünden, gideceği yer de artık bellidir. Sivas'ta bulunan Mevlana Şah İsmail'in huzuruna çıktığında şeyhin ona, “Ne mutlu mürşidi Şah-ı velayet olana”, dediği nakledilir. 1839'da mürşidiyle birlikte Amasya'ya gelen Nigari, bir müddet Saraçhane Medresesinde riyazete çekilir. Gün gelir mürşidinden izin alarak önce Konya'da Mevlana Türbesi'nde, sonra da Medine'de “**Ravzai Mutahhara**”da erbain çıkarır. Hac farızasını yerine getirip, Şam ve Kudüs'ü de ziyaret ederek Medine-i Münevvere, Basra, Bağdat, Halep ve Şam yolu ile İstanbul'a geçer. Oradan da Amasya'ya döner ve bir sene sonra, yine Mevlana Şah İsmail Hazretlerinin emri ile –muhtemelen şeyhin vefatından önceki son görüşmeleridir- Rusya'ya geçer (1841). Orada on sene kadar irşad, eğitim, ve öğretim görevi ile meşgul olur.

Mir Nigari Hazretleri Rusya'daki ikameti sırasında evlenir ve burada dünyaya gelen oğluna, daima şeyhinin Mevlana Halid ile ilgili bağlantısını hatırlatacak olan Siraceddin adını verir. Daha sonra Rusların kendisi hakkındaki şüphelerinden endişeye düşerek, Kırım Harbi sırasında birçok müridi ve mücahitle beraber gizlice Rus sınırını aşarak, Kars'a gelir; Osmanlı ordusuna katılarak Ruslarla çarpışır. XIX. asrın ortalarında Kafkasya ve Kuzey Azerbaycan'da Ruslara karşı mücadele eden Nakşibendi tarikatının tanınmış mürşidlerinden biri olarak, halk arasında büyük nüfuz kazanır. Kars'tan geçtiği Erzurum'da Bakırlar

Mahallesi'ndeki mescidde beşyüz kuruş maaşla üç sene ders verir. Sonra tekrar İstanbul'a geçer (1855). Burada kaldığı süre zarfında Mustafa Reşid Paşa ile görüştüğü, kendisine Fatih'teki Emir Buhari Tekkesinin şeyhliğinin teklif edildiği, kabul etmeyip yerine halifesi Mustafa Sabri Efendinin tayinini sağladığı kaydedilir. Tekrar Erzurum yolu ile Rusya'ya gider ve orada kalan refikalarını alarak Amasya'ya döner (1865), ve artık burada irşad ve ilim tedrisi ile meşgul olacaktır. Osmanlı Rus Savaşının ardından çoğunluğu Karapapak Türklerinden meydana gelen müridleri, büyük topluluklar halinde Anadolu'ya göçerek Amasya'dan Muş ve Kars'a kadar geniş bir bölgeye yerleşirler. Kısa zamanda yayılan şöhreti ve başına toplanan cemaatin büyüklüğü, Amasya'da ileri gelenleri ürkütür. Bu endişeler dolayısıyla Amasya müftüsü Hacı İsa Efendiyle de araları açılır (veya Amasya müftüsü Hacı İsa Efendi de görevinden istifa ederek onun müritleri arasına katılır).

1875 yılında, henüz yirmi yaşında olan çok sevdiği oğlu Siraceddin vefat eder. Aleyhindeki artan tezvirata karşılık, şeyhin 1878'de Amasya'yı terk ederek Merzifon'a çekildiği ve orada irşad ile meşgul olduğunu görürüz. Fakat Amasya'da kazandığı şöhret ve nüfuz, bazı kimseleri hala rahatsız etmektedir. Sohbetlerinde ve şiirlerinde Hz. Ali ve Ehli Beyt sevgisinden bahisle Emevi ve Mervanilerin İslam dininin düşmanı olduğunu söylemesi, bazılarını rahatsız eder. Ashaba küfrettiğine, devlet ve millet aleyhine faaliyet gösterdiğine dair söylentiler yayılır. “İsyan edecek”, diye çıkartılan dedikodular sonucunda, 1883'te hakkında bir mazbata düzenlenerek Babiali'ye şikayet edilen Mir Hamza Nigari, ailesi ile birlikte irade-i padişah ile Merzifon'dan çıkarılıp Samsun'a gönderilir. Buradan İstanbul'a gitmesi ve Ferik Kazım Paşa'nın Babiali nezdinde girişimlerde bulunmasına rağmen, bir sonuç alınamaz ve altı ay sonra 1885'te sürgün yeri olarak Harput belirlenir. Samsun'da birkaç gün alıkonulduktan sonra Amasya'dan kendisiyle birlikte sürgün edilen eşi, kayınbiraderi, yeğeni, ve halifesi Mahmud Efendiyle beraber Tokat, Sivas, Malatya yoluyla Harput şehrine nefy olunur. Mir Nigari Hazretlerinin hayatı bir buçuk sene kadar, bir şekilde Mevlana Halid ile bağlantı kurulan Harput'ta geçer, ve 1886 senesinin Muharrem ayında orada Hakk'ın rahmetine kavuşur. Vasiyetleri üzerine cenazesi Harput valisi Hasan Paşa'nın izniyle Amasya'ya getirilir ve Bayezid Paşa Mahallesinde bir evin arsasına defnedilir.

M. Mete Taşlıova'nın 'Mir Hamza Nigari'nin Nigar-name Mesnevisi' adlı yüksek lisans tezinde ele almış olduğu menkıbelerden bazıları şöyledir. Rivayete göre Hazreti Pir, yedi yaşında Azerbaycan'da kaybolur ve yirmi bir yaşına kadar köyüne dönmez. Bu süre içinde geyik sütüyle beslenir. Bu arada hiç kimseye görünmez. Köyüne döndükten sonra tahsil hayatına başlar. Mir Hamza Nigari'nin vefatı sırasında müridleri arasında cenazenin defni konusunda bir tereddüt hasıl olur. Bir kısmı şeyhin vasiyeti gereğince Amasya'da gömülmesinin doğru olacağını, bir kısmı da ulaşım meselesi yüzünden cenazenin bozulacağı

korkusuyla, Harput’a gömülmesinin uygun olacağını düşünmektedir. Ortaya çıkan bu durumu çözmek için bir anlaşmaya varırlar. Derler ki, “Cenazesini bir tabutla birlikte bir odaya koyalım ve gece bekleyelim. Sabahleyin eğer cenaze tabutun içine girmişse ve tabutun üstü çivilenmişse Amasya’ya gönderelim.” Bu kararla sabahı beklerler ve bakarlar ki, Hazreti Pir, tabutun içine girmiş ve tabutun üstü çivilenmiştir.

O dönemde bir Çerkez, atıyla ve arabasıyla Hazreti Pir’in tabutunu alır ve yola koyulur. Sivas’ın Çamlıbel civarında araba hızlı gitmeye başlar. Hazreti Pir, elini tabuttan çıkartıp arabacının omzuna dokunur ve, “Çerkez, yavaş git. Beni incitiyorsun”, der. Bu şekilde Amasya’ya vardıklarında yine arabacıya dönerek, “Çerkez, sen de çok yaşa, atın da çok yaşasın”, der.

Harput’tan çıktıklarında günlerden Cuma’dır ve sabah namazında yola çıkılmıştır. Amasya’ya girdiklerinde öğlen ezanı yeni okunmaya başlamıştır. Bu nakil hakkında anlatılan başka bir rivayet de şöyledir. Cenazenin Harput’tan Amasya’ya götürülüşü sırasında arabacı, “Eğer bu cesed kokarsa”, diye tereddüt edince, Nigari Hazretleri başını tabuttan kaldırır ve “Nerede kokarsam beni orada at”, der. Yolculuğun devamı sırasında atların bazen yürümediği, ısrarla durduğu zamanlar olur. Arabacı ne yaparsa yapsın atları yürütmeyi başaramaz. Çaresiz kalır ve beklemeye başlar. O sırada bir tepenin arkasından üç beş kişilik atlı bir grubun geldiği görülür. Bunlar cenazeye nasıl bir merasim yaparlar bilinmez, ondan sonra atlar yürümeye devam eder.

Nigari, Amasya’da oğlu ile aynı türbeye gömülünce, baba-oğul arasında bir mesafe bırakılır. Daha sonra Hazreti Pir’in amcasının oğlu Mir Hasan Efendi vefat eder. Halkın bir kısmı Mir Hasan Efendi’nin de aynı türbeye konulmasını ister. Bu düşünceyle Hazreti Pir ile Siraceddin Efendi’nin arasında kalan boşluk üzerinde karar kılınır. Fakat bir sabah geldiklerinde Siraceddin Efendi’nin, Hazreti Pir’in yanına yanaştığını ve bir kabir yeri açıldığını görürler. Mir Hasan Efendi de oraya defnedilir. Bugünkü haliyle başta Hazreti Pir, ortada Siraceddin Efendi ve son tarafta ise Mir Hasan Efendi yatmaktadır.

Günnur Aydoğdu’nun, ‘Amasya Mezartaşları’ adlı yüksek lisans tezinden öğrendiğimize göre, bugün Şirvanlı Camii portalinin hemen solunda yer alan hazirede Mir Hamza Nigari’nin refikaları Lütfiye Hanım, Şehnaz Hanım, ve Zeliha Hanımlara ait kabirler yer alır.

.....

Aynı dönemde yaşamış ilim ve gönül ehli zatlardan biri de Sarı Ahmedzade diye meşhur **Mehmed Efendi**’dir. Küçük yaştan itibâren ilim tahsiline yönelir. İstanbul’a gelerek zamânın alimlerinden ders alır. Öğrenimini tamamladıktan sonra müderris olur. Kastamonu Medresesinde vazîfe alıp talebe okutur. Bir müddet sonra vazîfesini oğluna bırakıp memleketi

olan Amasya'ya döner. Tasavvufi bir hayat yaşayarak evinde ilim ve ibâdetle meşgûl olur. Devamlı ibâdetle ve kitap mütâlaa etmekle meşgûl olan Mehmed Efendi, insanlar arasına fazla çıkmaz. Çıktığı zamanlarda da tefsîr, hadîs ve fıkıh dersleri verir. Buhârî-i Şerîf, Mişkâtü'l-Mesâbih hadîs kitaplarını ve Hâdimî hazretlerinin Tarîkat-ı Muhammediyye kitâbının kopyasını çıkarır. Ders verdiği zamanlar dışında yazdığı kitaplardan biri de, El-eşbâh isimli kitabıdır. Bilhassa kırâat ilminde yüksek ilim sâhibi olan Mehmed Efendi, güzel ahlakı ile insanlara örnek olur. İlim, fazîlet ve mânevî haller sâhibi olan Mehmed Efendi, Peygamber efendimizi rüyâsında çok görür. Onun hayvanların ve cansız varlıkların Allahü teâlânın ismini zikrettiklerini işittiği anlatılır. İnsanlar herhangi bir işleri husûsunda onunla istişâre ettikleri zaman istihâre eder. Onların sordukları husûsu ya istihârede açık bir şekilde gördüğü veya o mesele ile ilgili bir ayet-i kerîme okuyarak müşkilleri hallettiği anlatılır.

Ömür boyu ilim öğrenmiş ve öğretmiş olan Sarı Ahmedzade el-Hac Mehmed Efendi, memleketi olan Amasya'da vefat eder.

.....

Niksar'daki türbesinde medfun bulunan Danişmendlilerin efsanevi kurucusu Melik Ahmed'in kızı **Ayşe Gazi Hatun**'a ait türbe, Şamlar Mahallesinde, demiryolu üzerinde, Nakşibendi şeyhi İsmail Siraceddin'in türbesine giden yolun hemen solundaki mezarlıkta yer alır. Çevre düzenlemesi yapılmış olan alanda bir ağacın gölgesinde annesi Gülnuş Banu ile ebedi istirahatete çekilmiş olan Ayşe Gazi Hatun'un, Amasya'nın fethi sırasında bir erkek gibi kahramanlıklar göstermiş olduğu anlatılır.

.....

Hüseyin Hüsameddin'in "Meydan Köprüsü başında bulunan medresenin arka tarafındaki zaviyenin önündedir", diye tarif etmiş olduğu yerde bu gün artık medrese ve zaviyeden hiçbir iz yoktur. Amasya'ya birbirinden kıymetli eserler kazandırmış olan Şadgeldi Paşa'nın torunu **Ehli Hatun**'un türbesi, içinde üzeri kitabelerle müzeyyen birkaç mezar taşı bulunan bahçenin bir köşesinde, bir oda içinde yer almaktadır. Evliya ziyaretine daha fazla Amasyalı kadınların rağbet ettiği türbenin bahçesinde bir de Dilek Kuyusu var.

.....

Amasya'da, ne hikmettir bilinmez, sanki evliyanın sırrı ölümünden sonra açığa çıkar. Sağlığında müftülük görevi yanısıra öğrencilere ders de veren **Hacı Ömer Efendi**, vefatıyla yokluğunu hisseden talebelerinin eksik kalmış eğitimlerini kabri başında vermeye devam eder. Şeyh Hamza Hazretlerinin Kurtboğan lakabını ahirete göçüşünden sonra alması gibi, Hacı Ömer Efendi de 'Dersi Tamam' lakabını Hakk'ın rahmetine kavuşmasıyla alır.

Bu menkıbenin benzerinin Kastamonu evliyalarından Müfessir Alaeddin Hazretleri hakkında da anlatıldığını burada not edelim. Kaynaklarda Hicri 665-747 yılları arasında

yaşamış olduğu kaydedilen evliyanın türbesi, Kastamonu şehir merkezinde Püre Mahallesindedir. Menkıbeye göre bir öğrencisine Kur'an-ı Kerim dersi verirken tamamlayamadan vefat etmiştir. Rüyasına girdiği öğrenciye her gece kabrine gelmesini söyler. Bunun üzerine öğrenci her gece evliyanın kabrine gider. Evliya da yarım kalan dersini tamamlatıp öğrenciye Kur'an-ı Kerim'i öğretir.

Osmanlının talihsiz dönemlerinden Amasya da nasibini almıştır. Mamurun harabiye dönüştüğü zamanlarda, insanların “vaktiyle burada bir evliya türbesi vardı”, bile diyemediği üstü açık ve dört duvardan ibaret yıkıntılardan, uzun araştırmalar sonunda Hacı Ömer Efendi'nin kabrinin yeri tesbit edilir ve yapı tamir ettirilir. Amasya tahrirat müdürü İstanbullu Mehmed Mazhar Bey tarafından 1896'da üstü kapalı muntazam bir oda şekline dönüştürülür. Kuş Köprü'nün yakınlarında yer alan türbe, daha sonraları yine tahribata maruz kalarak viraneye dönüşse de, bu gün, insanların yanından geçerken ancak fark edebileceği bir kabre kavuşur.

Hüseyin Hüsameddin Amasya Tarihi adlı eserini kaleme alırken, kabrin keşfi ile ilgili hatırasını şu şekilde kaleme alır. “Kuş Köprü başında, Dersi Tamam efendi ile Burmalı Minare Tekkeleri karşısındaki mezarlık içinde, ağacın dibinde medfun bulunan zatın mezar taşı olduğu halde, kitabeleri bulunamadığından, isimlerinin ne olduğu anlaşılamamıştı. Bunların kim olduklarını araştırmak ve künhüne vakıf olmak için, yaşlı kimselerden malûmat sorduğum sırada, önce Dersi Tamam Efendi'yi, sonra da Hıfızade Osman Faik Efendi'yi ve ağacın dibinde medfun bulunan şahsı rüyamda gördüm. Kendilerinin kim olduklarını öğrenmem için, Amasya Mahkemesi'nin sicillerini incelememi ve Osman Faik Efendi'nin kendi kütüphanesinde bir eserinin olduğunu, bunu bulup mütalaa etmemi söylediler. Bunun üzerine her iki hususu da gidip araştırdım ve söylediklerinin doğruluğunu aynen gördüm.”

.....

1892 senesinde Bayburt'un bir köyünde dünyaya gelen Ali, burada Eşref Efendi'den ve sonra da Hâfız İbrâhim Efendi'den ders alır. Önce Amasya'nın İlyas köyüne, daha sonra da bir zamanlar Serçoban'ın yaşamış olduğu Karasenir köyüne yerleşir. Burada otuz sene kadar imâmlık yapar ve böylece Amasya civârında **Karasenirli Ali Hâfız** olarak tanınır. Ömrünün sonlarına doğru ise Şamlar Türbesinin (Yukarı Türbe) yanındaki camide imamlık görevinde bulunur.

Güzel ahlâkı, yumuşak huylu oluşu, merhameti ile tanınan Ali Efendi, senelerce Amasya ve köylerinde yaptığı sohbetlerle sevenlerine doğru yolu, güzel ahlâkı anlatır. Birkaç defa tutuklanır ise de; "Biz siyâset ile uğraşmayız. Biz insanlara güzel ahlâkı anlatırız", dediği için serbest bırakılır. Ümmet-i Muhammed'e olan aşırı merhametinden ağlar, ahirette kurtulmaları için çokça duâ ederdi. Sohbetlerinde Ehl-i sünnet büyüklerinden nakiller yapar,

Kur'ân-ı kerîmi çok güzel okurdu. Talebeleri ile baba-oğul gibi idi. Sanki aradaki mesafeyi yok edencesine, "Evlâdım aramızdaki fark, benim yaşlı, sizin genç olmanızdır", derdi. Çok cömertti. Bir lokması olsa talebeleri ile berâber yemek isterdi. Çocukları çok severdi. Onları karşısına alır, onlarla konuşur, tatlı tatlı sohbet ederdi. Dünyâ malına hiç değer vermez, maaşını olduğu gibi hanımına verirdi. Talebelerine, hanımlarına karşı çok yumuşak davranmalarını, onların hukukunu gözetmelerini, merhametli olmaları gerektiğini sık sık anlatırdı.

Ali Hâfız ile aynı yıllarda Gümüş kasabasında yaşayan Garip Hâfız (İbrâhim Hakkı) isminde bir zât vardır. Bu zâtla sık sık görüşen Ali Hâfız bir gün talebeleri ile Garip Hâfız'ın ziyâretine gider. Vakit ikindiden biraz öncedir. Ali Hâfız, kapıda bekleyen talebeye; "Evlâdım! Garip Hâfız'a geldiğimizi haber ver", der. Talebe de; "Efendim geleceğinizi söyledi, sizi bekliyor", diye karşılık verir. İki zât uzun süre sohbet ederler. Orada bulunanlar konuşulandan hiçbir şey anlayamaz. Zîrâ onlar birbirlerinin derecesine göre konuşmaktadırlar.

Ali Hâfız, 'İnsanların akılları ölçüsünde konuş' düsturu gereğince sohbetine gelen herkesle seviyesine, mesleğine, aklına göre konuşurdu. Ziyaretine gelenler, yanından hoşnut olarak ayrılırdı. Bir gün başı ve kolları açık bir hanım, Şamlar Türbesinde (içinde Halidi şeyhi Siraceddin İsmail, oğlu ve damadının medfun bulunduğu Yukarı Türbe) iken onun ziyâretine gelir. Amasya târihi üzerine kendisinden bilgi öğrenmek ister. Ali Hâfız, istenen bilgileri gayet açık ve teferruatlı bir şekilde anlatır. Hanım çok memnun olup, teşekkür ederek ayrılır. Orada bulunan bir şahıs kadının arkasından hafifçe tükürür. Bu hareketi gören Ali Hâfız çok üzülür ve; "Neden böyle yaptın. O da Allah ü teâlânın kuludur. O kadın îmânlı idi. Allah ü teâlâ bizi benlik tuzağından kurtarsın", der.

Ali Efendinin üçüncü oğlu Necâtî, âni rahatsızlıktan hastâneye kaldırılır ve ameliyat sonrası kurtarılamayarak vefât eder. Vefât haberini vermek üzere bâzı talebeleri Ali Hâfız'ın yanına giderler, fakat bir şey söyleyemezler. Ali Efendi onlara; "Hepimizin âkibeti bu. Bundan kurtuluş yok. Necâtî'nin vefât ettiğini niçin söylemiyorsunuz?", der. Orada bulunanlar bu durum karşısında böylece hocalarının bir kerâmetini daha görmüş olurlar. Oğlunu bizzat kendisi yıkar, namazını kıldırıp defneder.

Talebelerinden biri, Ali Hâfız'ı görmeden önce elinde saz, köy köy dolaşıp, saz çalıp söylemektedir. Bu zât bir gün, Ali Efendinin ismini duyup, onun yanına gider. Aklında arz edeceği bâzı sualleri vardır. Mütevâzî şekilde karşılayan Ali Hâfız onunla sohbe başlar. Bir anda söyleyeceklerinin hepsini unutan o zât, oradan ayrılınca, soracağı sualleri tekrar aklına gelir. O zaman Ali Hâfız'ın mübârek bir zât olduğunu anlar ve ona talebe olmak ister. Sonra; "Efendim! Yalnız ben sazımı bırakmam", der. Ali Efendi de; "Çalabilirsen çal!", diye karşılık

verir. Zamanla, sohbetlerin tesiriyle kalbinden tamâmen saz sevgisi çıkar. Çalmak isterse de çalamaz. Ali Hâfız, teveccühleri ile kalbinden o nefsânî sevgiyi alıp çıkarmıştır.

Bir gün sohbetleri esnasında, talebeleri gördükleri rüyâları anlatırlar. O sırada bir talebeye ‘sen ne gördün?’, diye sorulur. O talebe de rüyâsında güzel sûrette bir insan görmüştür. “Acabâ Peygamber efendimiz mi idi?”, diye düşündüğünden, gayr-i ihtiyârî; "Ben de Resûlullah efendimizi gördüm." der. Ali Hâfız bir başka konuya geçerek sohbetin yönünü değiştirir. Sonra Resûlullah efendimizin rüyâda nasıl görüleceğini anlatır; "Ben ömrümde bir kere Resûlullah efendimizi rüyâmda gördüm. Allahü teâlânın Resûlünü gören bu durumu rahat bir şekilde anlatamaz. O'nu görmenin aşkı ile iki-üç gün kendinden geçer, ağlar, gözyaşı döker.” Bunun üzerine o talebe yaptığı hatâyı anlayarak hemen tövbe eder.

Ali Hâfız bir talebesinin evine sohbet için gittiğinde akşam için evin hanımı yemek hazırlar fakat o günlerde yaşanan sıkıntılı günler yüzünden, sofraya konacak ekmek yoktur. Ali Hâfız, evin çocuğuna; "Evlâdım, yukarı odadaki dolabın gözüne bir bakın. Belki orada ekmek vardır." deyince, evin hanımı ve çocuğu edeben, söz dinlemek için yukarı odaya çıktıklarında, dolabın, fırından daha yeni çıkmış taze ekmeklerle dolu olduğunu görürler. Alıp sofraya getirirler. Herkes karnını doyurur. Ev sâhibi bunun hocasının bir kerâmeti olduğunu anlar.

Bir talebesi ile Şamlar Türbesinin (Yukarı Türbe) etrâfındaki ağaçları dikerken, "Evlâdım! Allahü teâlâ yakında vefât edeceğimi bildirdi. Benim yerim burasıdır. Vefât ettiğimde türbede yatan zâtın akrabalarından izin alıp, buraya defn edersiniz.", der. Aradan bir süre geçince rahatsızlanan Ali Hâfız, doktor getirilmesini ister. Doktor gelip muâyene ettikten sonra ‘bir şey yok’ deyip giderse de, gece yarısına doğru Kelime-i şehâdet getirerek vefât eder (1957). Söylemiş olduğu yere defnedilir.

Vefâtından dört sene sonra talebeleri kabrini yaptırmak için açarlar. Bu esnada birkaç kerpiç düşer ve içerisini görürler. Naaşı hiç bozulmadan, defnedildiği günkü gibi durmaktadır. Alnında hafif bir ter vardır. Bir talebesi başından sakalına kadar sıvazlar. Kabir yapıldıktan birkaç gün sonra, talebenin rüyâsında Ali Hâfız görünür ve ona; "Âşık beni incittin." der.

Bir gün talebelerinden biri rahatsızlanır ve sol göğsünde bir sancı peydâ olur. Gece rüyâsında Ali Hâfız'ı görür. Ali Hâfız bir beze kahve döküp, yakı gibi göğsüne sarar, sonra onu bir güzel yıkar. Sabah uyandığında ağrı ve sızının kalmadığını görür .

Ali Hâfız Efendi sohbetlerinde buyururdu ki:

"Muhabbet edene muhabbet edilir. Seven sevilir. Unutmayan unutulmaz."

"Ömür geçiyor. Gâfil olmayın. Ömrü, Allahü teâlânın zikri ile kıymetlendirin."

"Büyükleri tanıyan bir zâtın merhametinden, cömertliğinden, yumuşaklığından, güzel ahlâkından herkes istifâde etmelidir."

"Peki deyin, itirazcı olmayın."

Sohbetlerinde hocasından nakille buyururdu ki:

"Ölümden korkuyor ve hazırlığımız yok diyorsak ne duruyoruz? Ne yaparsak bir ân önce yapalım. Yarın, vakit, fırsat elverir mi, bunu bilmiyoruz. Giden günler sermâye-i ömürden gidiyor. Sonra bu sermâye aniden tükenir de haberimiz bile olmaz!"

"Cebrâil aleyhisselâm dört bin senede iki rekat namaz kıldı ve; "Benim kıldığım namaz gibi bir namaz kılan var mı?" diye düşündü. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Muhammed ümmetinin her türlü kusurla, noksanla kıldıkları iki rekat namaz, ind-i ilâhîde, senin kıldığın bu iki rekat namazdan daha çok hayırlı ve makbûldür. Çünkü sana, böyle bir namaz kıl diye emretmedim. Onlara emrettim ve mükellef tuttum. Onların emre uymaları sebebiyle kıldıkları ve kılacakları namaz bana çok sevimli ve makbûldür." buyurdu. İşte emre uymak böyle büyük bir şereftir."

.....

Yassıçal, Amasya'nın Taşova ilçesi ile bağlantısını sağlayan karayoluna 7 km ve Amasya'ya da 8. km olmak üzere toplam 15 km uzaklıkta kurulmuş olan şirin bir kasabadır. 1976 yılında belediye teşkilatı olarak kasaba hüviyeti kazanmıştır. Gölönü, Erkonaş ve Filingiller Mahalleleri bulunmaktadır. Kasabanın 2000 yılına ait nüfusu 2330'dur. Geçim kaynakları ziraat ve hayvancılıktır. İlköğretim okulu mevcut olup 1-8. sınıflar eğitim görmektedir.

Yassıçal Belediyesi tarafından felçli hastalara şifa verdiğine inanılan **Ergonaş Baba** adına her yıl hasat mevsimi sonrasında düzenlenen 'Erkonaş Baba Kültür ve Sanat Festivali'nde pilav pişirilip, halay ve semah gösterileri tertiplenir. Temiz ve bakımlı görünüşüyle dikkati çeken türbenin hemen karşısında, kesilen etlerin pişirilmesi için mutfak ve yanında bir Cemevi bulunur. Sandukanın bulunduğu bölüm geniştir ve ziyaretçilerin istirahat edebilmesi için hazırlanmış minderlerle çevrilidir. Taşova'nın Uluköy kasabasındaki Ergüneş Baba'nın dört oğlundan biri olduğu kabul edilen Ergonaş Baba'nın Horasan Erenlerinden olup burayı mekan tutmuş olduğuna inanılır. Hıdrellez, Aşure, Bayram ve özel gecelerde birlik ve beraberliği sağlama dışında ziyaretlerin çoğunluğu, felçli hastaların şifa bulması amacıyla yapılır. Sandukanın başında bir gece kalıp sabah ezanıyla birlikte türbeyi terk eden hasta, iyileştiği zaman adak kurbanıyla birlikte tekrar türbeyi ziyarete gelir.

Ergonaş Baba hakkında anlatılan başlıca efsaneler şöyledir. İlk yerleşim yeri olan Sarımeşe Köyünde, köylüler Ergonaş Baba'yı göç etmek zorunda bırakırlar. Köyden ayrılırken, "En zengininiz yedi sene sefa sürsün", der. Bu olaydan yedi yıl sonra köyde kıtlık olur. İnanişâ göre, bugün bile zengin olanlar en fazla yedi sene yaşayabiliyor veya yedi yıl sonra iflas ediyormuş.

Ergonaş Baba Yenice'ye geldiğinde, köyde kimse yoktur. Köylülerin dağa, yeşil yaprak toplamaya gittiklerini öğrenir ve bunun üzerine, “Dalınızda yeşil yaprak bitmesin, hasretlik içinizden gitmesin, başınızda saçınız bitmesin”, der. Bu günkü adıyla Yeşilyenice olan kasabanın yeşilliklerden mahrum olmasının, dışarı göçün fazla olması ve köyün erkeklerinin kellik probleminin olmasının bu menkıbeye dayandığı ileri sürülür.

Ergonaş Baba Yassıçal'a geldiğinde ise harman zamanıdır. Köylü ürününü çerden çöpten arındırmaya çalışır. Ergonaş Baba bir köylünün yanına gidip selam verir ve ona rüzgar sattığını söyler. Köylü ile buğdayına anlaşırlar. Birden rüzgar esmeye başlar ve bütün buğdaylar çöpten ve samandan ayrılır. Bu rüzgar sadece bu köylünün harmanında esince, diğer köylüler merak edip sorarlar. Köylü bir dervişten rüzgar aldığını söyler. Adamın söylediğine kimi inanır, kimi inanmaz. İnananların harmanına rüzgar eser, inanmayanlarınkine esmez.

Ergonaş Baba gelip geçen askerlere küçük bir kazanla yemek verip, karınlarını doyurmuş. Ufak bir kazanla çok sayıda askeri doyurma kerameti göstermiş. Bu olaydan sonra ona Er-gon-aş Baba denmiş.

.....

1855 Yılında Amasya'nın merkeze bağlı Yassıçal köyünde doğan **Fedai Baba**'nın asıl adı Hüseyin'dir. Babası Konaş oğlu İsmail, anası Zehra Bacı'dır. Ailenin tek oğlu olduğu için babası İsmail efendi onun okumasını ve medrese hocası olmasını istemektedir. Babası küçük Hüseyin'i zor da olsa medreseye göndermeye ikna eder ve böylece Amasya'da Kunç Köprü başındaki Büyük Kapuağası medresesine devam etmeye başlar. Öğreniminin ikinci yılında bir gün hocası ders sırasında "Hazreti Muaviye, Hazreti Peygamberin sır katibi idi, ona çok itimat ederdi", deyince, Hüseyin çok kızar. "Senin Muaviye'ne de sana da lanet olsun", diyerek medreseyi terk eder. Bu olaydan sonra kendini tamamen tasavvuf ilmine vakıf hocalara teslim ederek bu yolda yetişmek için çaba harcayan Hüseyin'in bütün ömrü okumak, yazmak ve seyahatle geçer. Babasının ölümünden sonra yazın çiftçilikle uğraşıp, kış aylarında yine köy-kasaba dolaşır. 1940 Yılında 85 yaşındayken vefat eder. Deyişlerini coşkulu, akıcı bir dille söylemiş olan Fedayi Baba'nın şiirleri, Abdullah Çelebi tarafından "Amasya'lı Fedai Baba Divanı" adlı kitapta toplanmıştır (1991).

Ey Fedayi can gıdası Zikrullah

İrşad için inzal oldu Yed'ullah

Tahkik bildim mü'min kalbi beytullah

Halk eden rahmanı özümde buldum

.....

Amasya'nın köylerinden Saz Köy'de Anadolu erenlerinden **Halil Dede** adına her yıl Saz Köy Kültür ve Sanat Şenliği tertiplenir. Saz Köy muhtarlığı ve Saz Köy Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin ortaklaşa gerçekleştirdiği kültür sanat şenliğinde kurbanlar kesilir, birlik beraberlik pilavı yapılır, altı yüz yaşında olduğu tespit edilen pelit ağacının altında semah dönülür, yöre sanatçıları halk türkü ve deyişlerinden türküler okur.

.....

Uygur Kasabası Amasya-Tokat karayolunun 32. kilometresinde yer almakta olup kuruluş tarihi 1300'lü yıllara dayanmaktadır. Köye ilk yerleşenler Uygur Türkleri'ndendir. Yerleşim yeri 1989 yılında kasaba olmuştur. 1700 nüfuslu, ekonomisi tarım ve besi hayvancılığına dayanan Uygur Kasabasında 1995 yılından sonra büyük şehirlere çok yoğun göç yaşanmıştır. Uygur Belediye'sine ait Çamlıgöl Sosyal Tesisleri, il içinden ve il dışından gelenler için güzel bir dinlenme ve eğlenme yeridir. Yine belediyeye ait birinci sınıf mezbaha Amasya'ya ve çevre illere hizmet vermektedir. Uygur Kasabası'nın komşuları Tatar, Keşlik, Kaleköy, Sarıyar, Yağcıabdal ve Eski Kızılca köyleri ile Ezinepazar Kasabası'dır.

Evliyalar bakımından oldukça zengin sayılan Uygur'da yüksek bir kayanın üzerinde yer alan **Cafer Baba** türbesi, yanında cemevi, mutfığı ve dinlenme evi ile bakımlı bir türbedir. Onun ünlü Keçeci Baba'nın müridi olduğuna ve şeyhinin isteğiyle Uygur'a geldiğine inanılır. Cafer Baba köy halkını irşad etmiş, köylüye ekin ekmeyi, meyve ve gül yetiştirmeyi öğretmiştir. Uygur'da Cafer Baba'nın diktiğine inanılan üzüm bağları vardır. Önemli gün ve gecelerde köy halkının bir araya gelerek topluca ibadet ettiği türbeye sadece Cuma günü ve akşamı ziyaret yapılmaz. Çünkü, inanışa göre, Cafer Baba mana aleminde Cuma günleri arkadaşlarını ziyarete gider.

Uygur'un yakınındaki ırmağın kenarında, Horasan erenlerinden olup bulunduğu yerde şehit düşmüş olduğuna inanılan **Arap Dede** yatırının, köy hayvanlarını, hastalık ve kurtlardan koruduğuna inanılır. Yine Uygur'da yaygın olan inanışa göre Cuma geceleri yatır ziyaret edilmez. Çünkü o gecelerde yatırlar mekanlarında bulunmazlar.

Uygur kasabasının çıkışında yüksek bir tepe üzerinde yer alan **Kamber Baba**'nın kabrinin çevresi, adeta etrafı ağaçlar ve yeşillikler ile çevrili bir mesire yeridir. Horasan erenlerinden olup bulunduğu dağ başında şehit düşmüş olduğuna inanılan evliya hakkında, Hacı Bektaş Veli'nin akrabası olduğu rivayeti vardır.

“Kulak verdim böyle gelir yankısı

Pirim Hünkar Hacı Bektaş Veli emmizadesi”

Mısraları ile ona sahiplenilen bölge insanı, yağmur duası, afetlerden korunmak, bereketli geçen hasat dönemi için şükretmek gibi vesilelerle kabrini ziyaret eder. Kırmızı güllerin tomurcuğa

geldiği bahar mevsiminde toplanan köylüler, adeta bir şölen havası içersinde yağmur duasını gerçekleştirirler.

Uygur kasabasında **Demirli Baba** adıyla bilinen evliyanın, sağlığında demircilik yapan bir derviş olduğuna inanılır. Her çeşit hastalıktan şifa bulmak isteğiyle ziyaretler yapılır.

Kızıoğlu Baba adıyla anılan zatın mezarı ise, zikredilen yerde herhangi bir boş alandır. Ziyaretlerin kız ya da erkek çocuk sahibi olmak isteğiyle yapıldığı görülür.

Kabakulak hastalığına çare olmak üzere ziyaret edilen **Kabalak Baba** evliyası da bir kaya çevresindedir.

.....

Yine merkeze bağlı Yağcı Abdal Köyü'nde yüksek bir tepenin üzerinde yer alan türbede yatan zat, **Ese Dede** adıyla bilinir. Çevresi kayın ve çam ağaçlarıyla çevrili yeşillik bir alandır. Türbenin bahçesinde Ese Dede'nin müridi olduğu kabul edilen Abdal Musa adlı bir zatın kabri bulunur. İki odalı olan türbenin bir odasında sanduka vardır. Diğer ziyaretçilerin istirahatine ayrılmıştır. Sandukanın yanında ok, kılıç, yay gibi savaş aletleri sergilenir. Ese Dede'nin Hacı Bektaş Veli'nin müritlerinden olduğuna, Kırşehir'den atılan atasının Yağcı Abdal Köyüne düşmesiyle bu köye gelip, yöre halkını İslamlaştırdıktan sonra yapılan bir savaşta şehid düştüğüne inanılır. Yine Ese Dede'ye ait olduğu kabul edilen bir sancaktan söz edilir. Türk milletinin katıldığı savaşlarda, bu sancağın savaş zamanı kaybolduğu, sonra da geri döndüğü anlatılır. Kıbrıs Barış Harekatından sonra bu sancağın türbeden çalındığı rivayet edilir. 1995'lerde kabir çevresi köy halkının çalışmalarıyla düzenlenerek türbe yapılır.

Hakkında anlatılan menkıbelerden ikisi şöyledir. Köy halkı, Ese Dede adak yerinin bahçesinde bulunan Abdal Musa'nın mezarının üstünü kapatıp kapalı bir alan içinde türbe haline getirmek ister. Yapıldığı gece üstündeki bütün yapıyı tepeden aşağı atar, kabul etmez. Türbe görevlisinin rüyasına girip, "Ben Ese Dede'nin bekçisiyim", der. Kurtuluş Savaşı yıllarında köyün sınırlarına kadar düşman askeri girer. Fakat köyün içine giremezler. Köyün üstünü allı yeşilli bir duman kaplamıştır ve bu anlam verilemeyen durum karşısında korkan düşmanlar geri çekilirler.

.....

1995 yılında İstanbul'dan Ezinepazar'a gelen bir kadın yatırın yerini gösterip, "Burada **Halit Baba** isminde biri yatıyor. Rüyamda benden buraya türbe yaptırmamı istedi", der. O güne kadar ismi bilinmeyen yatırın bölge insanı tarafından, köylüleri her türlü sıkıntı, hastalık, ve felaketlerden koruduğuna inanılmaktadır. Hakkında anlatılan menkıbelerden biri şöyledir. 1930'lu yıllarda Amasya'da büyük bir deprem olur. Deprem esnasında Ezinepazarlılar evlerinden dışarı çıkıp korku içinde dua ederler. Bir süre sonra gaipten bir sesin sürekli olarak tekbir getirdiği duyulur. Köylüler bu sestten sonra sallantının durduğunu söylemektedirler.

Çevre köyleri bu depremde büyük hasar görmesine rağmen Ezinepazar'a en ufak bir zarar gelmemiştir. Halit Baba'nın onları bu depremden korumuş olduğuna inanılmaktadır.

Ezinepazar Kasabası yakınlarında bir tepe üzerinde yaşlı pelit ağaçları arasındaki mezarında medfun bulunan **Hasan Baba** evliyasının bazılarına göre aynı kasabadaki Halit Baba'nın, bazılarına göre ise Şeyh Sadi Köyü'nde yatan Şeyh Sadi'nin arkadaşı olabileceği kabul edilir. Yağmur duası ve askere giden gençlerin sağlık dilekleri için ziyaret edildiği görülür.

.....

Doğantepe kasabasında yüksek bir tepenin üzerinde yer alan **Mehmet Dede**'nin mezarı kitabesizdir. Onun ailesine ait olduğu kabul edilen üç mezar daha vardır. Hakkında bilinen tek şey, Mehmet Dede'nin bir savaş sırasında orada şehit düşmüş olduğudur. Köy halkı tarafından baş ağrılarından kurtulmak isteği ve yağmur duası için ziyaret edilir.

.....

Sarıyar Köyü'nün yakınlarında yüksekçe bir tepe üzerinde pelit ağaçları arasındaki türbe, **Pelitlik Baba** adıyla anılır. Yağmur duası ve siğil rahatsızlığı için ziyaret edilen Pelit Baba hakkında anlatılan menkıbelerden biri şöyledir. Pelitlik Baba, ölmeden önce yakında tufan olacağını, ağaçların devrileceğini söyleyip, devrilen ağaçlardan kendisine bir türbe yapılmasını ister. Pelitlik Baba vefat ettikten bir hafta sonra büyük bir fırtına çıkar. Özellikle Pelitlik Baba mezarının yanındaki ağaçlar devrilir. Köylüler bu devrilen ağaçlardan bir türbe yaparak, Pelitlik Baba'nın isteğini yerine getirirler.

Sarıyar Köyü'nde **Gazi Baba** ve oğlu olduğu kabul edilen Ali Baba yatırırlarının çevresi, bir mesire yerini andıracak şekilde ağaçlarla kaplıdır. Gazi Baba'nın Kırım Savaşı sırasında yaralanarak köyüne dönen ermiş bir kişi olduğuna inanılır. Çevre köylerden de ziyaretçileri olan kabir, bolluk, bereket olması, yağmur duası, genç kızların evlenmek isteği ve askere giden gençlerin sağ salim dönmeleri isteğiyle ziyaret edilir. Ali Baba'nın ise, baş ağrıları ve siğil için de ziyaret edildiği görülür. Gazi Baba'nın üzerine türbe yaptırmadığı da anlatılır.

.....

Bu noktada, Harun Yıldız'ın 2003 yılında doktora tezi olarak yapmış olduğu 'Amasya Yöresi Alevileri' adlı çalışmada, ulaşılmış olduğu sonuçlardan söz etmek yerinde olacaktır. İnanç yapısı açısından bakıldığında merkezdeki nüfusun tamamının Müslüman olduğu, bunun da önemli bir kısmının mezhep olarak Sünni/Hanefi mezhebi, bunun dışında kalan Alevi toplulukların ise kendi adlandırmalarıyla Alevi/Caferi mezhebine mensup oldukları görülür. İstatistiksel olarak ifade etmek gerekirse, merkez ilçe nüfusunun % 18.8'lik bir oranının Alevi olduğu söylenebilir. Ayrıca, merkeze bağlı 98 köyün 31'inde sadece Alevi nüfus, 10'unda Alevi ve Sünniler bir arada ve diğer 57 köyde ise Sünni nüfus bulunmaktadır.

Merzifon Evliyalari

“Nakşı bura Merzifon’dur, velisiz yeri yoktur
Kendine başka iş bul, evliyası pek çoktur”

-Nevzat Köksüz-

Merzifon, dillere destan cazibesiyle âşıklarının yüreğini yakan ablası Amasya’nın nefes kesen güzelliği karşısında kıskançlık duygularına kapılan küçük kız kardeştir adeta. Karşı konulmaz bir tutkuyla hep yarışa kalkar onunla. Bilmez ki, kendi güzelliği ablasının güzelliğinden hiç de geri kalmaz.

“Oğul bu topraklarda Ali’ler Veliler yatıyor” sözü, Merzifon için söylenmiş olsa da, bölgenin dini kimliğini yansıtmaları bakımından önemli sayılabilir. Anlatılır ki, Hz. Muhammed’in sahabelerinden Ukkâşe’nin türbesi Hıra (Hırka) Köyündedir. Sahabe Hz. Muhammed’in sırtındaki nübüvvet mührünü Veda Hacc’ında bir vesile ile görür. Peygamberimiz ona hırkasını verir ve, “Rum diyarına giderek halkı dine davet edeceksin”, der. O da İslam ordusuyla Kayseri üzerinden Merzifon’a kadar savaşa savaşa gelerek bu günkü Hırka Köyünde şehit düşer. Bir gönül sultanına dönüşen Ukkâşe’nin, o gün bu gündür ziyaretçileri eksik olmaz.

Onun Merzifon’a geliş tarihi miladi 681’dir. Hıra köyünün girişindeki mezarlıkta yer alan bu ulu sahabenin kabri, Peygamberimizin sırtındaki mührü öpen Ukkâşe bin Mihsen Hazretleri’ne aittir. Evliya çelebi buraları ziyaret ettiğinde onun kabrinin varlığından söz eder. Bayram günleri sabah namazı burada kılındığı anlatılır. Üstünü kapattırmadığından defalarca yapılmış, her seferinde ertesi gün yapılan yer yıkılmıştır. Halk arasında, ‘buraya yedi defa üst üste gelenin hac sevabı alacağı’ inancı, meşhurdur. Mehmet Ocak’ın ve Muammer Durak’ın kabir çevresinin düzenlenmesinde büyük hizmetleri dokunmuştur. Türbesinin tamir tarihi 1968’dir. Türbenin yanında yer alan bina, aşevi olarak hizmet vermektedir. Hükkaşe Sultan

köyün kuruluşundan çok önce türbesinin olduğu yere gelir ve hırkasını bırakır. O tarihten sonra o mevkinin adı Hırka olarak bilinir ve burada kurulan köy, Hırka Köyü adını alır. Merzifon'un birçok köyünün adı zamanla değiştiği halde, Hırka Köyü'nün adı değişmemiştir.

Köyün ormanında, yaban hayvanlarından geyikler, ayılar yaşamış. Geyikler, Hükkaşe Sultan'dan gelip su içermiş. Türbesinde bulunan geyik boynuzlarının o zamanlardan kalma olduğuna inanılır.

Onun bir rivayete göre Peygamber efendimizin misvakdarı olduğu, başka bir rivayete göre ise buralara gelen islam ordusunun sancaktarı olduğu söylenmektedir. Divan edebiyatının ünlü şairi Fuzuli, Saadete Erenlerin Bahçesi adlı eserinde şunları yazar.

“Hz. Peygamber, “Ey kavim, size hükümleri bildirdim. Islahınıza çalıştım ve belalara uğradım. Artık sohbetinizden ilgi kesmek ve sizden uzaklaşmak zamanı geldi. Kimin ki bende hakkı varsa alsın, kimin ki müşkülü varsa sorsun ki, Allah'ın yanına bütün davalardan el etek çekmiş olarak gideyim ve Allah'a yüz tutan eteğime hiçbir asılı el kalmasın, haksızlığımdan şikayet eden hiçbir el onu tutmasın.”

Bunu söyledikten sonra minberden indi. Cemaatle öğle namazını kıldı, yeniden minbere çıktı. Önceki söylediklerini tekrarladı. Orada bulunanlardan birisi ayağa kalkarak dedi ki, “Ya Resulullah, senin hizmetinde benim alacağım üç dirhem var.” Hz. Muhammed üç dirhem borcunun alacaklıya verilmesi işini Hz. Ali'ye buyurdu. Bundan sonra ashaptan Ukkāşe adında biri ayağa kalktı. Dedi ki, “Ya Resulallah. Tebük Gazasından dönerken deveye bir kamçı vurmuştun. Kamçı deveye vurmadı, bana erişti. O vuruştan son derece acı duydum. Şimdi kısas isterim. Hz. Peygamber buyurdu. “Allah sana hayra rahmet kılsın ki, bu kısası ahrete bırakmadın, dünyada diledin.” Sonra Ukkāşe'ye sordu. “O kamçıyı tanır mısın?” Ukkāşe cevap verdi. “Deri terbiyesine tutulmuş bir kamçı idi.” Hz. Muhammed: “O kamçı Fatıme-i Zehra'nın evindedir. Hemen getirsinler.” Diye emir buyurdu. Selman, aldığı bu emir üzerine Fatma'nın evine koştu. Kapısının önüne gelince:

“Esselamünaleyküm ya Ehl-Beyt”, diye sesledi. Hazret-i Fatıma Selman'ın sesini işitince, “Ey Selman ne hacetin var?” diye sordu. Selman cevap verdi; “Hz. Resul filan kamçıyı istiyor.” Fatıma sordu. “Ey Selman, hasta halinde bu kamçıyı niçin istiyor?” Selman olan biteni anlattı. Hz. Fatıma, “Hazret-i Resul hasta yatmaktadır. Onda kamçıya dayanacak güç ihtimali yoktur”, dedi. Hemen Hasan'la Hüseyin'i yanına çağırdı. “Ey ciğer köşelerim”, dedi. “Büyük babanızdan bir hak isteniyor. Adaletin yerine gelmesi lazım; yürüyün, O'nun yerine kamçılanmayı siz kabul edin.”

Selman, Hasan ve Hüseyin Hazretleri ile kamçıyı aldı. Mescid-i Şerife geldi. Mescidde bulunan cemaatin velvelesi gök kubbeye çıktı. Herkes Ukkāşe'ye kısıstan vazgeçmesini söylüyor, “Bir kamçı yerine her birimize bin kamçı vur. Yalnız Resul Hazretlerine taarruz

etme ve mübarek hasta vücutlarını incitme”, diyordu. Peygamberimiz, “Kıyas benim içindir. Sizin kamçılanmanız doğru değildir”, dedi. Ukkâşe, “Ya Resulallah”, dedi. “Ben o gün çıplaktım. Kıyasın tam olması için sen de soyun, çıplak ol.” Peygamber Hazretleri mübarek örtüsünü omuzlarından bıraktı. Meleklerle Mescit içindekilerin feryadı ve figanı birden göklere çıktı. Cihana kavga saldı. Ukkâşe Hazret-i Muhammed’in arkasında Peygamberlik Mührünü gördü. Hemen o mübarek mührü öpüp yüzünü sürdü. Kamçıyı elinden bıraktı ve, “Ya Allah’ın elçisi”, dedi. “Benim bu ısrarımda iki muradım vardı. Biri buydu ki senin insafı olduğunu halka göstermekti. Biri de, ‘men messe cildi la yemlessehun nar’ (Benim cildime dokunana ateş dokunmaz) iktizasınca mübarek vücuduna yüz sürmek, cehennem ateşinden kurtulmaktı.”

.....

N. Berin Taşan’ın, ‘Bir Aşk Kütüğü Yaktık, Diyar-ı Rum’a attık’ adıyla kaleme almış olduğu yazıdan öğrendiğimize göre, Sarı Danişmend lakabıyla tanınan Emir Aziz Efendi’nin oğlu olan **Abdürrahim**, II.Murad devrinde yaşamış bir mutasavvıf-şairdir. İlk tahsilini memleketi olan Merzifon’da yaptıktan sonra Mısır’a gider. Orada Suhreverdiyye tarikatının Zeyniyye kolunun kurucusu Zeynüddin el-Hafî’ye intisab ederek sülûkünü tamamlar. 1428’de, metni Nefahat Tercemesi’nde yer alan halifelik icazeti ve bazı önemli kitapları okutma izni alır. Şeyhi ile birlikte Horasan’a giderek orada birkaç yıl kalır. Horasan’da iken şeyhi bütün müridlerine bir dal getirmesini söyler. Herkes en güzel dalları getirirken o sadece kuru bir dal getirir. Şeyhi neden kuru bir dal getirdiğini sorunca, “Efendim, bütün nebatat Allah’ı (cc) zikrediyordu. Bu aciz dervişiniz zikretmeyen ancak bir bu kuru dalı bulabildim”, der.

Bu anekdotun benzerinin, Amasya Ziyaret kasabası evliyalarından Hicabi Baba için de anlatıldığını görürüz.

Abdurrahim, “Bir aşk kütüğü yaktık, diyar-ı Rum’a attık”, diyen Hafî’nin emriyle memleketine döner. 1431’de Çelebi Sultan Mehmed Medresesine müderris olarak tayin edilir ve ölünceye kadar irşadla meşgul olur. Rumi mahlasıyla yazmış olduğu şiirlerinden,

“Tövbe ya rabbi hata rahına gittiklerime

Bilip ettiklerime bilmeyip ettiklerime”

beytiyle şöhret kazanan Abdürrahim’in İrşadü’l-enam, Vesaya, Divançe-i İlahiyyat ve Işkname adlı eserleri olduğu kaydedilir. Onun hakkında on altıncı kuşaktan torunu Berin Taşan tarafından 1975’te bir çalışma yapılmıştır. Harmanlar Mahallesinde bir sokağa adı verilmiş olan Abdurrahim Rumi’nin şahsi eşyalarından bir büyük tesbih ve ayet nakışlı bir aynanın varislerinde bulunduğu söylenmektedir. Akıcı bir üslupla Allah aşkını terennüm eden şairin mısralarından bir dörtlük de şöyledir:

Giderdi levh-ı dilden nakşı gayrı
Muhabbetname-i menkuş etti aşkın
Bu aşıyan içre her dem öterken
Uçurup bir acayip kuş etti aşkın.

Cami Cedit Mahallesi Atatürk Caddesi / Eren Sokak'taki hazirede yer alan zatlardan bazılarının isimleri şöyledir; Hacı Hafız Efendi (1821-1875), Abdurrahim Rumi'nin on dördüncü batından torunu ve Aziz, Bakiye, Naci, Hami Recai Taşan'ın babası Sadibeyzade Hamdi Efendi (1881-1916), eşi Ruhiye Taşan (1882-1958), şair Eyüb Sabri kızı Nuriye Hatun (1863-191?), Sabri Taşan (1886-1919), Rumi'nin oğlu Şeyh Lütfullah Çelebi (öl.1503), Nesrin Taşan (1924-1942).

Abdurrahim Nizameddin Rumi'nin mezar taşındaki kitabede, 1390 yılında Merzifon'da doğduğu, Akşemseddin ile yakın dost olduğu, Fatih tarafından Anadolu Velilerini temsilen İstanbul'a davet edildiği, İstanbul alındıktan sonra 1458 yılında vefat ettiği yazılıdır. Kabrinin başucunda 1916 yılında Trabzonlu şair Sadi tarafından kaleme alınmış şiirin kısaltılmış Türkçesi şöyledir:

“O denizler gibi engin, ünlülerin ünlüsü teberrükzade Şeyh Abdurrahim Hz.lerini ziyaret et

O nurlu ışık saçan bir mürşid idi

Maksadı her yanı aydınlatmaktı

Onun için okullar dergahlar açtı

Onlar ilim irfan ve faziletin merkezi idi

Zamanın hükümdarı Çelebi Sultan Mehmed ondan şefkatini esirgemedi

Ona layık olduğu değeri verdi

Anadolu'ya öyle bir ışık saçtı ki

O ışıktan nasibini almayan kalmadı

Hız. Muhammed'in koyduğu yüce hükümlerle

Dinin yücelmesi için Hakk yolunda öncü oldu

Ruhu birlik alemine uçtu gitti ama

Mezarı memleketini yücelten ve şerefliendiren bir ziyaretgah olarak kaldı.”

Abdurrahim Rumi'nin müderris olarak tayin edildiği yapı, Merzifon'da Çelebi Sultan Mehmed tarafından 1414'te inşa emredilen ve 1417'de hizmete giren Çelebi Sultan Medresesidir. Kare planlı olan yapıda Selçuklu mimarisinin dört eyvan şeması tekrarlanmış olup yapı kırmızı beyaz taşlarla inşa edilmiştir. Portalin kapı kemerinin üzerinde yer alan inşa kitabesi Arapça olup yazılar beyaz renkli taş üzerine yazılmıştır. Medresede alimin ibadet eden kişiye üstünlüğünü ifade eden hadis yer alır. Mimarının aynı zamanda Amasya'daki Bayezid Paşa Camii'nde çalışmış olduğu bilinmektedir. Yapının Sultaniye Medresesi adıyla

Selçuklular döneminden kalmış ve Çelebi Sultan Mehmed tarafından yeniden inşa edilmiş olduğundan söz edilir.

Türbesi Herat'ta bulunan ünlü sufi Zeyneddin Hafî (öl.1435)'nin kurduğu Zeyniyye tarikatı da, XV. Yüzyılda Osmanlı topraklarında ilk defa boy gösterir. Bu tarikatın en güçlü temsilcilerinden olan Abdüllatif Kudsi (veya Makdisi) Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Bursa'da yerleşir. Tıpkı onun gibi Şeyh Abdürrahim de Merzifon'da, tarikatı temsil eder . Zeyniyye tarikatı pek fazla gelişme imkanı bulamamış, ancak Abdüllatif Kudsi'nin halifesi Şeyh Vefa vasıtasıyla Fatih Sultan Mehmed zamanında İstanbul'a nüfuz etmiş ise de, onun vefatından sonra giderek zayıflamış ve ortadan kalkmıştır.

.....

Cami Cedit Mahallesi Eren Sokak'ta yer alan evliya kabirlerinden biri de, yeni konulmuş olan mezar taşında,

Bir dede pîr dede

Muradımı ver dede

sözleri yazılı olan evliya kabridir.

Halk isteklerinin yerine getirilmesi dileğiyle adı belli olmayan bu keramet ehline **Murat Dede** adını yakıştırmış olmalıdır.

Aynı mahallede Emin Bey Sokakla kesişen aralıktaki Uluişık apartmanının arka bahçesinde yer alan türbe ile ilgili olarak, sokağa adını veren mahallenin yerlilerinden olan Emin Bey'in kızı Rumiye Özçilingir hanımefendi burada eskiden iki tane bekçinin olduğunu anlatır. Kısa boylu olan bu zatlar defalarca namaz kılarken görülmüşler. “**Uyur uyanmaz-hiç uyanmaz**” adlarıyla anılan evliya ziyaretinde uyumayan çocuklar buraya getirilerek avsunlanır, kabrin toprağı alınlarına sürülürdü.

Cami Cedit Mahallesi Hacırahmet Caddesi'nde eskiden Arap Dede Mescidi adında ahşap bir mescid ve bahçesinde de **Arap Dede** kabri bulunmaktaydı. Daha sonra yıkılan mescidin arsası kabrin önündeki boşluktur.

Aynı bölgedeki **Nakşi Dede**'nin kabri Müftülükteki Kur'an Kursunun arka bahçesindedir. Eskiden Cuma geceleri, takunyalarını giyerek kendisi için hazırlanan su dolu ibrikle abdest aldığı görülmüş. Paşaoğullarından Nazire Hanımın küçük çocuğı bir gece aniden fenalaşır. Nakşi Dede uykudaki Nazire Hanımın rüyasına girerek onu şiddetle sarsar ve, “Kalksana kızım. Ne duruyorsun! Bak çocuğın canını teslim ediyor”, der. Uykudan uyanan Nazire Hanım bir de bakar ki, oğlu son nefesini vermektedir. Kadıncağız büyük bir telaş içinde çırpınırsa da, oğlu kollarında ruhunu teslim eder.

Aynı mahallenin Sakinler Sokağında bir evin bahçesinde yer alan **Uyuşuk Evliyası** adlı yatırı ziyarete eli ayağı uyuşanlar avsunlanmak için gelirlermiş. Zamanında hırsızın biri bu evi

soymaya gelir. Ev halkının uykuda olmasını fırsat bilerek eşyaları bir torbaya doldurur. Tam gidecekken evin çıkış kapısı kaybolur. Nereye gitse orayı kapanmış bulur. Telaşa kapılan hırsızın feryatlarına uyanan ev halkı hırsızı yakalayarak polise teslim ederler.

.....

Sofular Camii'nin bahçesindeki türbede yatmakta olan zatlar hakkında Dr. Hikmet Tanju, Ankara ilâhiyet Fakültesi tarafından yayınlanan "Türklerde Taşla ilgili İnançlar" kitabında, "Sofular caminin yanında , **Üçler** denen Yatır'a yürüyemiyen, yürümesi geciken çocuklar götürülüyor. Yüksek bir yere arpa, buğday seriliyor. Ayın ilk çarşambası ziyarete getirilen çocuklar taşın etrafında yürütülüyor", diye yazar. Burada yatanlar, esasen Sofular camiini yaptıran II. Beyazıd devri ricalinden Beylerbeyi Abdullah Paşa ve yakınlarıdır.

16. Yüzyıl Osmanlı mimarisinin karakteristik özelliklerini taşıyan türbe altıgen planlıdır. Türbeyi örten kubbenin kasnağı baklava dilimli şekillerle süslüdür. Amasya'daki Darü'l Hadis Camii adıyla anılan yapıyı da inşa ettiren Abdullah Paşa Hacı Sinan Beyzadelerdendir. Bu yapı ise 1490'da cami ve darü'l hadis olarak inşa ettirilmiş olup baninin oğlu tarafından 1505'te bir darü'l kurra ilave edilirse de bu kısım günümüze gelmez.

Aynı caminin duvara yakın kısmına bitişik kabir, **Softa Baba** adlı evliyaya aittir. Aziz Taşan'ın bizzat görmüş olduğunu söylediği bir Kur'an-ı Kerim kapağındaki yazıdan bu zatın, Davud Halife'nin babası olduğunu anlıyoruz. Yürüyemeyen çocuklar Cuma günü sela ile ezan arasında avsunlanarak kabrin etrafında yürütülür. Tökezleyen çocukların ise ayaklarına bağlanan ip sela ile ezan arasında kesilir.

Sofular Mahallesi Abdurrahman Kargı Bulvarı üzerinde, ulu bir dut ağacının gölgesinde yatan **Kılıç Dede** adlı evliyanın yerini bozduğunu anlatılır.

Sofular Mahallesi Cumhuriyet Caddesi'nde kabri İmam Hatip Lisesinin bahçesinde bulunan **Davud Kalfa**'nın adının Merzifon'da Karamustafa Paşa İlköğretim Okulu önünde bulunan ve 1200'lü yıllardan kalma tarihi çeşme'ye verilmiş olduğu görülür. Aziz Taşan'ın bizzat görmüş olduğunu söylediği bir Kur'an-ı Kerim kapağındaki yazıdan Hicri 887 (1482) senesinde Davut Kalfa'nın sağ olduğunu anlıyoruz. Kabrin etrafı çevrilidir. Kıbrıs Harbinde tankın içerisinde askerlere gözükersen onlara yardım ettiği anlatılır. Sofular Mahallesinde bir sokağa adı verilmiştir.

.....

Gazi Mahbub Mahallesi Arabacılar Sokak'ta yer alan kabirde medfun bulunan **Karaman Dede**'nin, Konya'nın Karaman ilçesinden geldiği söylenir. Bozacı Camii'nde imamlık yapmış olan Karaman Dede, hanımının kadınlar bölümünde bulunduğu bir vaaz esnasında gelen ilahi feyizle, ruhunu kürsüde teslim eder. Bunu gören hanımı da orada ruhunu teslim eder. Bu olaydan çok etkilenen caminin karşısındaki evde oturan hanım, "Benim evim

geniş. Bu iki mübareğin kendi bahçeme gömülmesini arzu ediyorum", diyerek onları bahçesine defnettirir.

Eskiden mezarların yanında ulu bir dut ağacı ve onun altında bir kuyu bulunurmuş. Bu kuyunun suyu kulağa damlatıldığında kulak ağrısının kaybolduğuna inanılırdı. Dut ağacı daha sonra kesilmiştir. Kabirde solda hanımı sağda ise Karaman dede yatmaktadır.

Gazi Mahbub Mahallesi'nde eskiden Ahi tekkesi olduğu sanılan bu yerde yatan Ahi şeyhi **Ahi Kerim Sultan**'ın türbesini, karşı evde oturan komşusu Hacı Rafet Ahıska onartmıştır. Gazi Mahbub Mahallesi'nde bir sokağa adı verilmiştir.

Gazi Mahbub Mahallesi'nde eski Amasya - Samsun yolunun başlangıcı olan Kırklar Caddesi'nde, Belediyeye ait tamirhanenin tam arkasında, yoldan birkaç metre yüksekte yer alan dört tane kabirden iğde ağacının altında bulunan en öndeki kabir, **İğdeli Dede**'ye aittir. Diğer kabirlerin, onun müridlerine ait olduğu söylenir. Ziyaretin siğil rahatsızlığına iyi geldiğine inanılır. Siğili olanlar orada bulunan iğde ağacından kopardıkları bir dalı eve getirirler. Dal kuruduğunda siğilin de kuruduğu söylenir.

Gazi Mahbub Mahallesi Horoz Sokak'ta Tekel binasının arka bahçesinde bulunan evliya kabrinin ziyaretinin ellerde bulunan siğillerin yok olmasını sağladığına inanılırdı. Bu bahçenin olduğu yerde eskiden Çukur Han'a ait bir mescid bulunurdu. Mescidin bahçesine gömülü bulunan ve **Siğil Evliyası** diye anılan bu zat hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sokak tarafında duvarda bulunan küçük bir mumluk duvar arkasında yatan evliyayı belirtmektedir.

.....

1930'lu yıllara kadar kullanılmakta olan eski Amasya-Merzifon kervanyolunun üzerinde bulunan **Kümbet Hatun Evliyası**, hakkında en az bilgi bulunan türbelere dendir. Evliya çelebi bile diğer evliyalardan söz ederken buradan hiç bahsetmemiştir. 1943 senesindeki depremde üstünde bulunan kubbesi yıkılan türbe, muhtemelen Selçuklulardan kalmadır. Sadı Bayram "Merzifon'da bilinmeyen bir türbe: Kümbet Hatun" adlı eserinde, buranın depremden önceki durumunu şöyle anlatmaktadır. "1938 senesinde yayınlanan Merzifon broşüründeki bir resimden yararlanarak buranın eskiden kare planlı oturtmalık üzerinde, köşelere yerleştirilen dört ayak birbirine kemerlerle bağlı olup, prizmatik gövdede almalı örgü kullanılmıştır. Kasnak altta ve üstte kirpi saçak arasındadır. Kubbe üst örtüsü alaturka kiremitle kaplıdır. Kubbe üzerinde alem olup olmadığını bilmiyoruz. Türbede tuğla yanında gri, koyu morumsu ve açık kırmızı taş kullanılmıştır. 2.08 x 0,80 x 1.00 m. ebatlarındaki bir taşın üzerinde 11 sıra tuğla bulunmaktadır. Kaidenin yüksekliği doğuda 1 m., batıda 1.20 m. yüksekliğindedir. Mermer sandukanın üzerinde en alt sırada Ayet-el Kürsi, üst sırada ise al-i İmran suresinin 18-19. ayetleri olan "Allah'tan başka bir ilah olmadığına Allah

(c.c.), melekler ve ilim sahipleri şahittir. Ondan başka din yoktur. O güçlüdür, hakimdir. Allah (c.c.) katında din hiç şüphesiz İslamıdır", yazmaktadır. Almaşık örgü tekniği, iki renk tuğla kullanımı ve sanduka tarzı Selçuklularda sık sık görülen tarz olmasından ve dendanlı gövde biçiminden ve kirpi saçak şeklinin erken Osmanlı karakteri taşımasından yola çıkarak buranın 14. yüzyılın sonlarıyla 15. yüzyıl başlarında yapıldığı söylenebilir. Elbette daha sonradan Selçuklu yıkıntılarının üzerine yapılmış erken Osmanlı eseri de olabilir. 1938 senesindeki broşürde burada yatan kadının Zeynep Hatun olduğu yazılmışsa da dipnotta burada yatan kadın Zeynep olsa da Selçuklu hanedanından değildir, yazılıdır.”

Kümbet Hatun hakkında anlatılan bir menkıbe şöyledir. Alkolik olan kocası Kümbet Hatun’a çok kötü davranır, onu gece gündüz dövermiş. Kadın kocasının bu davranışlarına hep sabır gösterirmiş. Bir hacc döneminde hacc’a giden Merzifonlular, Kümbet Hatun’u Mekke’de Kabe’yi tavaf ederken görmüşler. Kadının hacc’a gitmediğinden iyice emin oldukları için bu olaya çok şaşırılmışlar. Bu olay, her hacc döneminde devam etmiş. Merzifon’dan hacc’a giden herkes mutlaka Kümbet Hatun’u orada görmüş. Merzifonlular, Kümbet Hatun’un kocasının eziyetlerine katlandığı için erdiğine inanmaktadırlar.

Kümbet Hatun’un Hacı Hasan Mahallesi’nde bir sokağa adı verilmiştir. Tek partili dönemde buranın yıkılması için Dolaşkın Ahmet efendi görevlendirilirse de, bir iki kazma vuran Ahmet efendinin, eve dönerek sobanın üzerine ata biner gibi bindiğini ve delirmiş olduğunu rivayet ederler.

Hıdırellezden bir gün önce 5 Mayıs’ta halk dileklerinin nişanesi olarak oradaki ağaçları çaput parçalarıyla doldurur. Yanındaki kabir, Trabzon’dan Merzifon’a yerleşmek üzere gelen ve burada hastalanarak Ağustos 1915 senesinde genç yaşta ölen Ömer Efendi’ye aittir.

1999 senesinde esrarengiz bir şekilde bir buçuk ton ağırlığındaki lahit, karşısında karakol bulunduğu halde sır olur.

.....

Nevzat Köksüz, Merzifon ile ilgili yayınlanmamış çalışmasında, Merzifon evliyelerine ayırmış olduğu bölümde Huçek Dede hakkında şunları anlatır. “Gazi Mahbub Mahallesi Eşire Sokak / Çukur Sokak’ta bir zamanlar bir mescid vardı. İşte bu mescidi aynı zamanda tekke olarak kullanan şeyhin kabri meydana yer almaktadır. Bu evliyanın **Huçek Dede** lakabını alması şöyle olmuştur. Buralarda irşad görevi yapan şeyhin kırk tane dervişi vardır. Onlara devamlı olarak riyazet yaptıran, zikir çektiren dede (Kadiri tarikatından olsa gerek) hiç keramet göstermezmiş. Devamlı zikir ve riyazetten bıkan dervişler, bir keramet de göremeyince, teker teker bu mübareği terketmeye başlarlar. Sonuncu dervişi de gittiğinde yapayalnız kalan bu şeyh yine de hiç kimse gitmemiş gibi yalnız başına zikirle meşgul olur. Fakat kısa zamanda halk, dedenin gittiği yolun yanlışlığından, batıl olduğundan söz etmeye

başlayınca, dede bir çömlekçiye giderek kırk tane toprak testi alır. Bunları tekkede aynen dervişlerinin dizildiği şekilde dizerek bir zikir halkası oluşturur. Başlar "HU" lafzını zikretmeye. Onunla birlikte testilerde de bir kıpırdanma olur. ‘Bütün kainat, canlı cansız bütün herşey Allah'ı (cc) zikreder’, hadisi mucibince dervişane bir şekilde, bir sağa bir sola sallanarak yanında bulunan testilere vura vura zikretmeye başlarlar. Bu gürültüleri duyan halk tekkenin pencerelerine üstüste yığılarak bu olağanüstü olayı kendinden geçmiş bir vaziyette seyretmeye başlarlar. Onları farkedenden dede hemen susar. Onunla birlikte testiler de zikri bırakırlar. Halk bu olayın vecdi içinde gözyaşlarına boğularak:

"Hu çek dede, Hu çek !..", derler.

O da, tekrar zikre başlar. Testilerde görünmez bir işaret almışcasına ona iştirak ederler. Olayı takip eden dervişler büyük bir utanç içinde halkaya katılırlar. İşte o gün bu gün, şeyhin adı Huçek Dede kalmıştır.

Buranın arsasını kendi arsasına katan kimsenin asma budarken öldüğü söylenir. Burada bulunan Eşire pınarı hana karışmıştır.”

....

Gazi Mahbub Mahallesi Horoz Sokak'ta asıl adı olan Firuz, zamanla halk dilinde Horoz'a dönüşmüş olan evliyanın, eskiden burada bulunan Horoz Pınarı'nı da yaptıran kişi olduğu anlatılır. Tacettin İbrahim Camii'nin doğusunda bulunan kesme taştan inşa edilmiş Deve Hanı 1949 yılında harabe halinde iken, 1970'li yıllarda Belediye tarafından istimlak edilerek Taceddin Camii'nin etrafı açılmak amacıyla yıkılmış ve sebze hali yapılmıştır. Çukur Han diye de anılan bu hanı işleten Hasan Efendi küçük bir çocukken, her gün **Horoz Dede** türbesinde dua eder, sonra okula gidermiş. Her dua edişinde de, elini mum koyulan kısma sokar oradan para almış. Sonra da bu paraları evdeki bir küpün içinde biriktirmiş. Bir gün babası orada paraları bulmuş. Çocuğun bu paraları bir yerden çaldığını düşünerek paraları nereden aldığını sormuş. Küçük Hasan babasına paraları evliyanın oradan aldığını söyleyince, babası sırrı bozulmasın diye çocuğu susturmak istemişse de nafi. O günden sonra bir daha küçük Hasan, orada dua okusa da para bulamaz olmuş.

Evliyanın adı Gazi Mahbup Mahallesi'nde bir sokağa verilmiştir.

.....

Harmanlar Mahallesi Harmanlar Caddesi/Aşut Sokak'ta rufai şeyhlerinden **Fevzi Baba**'nın 1922 senesinde 127 yaşında Sivas'da Hakk'a göçmüş olan Es Seyyid El Abdullah Haşimi'nin müridi olduğu anlatılır. Şimdiki kabrinin olduğu yerde iki katlı tekkesi de vardı. Dervişleri arasında Mahsen Mahallesi'nden Ali Şeyh, Tatar Hacı Cemil Hoca, ayakkabıcı Abbas Usta ve kardeşi Rasim, ayakkabıcı Aziz Usta gösterilir. Bu dervişler, cehri zikir çekerler, zikir esnasında vücutlarına şiş de saplarılardı. Halk arasında bir çok menkıbesi

anlatılır. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir. Fevzi Baba elinde şişleriyle şimdiki Devlet Hastanesinin yerinde bulunan Namazgah'ta gezinirken birkaç ermeni genci kendine takılırlar. İçlerinden biri Fevzi Baba'yı epeyce kızdırmış olacak ki, Fevzi Baba elindeki şişle, o genci kulağından ağaca şişler. Halk paniğe kapılarak, "Hay Babam nettin! Çocuğun kulağını mahvettin" derlerse de o, bu sözlerle aldırmayarak genci bir müddet orada asılı bırakır. Sonra bu dersin yettiğini düşünerek genci aşağı indirir ve şiş sapladığı yere tükürüğünü sürdüğü anda, yaranın izi kaybolur. Genç çocuk evde ailesine bu olayı anlattığında ona, "Oğlum bu daciklerin (Türklerin) ermişleri tekin insan değildirler. Bir daha sakın onlarla alay etme," derler.

Yine bir gün, eskiden Dönertaş Camii'nin karşısındaki Kuyumcular Sokağı'nın köşesinde bulunan Kör Sülüğün (Süleyman) fırını kızdırılmış iken, postunu kızgın fırının içerisine atarak ateşin içine girer. Fırın o kadar kızgındır ki, kimse yanına yaklaşmamaktadır. "Babam haydi çık. Bak ekmeklerin mayası geçiyor", dediklerinde ise, "Bana şu kadar okka et, şu kadar okka pirinç vermezseniz çıkmam", diye onlara takılır. 1901 doğumlu Mayalı Usta (Abdulmuttalip Taşköprü) küçük bir çocukken Fevzi Baba vefat eder. Daha önceden kendisinin evliyadan olduğuna inanılmadığı sebebiyle olsa gerek, etrafındakilere, "Benim kabrimi bir sene sonra açacaksınız. Eğer sakalımdan bir tane kıl koparabilirseniz, beni istediğiniz yere gömün. Koparamazsanız üzerime türbe isterim", diye vasiyet eder. Bir sene sonra münadiler, 'Fevzi Baba'nın kabri açılacak', diye ilan ederler. Herkes toplanır. Mayalı Usta da küçük bir çocuk olarak milletin ayaklarının arasından olaya şahit olmaktadır. İmam kabri açınca ne görsün! Mübareğin tek bir azası çürümemiştir. Tıpkı yeni vefat etmiş gibi durmaktadır. İmam, Fevzi babanın sakalını tutup çeker. Sakalıyla birlikte çenesi de oynar ama bir telini bile koparamaz.

Tek parti döneminde Merzifon'da kaymakamlık yapan İbrahim Altıok, "Bu gibi hurafelerin yıkılması lazım", diyerek o zamanlar iki katlı olan türbenin üst katını belediyeden Halit Çavuş'a yıktırır. Akşam paydostan sonra oraya gelen Fevzi Baba'nın dervişlerinden Ali Şeyh sandukaya bastonuyla vurarak, "Bizden sana bir hayır yok, kendi başını kendin kurtar. Yoksa yarın seni buradan kovacaklar", der. O gece ne olduysa olur. Gece yarısı kaymakam gece kıyafetleriyle Halit Çavuş'u bularak, "Aman Çavuş, ne olursa senden olur. Beni o adamdan kurtar", diye yalvararak yıkımı o saat durdurur.

Vaktiyle eski Çorum yolundan yukarıdaki Şerif Ağa Camisine kadar mezarlık olan Harmanlar Mahallesi Kara Mustafa Paşa Caddesi'nden aşağıya akan bir dere, söğüt ağaçlarının altındaki **Topçu Dede**'nin kabri ile mezarlığı ayırırdı. Bu dere buradan aşağıya devam ederek Çorum yolunun altından geçen bir kanaldan gürültüyle akarak karşı taraftaki Kanlı Dereye karışırdı. Daha sonra bu dere, üzeri kapatılarak şimdiki caddeyi oluşturdu.

Yörede oturanlar eski zamanlarda her seferberliğe çıkıldığında buradan top sesleri geldiğini anlatırlar. Kuyumcu Tahsin kabrin karşısına ev yaptırmak istediğinde onun rüyasına girerek, “Önce benim evimi sonra kendi evini yaptır“, demiş. Kuyumcu Tahsin'in de buna uyarak onun kabrini yaptırdığını söylerler.

Harmanlar Mahallesi'nde biri Harmanlar Caddesi'nde diğeri Kıyılık Sokak'ta olmak üzere aynı adla anılan iki evliyadan söz edildiğini görürüz. Bu zatlar, Harmanlar Caddesi üzerindeki Dobak Camiinin arka bahçesinde medfun bulunan **Arap Evliya** ile Kıyılık Sokağın girişinde soldaki ikinci evde yer alan **Arap Dede**'dir. Eskiden bu evin bahçesinde ulu bir karadut ağacı vardı. Bu karadutun dibinde ağzında ancak iki adamın kaldıracağı ağırlıkta bir ağaç kapak bulunan bir de kuyu bulunmaktaydı. Birinci Dünya Harbi'nden evvel bu sokakta evliya bulunan evlerde tıkırtılar uzun müddet hiç eksik olmazmış. Nihayet bir gece yarısı büyük bir gümleme sesiyle halk yataklarından fırlar. Arap Dede kuyuyu kapatan kapağı, o karadut ağacına üç kere öyle bir vuruşla vurur ki, karadutun daha olmamış kırmızımsı ham meyveleri dökülür. Ertesi gün münadiler seferberliği halka ilan ederler.

Harmanlar Mahallesi Harmanlar Caddesi'nde bir apartmanın arkasında bulunan adı meçhul evliyaya burnu sıkça kanayan çocuklar getirilerek şifa bulması için avsunlanırdı.

Yine Harmanlar Mahallesi Menzil Sokak'ta ruhi sıkıntısı olanların şifa bulmak niyetiyle gelerek içinde geyik boynuzlarının bulunduğu **Sıkıntı Evliyası** adıyla bilinen bir yatır ile Aşut Sokak'ta ziyaretin sıtmaya iyi geldiğine inanılan **Bun Dede**'den söz edilebilir.

.....

Merzifon'da evliya bakımından zengin mahallelerden biri de Tavşan Mahallesi'dir. Bir evin arka bahçesinde kabri yer alan ve bir zamanlar çeşmesi de bulunan **Halil Dede**'nin ziyaretinden medet umanlar, çişini söyleyemeyen çocuklar için gelirlerdi. Kabrin etrafını üç kere döndürerek ve mezarın toprağını çocuğun alnına sürerek fayda umulurdu. Erikçi Sokak'ta yer alan **Cücük Dede**'yi sağlığında görmüş olanlar onu esmer, az sakallı ve 25 yaşlarında biri olarak tasvir ederler. Kendisine görünmesiyle geçirmiş olduğu ruhi bunalımdan kurtulmuş olduğunu anlatan kişiler vardır. Gazi Caddesi'ndeki **Arap Dede**'nin **Arap Evliya**'nın kardeşi olduğu kabul edilir. **Sıkıntı Evliyası** ile sinirsel rahatsızlıklara iyi geldiğine inanılan **Ahmet Dede** dışında **Dur Dede** ile **Yılancık Evliyası** mahallede anılan diğer evliyalardır. Kabri Erikçi Camii'nin avlusunda duvara bitişik yerde bulunan Yılancık Evliyası ile ilgili olarak kayyuma dayandırılan bir anekdot vardır. İstanbul'dan gelen bir adam namaz vakti dışında ısrarla caminin açılmasını ister. Sebeb olarak da kendisinin yılancık hastalığına tutulduğunu ve tedavi edilemediğini söyler. Rüyasında bir zatın kendisine bu caminin adresini vererek buraya gelmesini, onun tedavisinin burada yatan zatın himmetiyle olacağını söyler. Sonra kayyuma epeyce yüklü bir bahşiş bırakarak oradan ayrılır.

.....

Evliyalar bakımından Naccar Mahallesi de zengin sayılır. **Hız. Ömer'in Postası** olduğuna inanılan bir zatın kabri Alaca Camii'nin yan tarafındaki bahçede yer almaktadır. Bu sahabenin Hicret'in 19. senesinde Sa'd bin ebi Vakkas komutasındaki ordu ile Kayseri'nin fethi sırasında gelerek burada şehit düştüğü sanılmaktadır.

Hükkâşe hazretleri ile birlikte gelen **İki Sahabe**'nin buraların fethi sırasında şehit düştüklerine inanılır. Naccar Mahallesi Balı Caddesi'nde çeşmeden hamama doğru gidilirken sıvasız ahşap bir evin önünde yüksekçe bir set vardır. Bu sahabe kabirleri daha yüzyılın başında iken zor fark edilir halde imiş. Burası ile ilgili anlatılan bir anekdot şöyledir. Yakup Ağa isimli arabacı getirdiği malzemeyi indirirken farkında olmayarak atını sahabelerin kabrinin üzerine bırakır. Hayvan ihtiyaç gidermek üzere işeyince nereden çıktığı belli olmayan bir el öyle bir sille patlatır ki, müthiş bir ses çıkar. Yakup Ağa'nın hayvanı da arabası da havada savrulurken görülür. Beş on metre aşağıya düşen hayvan derhal ölür. At arabası da paramparça olur.

.....

Çay Camii'nin bahçesindeki dut ağacının dibinde medfun bulunan evliya **Adı Meçhul** olarak bilinir. Burhaneddin Bilgin'in babası eski duahanlardan Mustafa Rıfat Hoca, bir gece rüyasında bu zatı görür. Evliya, "Yarın sabah namazından sonra buraya askerden bir deli gelecek. Sakın korkma ve ona şu şu duaları oku", der. Sabah namazından sonra dua edilirken dışarıda bir koşuşturma duyulur. Bir asker kıyafetli deli peşinde kovalayanlardan kurtularak caminin içine girer. Hoca efendi, "Bırakın müdahale etmeyin," diyerek o azgın deliye yaklaşır ve Kur'an ı Kerim'den kendisine söylenen o ayetleri okumaya başlar. O okudukça deli iki dizi üstüne çökerek ağlamaya başlar. O okudukça deli sakinleşir. Kur'an bittiğinde ise kalkarak hoca efendinin elini öper. İnsanlar bu zata bazen de yağmur duası için giderlerdi.

.....

Bir gün dağlarda koyunlarıyla yaşayan Çoban Baba, kardeşi olan **Piri Baba**'yı ziyarete gider. Gitmeden önce, bir mendile süt sağıp mendilin uçlarını bağlar ve Piri Baba'nın yanına gelir. Çoban Baba mendili bir çiviye asar. Piri Baba ermişliğinin yanı sıra, hayatını devam ettirebilmesi için ayakkabı tamirciliği ile de uğraşmaktadır. Piri Baba kardeşi Çoban Baba ile sohbet ederken, bir bayan ayakkabısını tamir ettirmek için gelir. Piri Baba'ya ayakkabısını verir. Bu arada asılı olan mendildeki süt damlamaya başlar. Bunu gören Piri Baba Çoban Baba'ya dönüp, "kendine gel kardeş, kendine gel!" der ve sözüne şöyle devam eder . "Dağ başında herkes ermiş olur, iş burada olmaktır." Çoban Baba mendilini alıp tekrar dağlarda koyun gütmeye başlar.

Piri Baba bazı efsanelerde ayakkabıcıdır. Bazı efsanelerde ozandır. Bazı efsanelerde de, Eski Hamam'da tellaktır.

"Piri Baba öğlene kadar erler ile yıkanırımı, öğleden sonra da avratlar ile yıkanırımı. Kendi halinde meczup bir veliyim. Bazıları "bu nasıl ıştır", diye Sultan Mehmet'e durumu arz ederler. Ama yine de Piri Baba'ya kimse dokunamazmış."

"Günlerden bir gün hamamda otururken, müşteriler hamamın terlemesinden yakınırlar. Buz gibi soğuk su damlalarının sırtlarına düşmesinden rahatsız olduklarını söylerler. Piri Baba parmağıyla tavanı işaret eder. "Ya hamam! Terleme!", der. O gün bu gün, eski hamam terlemez."

Piri Baba sufilerin melameti dedikleri cinsten bir coşkun delidir. Onun Eski Hamam'da tellaklık yaparken gösterdiği pek çok kerametten söz edilir. Bunlardan birinde de şöyle denir. "Günlerden bir gün Eski Hamamın külhancısı ağır hastalanmış. Hamam sahibi de tasalanmış. Hamamın haznesini yakmak, külhancılık öyle kolay bir iş değilmiş. Her babayiğit külhan ocağının karşısında sıcakta durup odun atmaya dayanamazmış. Hamam sahibi, hamamında tellaklık yapan Piri Baba'yla dertleşmiş. "Ben şimdi nereden külhancı bulacağım. Zor durumdayım", diye yakınmış. Piri Baba ustasını çok severmiş. "Hiç üzülme. Git sen de dinlen. Kırk gün bu hamamın sorumluluğu bana ait. Yalnız gözünün arkada kalmayacağına söz ver. Giderken dönüp arkana bakma bile. Kırk gün sonra çık gel. Ama sakın şasıp yanılıp da kırk günden önce çıkagelme, sözünde durmazsan tüm çabam boşa gider", diye hamam sahibine tenbih etmiş. Hamam sahibi de, "Bu deli oğlan bir şeyler kuruyor ama, hadi hayırlısı. Dediğini bir yapalım bakalım", diye düşünmüş. Gidip evine kapanmış. Yalnız her akşam üzeri hamama gelir, hasılatı Piri Baba'dan almış. Ama Piri Baba'ya verdiği sözü tutar, külhanı hiç dolaşmazmış. Günler günleri kovalamış. Eskiden eşeklerle katar katar odunlar her gün hamama taşınırken, artık hamama kimsenin odun getirmez olması hamamcının ilgisini çekmiş. "Yahu, bu deli oğlan külhanı neyle yakar acep? İşin başına geçtiğinden beri hamama ne bir oduncu uğradı, ne de bir eşeğin sırtında odun yüküne rastladım. Bu oğlan külhanı neyle ısıtır acep?", diye meraklanır dururmuş.

Hamamcının merakı her gün biraz daha artmış. Günler de otuz dokuza dayanmış. "Otuz dokuz da bir, kırk da bir. Artık dayanamıyorum gidip bakacağım", demiş. Doğru külhana yollanmış. Bir de ne görsün? Su haznesinin altında bir tek mum yanmakta. Koca hamam bu mum ile ısınmakta. Tam bu sırada içeriye Piri Baba girmiş. "39 gün bekledin de, bir gün bekleyemedin mi? Bir gün daha bekleseydin hamamı gaip ten ısıtıcaktım", demiş. Yani hamamcı bir gün daha bekleseymiş yer altından sıcak su fişkıracakmış ve hamam öyle çalışacakmış. Hamamcının aceleciliği ve merakı yüzünden Piri Baba'nın kerameti bozulmuş.

Hamamcı çok pişman olmuş ama iş işten geçmiş. Hamamı mumla ısıttığını gelip görmeseymiş, Allah da ona kudretten sıcak su gönderecekmiş.

Halk arasında sıkça anılan bir ilahide:

Yükseklerde olur yaba

Savururlar kaba kaba

Merzifonda Piri Baba

Mevlam şu taşa bir can ver

şeklinde adının da geçmesinden yörede ününün nasıl yaygın olduğu da anlaşılmaktadır.

Nusratiye Mahallesinde bir sokağa Piri Baba'nın adı verilmiştir. 1977 senesinde restore edilen türbe Merzifon'un en gösterişli türbelerindendir.

.....

Hoca Süleyman Mahallesi'nde Merdivenli Sokak (Şair Nedim Sokak) yokuşunda yer alan ve etrafı düzgün bir şekilde çevrili olan kabirde medfun bulunan **Yanık Dede**'ye ziyaretin, halk arasında gece yanığı denilen hastalığa iyi geldiğine inanılır.

.....

Ganili Kızı'nın kabri eskiden Aşut Camii'nin yakınlarında iken yerinden alınarak Merzifon şehir mezarlığına getirilmiştir. Kabristan'daki Deli Reşid'in kabrinin yanındaki yeşil taşlı mezardır. Eski yerinde iken gelinlikli olarak görülürmüş. Onun için Gani Baba'nın kızı diyenler de var, gelini diyenler de.

.....

Evvelden **Tokmak Dede**'nin kabri Cumhuriyet Meydanı'nın olduğu yerdeki Şeref Otel'i'nin bahçesinde iken çevrenin düzenlenmesi esnasında yerinden alınarak Merzifon şehir mezarlığına nakledilir. Cahid Koçkar'ın babası Halil Koçkar, bu zatın aslında rum iken müslümanlıkla şereflendiğini ve adının da Pendik olduğunu söylemiş. Daha sonra da hacca gidince halk arasında 'Hacı Pendik' diye anılmaya başlamış. Hakkında anlatılan anekdotlar şöyledir. Arkadaşları, "Bu senin günahlarını nasıl affettireceksin", diye takılmaları üzerine Hacı Pendik, ne yapması gerektiğini sorar. Onlar da, "şehire su getirmesini", tavsiye ederler. "Böylelikle senin ölümünden sonra bile devam edecek bir hayrın olur", derler. Değirmenlerin önünden aldığı suyu şehrin meydanına getirir. Su onun adıyla "Pendik Suyu" olarak anılmaya başlar. Yaptırdığı çeşme halk arasında Tokmak Pınarı adıyla anılmakta olup şu an Yahyabaş Camii'ne bitişik yere nakledilmiştir. Nurettin Mete, bu rivayeti doğrulayacak şu olayı nakleder. Bir zamanlar Şeref Otel'i'nde resepsiyonda çalışırken yabancı birinin otele konuk olarak geldiğini, ama kimliği olmadığından otele kabul edemeyeceğini söyleyince adam, "Ben memleket memleket gezerek evliya kabri ziyaret ederim", der. Nuretin Mete, Erzurum'da babasının köyünde olan bir evliyayı sorar. Adam hemen adını söyler. O zaman Tokmak

Dede'yi sorar. Adam, "Burada yatanın adı Hacı Pendik'tir", diyerek o zatın hikayesini anlatır.

Türbenin ışığı otelden yakılırmış. Işığı unuttukları zaman otelin sahibi gelerek, "Yavrum, neden dedenin ışığını yakmadınız. Bak beni yine rahatsız ediyor", dermiş.

.....

Türbesinin ziyaretinin sıtmaya iyi geldiğine inanılan **Deli Reşid**, kendisine başvuruları okuyup üfler, bileklerine ince bir ip bağlardı. "İki üç gün sonra çöz", derdi. Gerçekten de birkaç gün sonra sıtma tamamen geçerdi. Herkesten para almazdı. Alacağı parayı kendisi tespit ederdi. O zamanlar Bozacı Camii'nin arkasında iki kapılı bir han vardı. Bir seferinde Vezirköprü'den değirmen taşı gelecekmiş. Arabanın önüne geçen Deli Reşid, arabacıların gitmesini önlemeye çalışır. Onlar gitmek için ısrar edince, arabaların önüne geçer ve dualar okuyarak, "şimdi gidebilirsiniz", der. Arabacılar yolda çok şiddetli bir fırtına ve yağmura yakalanarak büyük zorluklar çekerler. Sağ salim döndüklerinde, "Onun duası olmasaydı, o zorlukları aşamaz ölürdük", diye itirafta bulunurlar.

Sofu Sabrinin emesi Halime Hatun, Deli Reşid'e yıllarca bakar. Altını çocuk temizler gibi temizler. Onu leğende çocuk yıkar gibi yıkar. Bu kadının uzun boylu, yiğitçe, ağzı dualı bir kadın olduğu anlatılır. Halime Hatun'un kocası ikinci bir kadınla İstanbul'a kaçar. Bir zaman sonra adam hastalanır. Kaçtığı kadın da adamı terkeder. Bunu duyan Halime Hatun adamı İstanbul'da bularak ona ölünceye kadar bakar. Çok yardımsever olan bu hanım hastalanıp bakıcısı olmayan bir ermeni kadınına da ölünceye kadar bakmıştır. Onun öksüz bir çocuğu olarak postane memuru yapana kadar baktığı da bilinir. Halime Hatun'un ölümünden sonra Sofu Sabri Deli Reşid'in bakımını üstlenir. Deli Reşid Sofu Sabri'yi hem çok sever hem de sayar. Bir seferinde Sofu Sabri Samsun'a gider. Orada öğle namazını kılar. Daha sonra abdestinin olmadığını hatırlayarak namazı kaza eder. Merzifon'a döndüğünde bir şeyden dolayı Deli Reşid'i azarlar. Deli Reşit, "Hem abdestsiz namaz kılarısn, hem de adamı azarlarsın", diyerek Sofu Sabri'yi mahcup eder.

Kabri bu gün Merzifon mezarlığında girişte solda Ganili Kızı'nın yanındadır.

Yakın zamanların meşhur evliyelerinden biri de Şişli Camii'nin imamlığında bulunmuş olan **İsmail Benli'dir**. Kendisi tatarlardan olup uzun boylu ve beyaz tenliydi. Beyaz cübbesi, beyaz şalvarı ve sarığıyla bakımlı bir şekilde gezerdi. Mahallenin çocukları onun mahalleye giriş zamanını beklerlerdi. O zamanlar (Kırkly yıllar) Türkiye'de şekerin çok kıt olduğu zamanlardır. O zat elini cebine sokarak kendisini karşılamaya gelen her çocuğa yetecek kadar yumuşak beyaz şekeri cebinden çıkarttığından "Şekerci Baba" olarak adlandırılırdı.

Sabah namazından sonra uzunca bir duanın ardından camie gelenler sıraya girerdi. Orada bulunanların sayısı kadar şekeri cebinden çıkarır, teker teker cemaate verirdi.

Bir defasında Gümüşlü Hakkı Hoca Hacıköy'e yaylıyla giderken onu yolda görür. Arabaya almak isterse de mübarek binmek istemez. Gümüşhacıköy'e varan Hakkı Hoca bir de bakar ki, 'Yitilmiş Hafız' Hacıköy'dedir. Yörede "Yitilmiş" kelimesi ermiş, evliya olmuş anlamında da kullanıldığından ve hafız olması dolayısıyla, İsmail Benli "Yitilmiş Hafız" olarak da anılmaktadır. Hakkında anlatılan anekdotlardan bir kaç şöyledir.

Bir gün mübareği bir köy düğününe davet ederler. O zamanki köy düğünleri üç gün sürmekte ve düğünlere pehlivan çağırılmaktadır. Böyle eğlenceler her zaman olmadığından rağbet büyüktür. O düğüne giden mübarek meydanda pehlivan seyretmek için toplanan kalabalıkta bulunan herkese sırayla dolaşarak birer şeker hediye eder. Bu olayı pek inandırıcı bulmayan itikadı zayıf birisi düğün sahibine, "beni bu adamın yanına verin ben bunun numarasını ortaya çıkaracağım", der. Gece misafir oldukları odada o adam Yitilmiş Hafız'ın uyumasını bekler. Mübarek önce uzun bir namaz kılar. O namaz kılarırken beklemekten yorulan adam uyuklamaya başlar. Bir uyanır ki hafız hala namaz kılmaktadır. Tekrar dalar, tekrar uyanır. Bu seferde onu Kur'an okurken bulur. Tekrar beklerken uyuya kalır. Sabaha kadar böyle uyur, uyanır. Her seferinde Hafız'ı başka bir ibadette bulur. Sabah ezanı okunduğunda Yitilmiş Hafız abdest almak için dışarı çıktığında adam hemen yatağından fırlayarak Hafız'ın elbiselerini, yatağını ararsa da bir tek şeker dahi bulamaz. Sabah namazından sonra halk yine güreşleri seyretmek için toplandığında, Yitilmiş Hafız meydana gelerek tekrar oradakilere sırayla şeker dağıtır. Sıra elbiselerini arayan adama geldiğinde kulağına eğilerek, "Yeğen, aslında sen şekeri hak etmedin ama, bu seferlik affettik gayri", diyerek onu da mahcup eder.

Her Cuma günü Fevzi Baba'nın kabrinden başlayarak kabirleri dolaşır, onların ruhlarına Kur'an okurdu. Yine bir seferinde şimdiki Topçu Dede'nin kabrinin olduğu yerdeki kabristanda dolaşırken o zamanlar yanında iki yabancıyla Merzifon alay müftüsüne rastlar. Müftü, kendinden önce orada görev yapan zatın arkadaşları olan bu kişilerin, eski müftünün kabrini aradığını söyler. O da yerini bilmediği karşılığını verir. Misafirler, "Efendi, bir murakabe yaparak yerini söyleyiverin", ricasında bulunurlar. Yitilmiş Hafız bu olayı sonradan anlatırken, "o zamanlar daha kabirlerde yatanları keşfedemiyordum", diyerek daha sonra bu cins olayları yapabildiğini de ima etmiştir. Neyse o zatlar kendileri murakabe yaparak yeri tespit ederler. "İşte şurada yatıyor!..", diyerek kabrin başında Kur'an okurlar ve daha sonra, "Maşaallah, biz seni böyle bilmezdik. Ne de iyi bir makama kavuşmuşsun", diyerek hayretlerini belli ederler.

O dönemde bunlar Merzifon'da üç tane hafız arkadaş idi. Fenerli Camii'nin imamı Küçük Hafız, Şişli Camii'nin imamı Yitilmiş Hafız ve Şükrü Hafız. Şükrü Hafız başından geçen birçok olaydan ötürü onlardan ayrı bir hayat sürmektedir. Bu yüzden de sık sık

arkadaşları tarafından nasihat edilir. Dere Mahallesinde tek katlı bir evde yaşayan Şükrü Hafız camın önünde bulunan bir somyada son anlarını yaşamaktadır. Kızı Meliha ise 14-15 yaşında ilk çocuğunun loğusalığındadır. Yer yatağında yatan Meliha hanım gece yarısı kapının açılmasıyla uyanır. Bir de bakar ki, kapıdan içeriye nurdan yapılmış ışığ bir gelinlik gibi arkasından uzayarak giden erkek güzeli bir varlık içeriye girer. Onun girişini Meliha hanım ve Şükrü Hafız'dan başkası duyamaz. Şükrü Hafız'a dönen Azrail aleyhisselam, "Hafız, senle işimiz sabah namazına kadar sürecek", der. Bunu duyan Meliha hanım korku ve heyecanından bayılır. Sabah namazından sonra evin kapısı çalınır. Evin hanımı Gülbeyaz Hatun uykulu gözlerle kapıyı açtığı anda karşısında Yitilmiş Hafız'ı bulur. Hafız ağlamaktan kızarmış yaşlı gözlerle, "Haydi verin mevtayı da defnedelim", der. Daha uykunun mahmurluğunu üzerinden atamamış ve kocasının ölümünden habersiz olan Gülbeyaz Hatun, "Ne ölüsü, sen ne diyorsun sabah sabah", diyerek Yitilmiş Hafız'a çıkışır. Hafız, "Bildiğiniz gibi değil, Şükrü Hafız'ı bu gece kaybettik. Allah rahmet eylesin. Öyle güzel bir makama erdi ki, Allah bize de öyle bir makamı nasip eder inşaallah", der. 70-80 yaşlarında vefat eden bu mübarek insan Merzifon mezarlığında girişte solda yatmaktadır.

....

Dr. Hikmet Tanju, "Türklerde Taşla ilgili İnançlar" adlı eserinde **Fenerli Dede**'den; "Merzifon yatırırlarından Fenerli Dede'nin ziyaretgâhına, şimdiki mezar başına kırk kişinin kaldıramıyacağı taşı attığı söyleniyor. Mezarı ilgi çekiyor.", diye bahseder ise de, Fenerli Dede'nin yeri bugün için belirsizdir. Tavşan Sokak'taki Fenerli Camii'ne yakın bir yerlerde olması muhtemeldir.

....

Vaktiyle ilçe merkezinde Mahsen Mahallesi Taştan Sönmez Caddesi'nde yer alan türbe, **Murat Dede** adıyla anılmakta idiyse de halk arasında burada yatanın kadın olduğu hakkında bir rivayet vardır. Bir zamanlar mezarlık iken buralarda bir kadın evliyanın türbesi olduğu anlatılırdı. Genelde kadın evliya fazla görülmediğinden halk arasında okunan dualara bakılarak, burada yatanı erkek sanıp, dualara icabet etmesi arzusuyla Murat adının yakıştırıldığı kanaati hakimdir.

Merzifon köylerinde bulunan evliyalara geçildiğinde, hemen hemen her yerde bu Allah aşıkları ile karşılaşılır.

İlçeye 20 km. mesafede yer alan Diphacı Köyü'nün 2000 sayımına göre nüfusu 576'dır. Yatır, Çamlık denen ovaya hakim yüksekçe bir tepede bulunur. Yanyatan adındaki bir hemşerimizin gayretleriyle ve İsmail Coşar'ın katkılarıyla türbenin yakınına aşevi görevini görecek kapalı bir mekan yapılmıştır. **Rumi Hoca**'nın Ahmet Yesevi Hazretlerinin Anadolu'yu irşadla görevlendirdiği kimselerden olduğu düşünülmektedir. Hayalarından

rahatsız olan çocuklar buraya getirilir, kuşburnu çubuğu ortadan ikiye yarılarak arasından çocuk geçirilir. Çubuk tekrar sarılır. Ağaç kaynadığı anda çocuğun hayalarının da iyileşeceğine inanılır.

Bu köyde yaşayan Ali Kuru isimli bir zatın babasının dedesi İran'da yaşarken, bu zatın rüyasına girerek burayı tarif ettiği ve gelip kendi yöresini şenlendirmesini söylediği anlatılır.

.....

İlçeye 30 km. mesafede bulunan Oymaağaç Köyünün 2000 sayımına göre nüfusu 283'tür. Tarihinin çok eskilere dayandığına dair kalıntıların yer aldığı köyde Oymaağaç Camii duvarında ve köy çeşmesinin başında bulunan taşlar bunun delilidir. **Kemal Baba** isimli evliyanın türbesini ziyarete gelenler bilirler ki, adakları ile kaybetmiş olduklarına kavuşacaklardır. Yatırdan alınan toprağın suya konulup içildiğinde sara gibi bir rahatsızlığın dahi ortadan kalkacağına inanılır.

.....

İlçeye bir km. mesafede yer alan Bahçecik Köyünün 2000 sayımına göre nüfusu 393'tür. **Kırklar Dede**'nin kabri, yol kenarındaki mezarlığın bitiminde, solda bulunan çeşmenin arkasındaki meyildedir. Bugün anılarda bir masalın zenginliği ile canlanan Kırklar Dede'den yağmur yağmadığı aylarda himmet beklenirdi. Topal Habik çocukların önüne düşerek, kapı kapı dolaşarak evlerden kıyma, yağ, bulgur gibi pilavlık malzemeleri toplarlardı. Sonra önde o, arkada bir çocuklar ordusu, dua etmeye Kırklar Dede'ye giderlerdi. Bir eşiği güzelce süsleyip üzerine de toplanan malzemeleri koyarlar ve hep bir ağızdan:

Eşşek gelin olur mu

Yer yağmursuz olur mu

Yer yarılmış su ister

Ufacıklar aş ister

Şadan şudan ver Allah'ım

Selli sulu yağmur ver

Ekin dolsun ambar dolsun

Madrabazın gözü kör olsun!..

Özellikle son mısrayı avazlarının çıktığı kadar bağırarak söyleye söyleye Dede'nin kabrine varırlar. Orada pilav pişirilir, yenir, yemekten sonra da yağmur duası yapılırdı. Halk daha yolun yarısında iken günlerdir gözükmeyen yağmur bulutları her yeri kaplardı. Öyle bir yağmur bindirirdi ki, halk evlerine sıırıslıkam dönerdi.

Dedenin birçok menkıbesi vardır. Yakın zamanlarda yaşanan bir menkıbesi şöyledir. Berber Enver gençliğinde dört arkadaşıyla birlikte bir gece iyice içkili bir vaziyette iken, “Kalkın Dede'ye gidelim para isteyelim de bize para versin“, diyerek Kırklar Dede'nin

türbesine gidiyorlar. “Dede bize para ver“, diye dua ettikten sonra sağda solda para arıyorlar, bulamayınca da Berber Enver, “Ulan deyyus, dede olup burada yatıyorsun. Beş para veremiyorsun“, diyerek bir de iyice söver. Eve geldiğinde dede bunu rüyasında öyle bir sıkıştırır ki, çişini tutamaz hale gelir. Gece yarısı hali daha da kötüleşince, biraz okumuş olan annesine olayı anlatır. Annesi, “Oğlum, git türbesine yalvar. Onlar büyük zatlardır, cahilleri affederler“, der. Dışarıda güzel bir yaz akşamı vardır. Ay ışığı altında dedenin türbesinde dua edip yalvarmaya başlar. Tam o sırada kabrin arkasındaki ekin tarlalarını yarararak kabre doğru hışım ile bir şey gelmeye başlar. Bunu görmesiyle birlikte ayakkabılarını eline aldığı gibi beş kilometrelik yolu koşarak geçerek Ziraat Bankası’nın önüne kadar gelir ve oraya düşer. Bekçi onu orada baygın bir şekilde bularak evine götürür.

Bu arada ilçede Gazi Mahbup Mahallesi’nde bir sokağa Kırklar Dede’nin adı verilmiş olduğunu belirtelim.

Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi adlı eserinde Karşıyaka Köyünün yeri hakkında şu bilgileri verir. “Eski kayıtlarda, “Gelingiras” şeklinde yazılıdır. Giras Hatun, adı geçen Ilıcak Noyin’in kızı ve İzzeddin Mehmed Pervane Bey’in zevcesidir. Gelin olduğu zaman kendisine verilen bir çiftlik olduğu için onun adıyla “Gelingiras” şeklinde isimlendirilmiştir. Daha sonra bozularak, “Gelgiras” şekline dönüşmüştür. Bu hatunun nahiye merkezi olan Gelingiras Köyünde bir hamamı vardır. Buradan çıkan ve Fatih Sultan Mehmed Han zamanında kendini gösteren Hayreddin Hızır Paşa, burada bir camii şerif ve oğlu Hasan Paşa bir medrese ve bir mektep yaptırmışlardır. Daha önce burası kaza merkezi olduğu halde, yukarıda bahsettiğimiz gibi, daha sonra nahiye olmuş ve gerilemiştir. Eski medeniyetinin harabeleri bugün de görülebilmektedir.” Bu satırların kaleme alındığı günlerden yaklaşık yüz yıl sonra bugün, Karşıyaka Köyü adıyla, ilçeye 18 km. uzaklıkta, 2000 nüfus sayımına göre 750 kişilik bir nüfusa sahiptir.

Köyün arkasındaki tepede **Bakırbaş Dede** adıyla bilinen bir yatır vardır. Kabrin başucunda bakırdan yapılmış kalaylı bir miğfer bulunmaktadır. Eskiden köye gelen kalaycıların teberlükten evvelâ o miğferi kalayladıkları anlatılır. Kabirde yatan zatın Nakşi dedelerinden olduğu kabul edilir. Onun Selçuklular zamanında burada şehit düşmüş bir Selçuklu askeri olduğuna inanılır. Savaş zamanlarında miğferin kaybolduğu, savaştan sonra kurşunlarla delik deşik olmuş vaziyette geri döndüğü anlatılır. Köylülerin bu delikleri bir bakırcıya tamir ettirdikten sonra miğferin tekrar delik deşik vaziyete döndüğünü görürler. Köyde ayrıca **Geyikli Evliya** ve Kur’an Kursu’nun olduğu yerde ziyaretlerin ishal rahatsızlığına iyi geldiğine inanılan **Komşu Evliya** yatırları bulunmaktadır.

.....

İlçeye yedi km. mesafede yer alan Hacı Veli (İnalı) Köyü'nün 2000 sayımına göre nüfusu 79'dur. Dr. Hikmet Tanju, Ankara ilâhiyet Fakültesi tarafından yayınlanan "Türklerde Taşla ilgili İnançlar" kitabının 104. sayfasında **Hacı Veli**'den, "Merzifon'a 7 kilometre mesafede bulunan Hacı Veli ereni de kırk adamın kaldıramayacağı taşı atıyor. Taş mezarın yakınında bulunuyor." diye bahseder. Halk arasındaki inanışa göre, bu mübarek oraya gelenlere davul çaldırmaz, kırmızı giydirmez. Kabri, üstü açık uzun bir mezardır.

.....

İlçeye 17 km. uzaklıkta bulunan Koçköy'ün 2000 sayımına göre nüfusu 157'dir. Ziyaretin nezle rahatsızlığına iyi geldiğine inanılan **Nuzla Dede** isimli bir yatır bulunur.

.....

İlçeye 18 km uzaklıkta bulunan Karacakaya köyünün 2000 sayımına göre nüfusu 436'dır. Burada cenaze, evlilik törenleri gibi önemli günlerde ziyaret edilen **Kara Dede** adlı yatır bulunmaktadır.

Eski adıyla Marınca'nın köklü bir geçmişe sahip olduğunu anlatan Hüseyin Hüsameddin, "sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın, önce doğum yeri olan Marınca Köyünde, annesi Abide Hatun tarafından yaptırılmış olan mescidi genişletmiş ve oraya bir cami ile mektep yaptırmıştır", der. Bugün ilçeye iki km. mesafede bulunan köyün 2000 sayımına göre nüfusu 509'dur. Yeni adıyla Kara Mustafa Paşa Köyü'nde Pehlivan Bağlarının olduğu yerde ziyaretlerin siğil rahatsızlığına iyi geldiğine inanılan **Pehlivan Dede**, köydeki tepede el ve ayak uyuşmasına iyi gelen **Uyuşuk Dede**, ve göz ağrısına iyi gelen **Dikenli Dede** yatırları bulunmaktadır.

.....

İlçeye 28 km. mesafede bulunan ve eski adı Harız olan Gümüştepe Köyünün 2000 sayımına göre nüfusu 455'tir. **Sıtkı Baba** adıyla anılan bir evliya yatırı bulunmaktadır...

....

İlçeye beş km. mesafede bulunan ve eski adı Zuğu olan Gökçebağ Köyünde **Hamza Dede** adıyla bilinen bir yatır bulunmaktadır. Kayın ve ardıc ağaçlarının gölgesinde yatan zatın, Horasan'dan Anadolu'ya İslamiyet'i yaymak için gelmiş olduğuna ve her gece yatsı namazından sonra köyde gezindiğine dair bir inanış vardır.

.....

İlçeye 19 km. uzaklıkta bulunan Eymir adlı köyün 2000 senesine göre nüfusu 547'dir. **Kurtbaba** adındaki üstü kapalı bir türbesi olan yatıra her yıl bir haziranda çevre köylerden ziyaretçiler gelir ve şenlikler düzenlenir.

.....

İlçeye uzaklığı 18 km olan Bulak adlı köyün 2000 senesine göre nüfusu 519'dur. **Arap Dede** adıyla bilinen bir yatıra sahiptir. Halk arasında **Şehidler** olarak bilinen üç zata ait mumyalanmış cesedlerin Danişmedlilerden kaldığı sanılmaktadır. Halk buraya hastalığı uzun sürüp de bir türlü iyileşemeyen hastalarını getirirler. İnaniş'a göre, hasta ya iyi olurmuş ya da fazla acı çekmeden ölmüş.

.....

İlçeye 22 km. uzaklıkta bulunan Alışar adlı köyün 2000 senesine göre nüfusu 489'dur. Alışar köyü tarihi eskilere uzanan bir yerleşim yeridir. İsminin nereden geldiği tam bilinmemekle birlikte 1980'li yıllarda bölgede çoğu köyün isminin değiştirilmesi esnasında köy ismini aynen muhafaza etmiştir. Köyde **Gül Dede** ve yağmur duası için başvurulanan **Komşe Dede** adlarında iki yatır bulunmaktadır.

.....

İlçeye uzaklığı 12 km. olan Alıcık Bucak merkezinin 2000 senesi nüfusu 986'dır. Tarihinin oldukça eskilere uzandığı kabul edilen Alıcık'ta **Kenan Baba** ve **Gazilik** adlarında iki evliya kabri yer almaktadır.

.....

İlçeye uzaklığı 8 kilometre olan Ortaova köyünün (eski adıyla Alala) 2000 senesi nüfusu 642'dir. Sünni vatandaşlarımızdan oluşan köy halkı geçimini tarımdan sağlamaktadır. Keşkekler, Aşırlar ve Gözütoklar bu köyün önemli sülalelerindendir. On Horoz, Büyük ve Küçük tepelerinde bulunan seramikler buraların tarihini zamanımızdan 7500 sene öncelerine kadar götürmektedir. Okul yakınında yürüyemeyen çocukların getirildiği **Duvar Yürüten** adında bir yatır vardır.

.....

İlçeye uzaklığı 19 kilometre olan Yalnız adlı köyün 2000 senesi nüfusu 222'dir. Alevi ve sünnilerden oluşan köy halkı, geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Köyde ziyaretin sarılığa iyi geldiğine inanılan kadın evliyalardan **Sarılık Evliyası**'nın kabri bulunmaktadır. Anlatıldığına göre, sarılık hastalığından ölen genç bir gelinin yattığı mezarın hemen yanında iki yüksek taşın altında bulunan su kaynağının sarılık hastalığını iyileştirdiğine inanılır.

.....

Merzifon'un merkeze bağlı köylerinden bugünkü adıyla Yolüstü, eski adıyla Gör Köyü ve sonra da Kör Köyü olan yerleşim yeri birden fazla evliyaya mekan olmuş . 2000 senesinde 387 kişilik nüfusuyla ilçeye uzaklığı üç km. Osmanlıdan kalma tarihi hamamı vardı. Köyün merkezinde vaktiyle arnavutların yerleştirildiği bir eski ermeni kilisesi ve yüksek kerpiç duvarlı manastırın bahçesi vardır ki havuzlarının geçmişteki güzelliği kelimelerle anlatılamaz.

Kilisenin okul olarak da kullanıldığı dönemde içindeki tünelin Merzifon'daki kaleye kadar yer altından ulaştığı söylenir. Eski bir Ermeni yerleşim yeri olan köydeki manastırın, Fatih zamanının meşhur Sulu Manastırı olduğu ileri sürülür. 1943 senesindeki depremde yıkılmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde burada kaldığından bahsettiği köyde, kabri camiye yakın olan evliya, **Garip Evliya**'dır. ishal olan çocukların sağlığına kavuşması için götürüldüğü köy girişinde bulunan yatıra **Çanaklı Dede** adı verilmiş. Köyde yer alan üçüncü evliyanın sağlığında deve güttüğü rivayet edilir ki, **Sancı Evliyası** adıyla bilinir. Yeri hafızalara terk edilen **Ali Baba** isimli evliyanın ise bugün mezarının kaldırılmış olduğu görülür.

.....

Harun Yıldız'ın 2003 yılında doktora tezi olarak yapmış olduğu 'Amasya Yöresi Alevileri' adlı çalışmasında, Merzifon'a inanç coğrafyası açısından bakıldığında, ilçenin 64 köyünden 18'inde sadece Alevi nüfus, 6'sında Alevi ve Sünni nüfus bir arada ve diğer 40 köyde ise Sünni nüfus bulunduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak yaklaşıldığında, ilçe nüfusunun yaklaşık olarak % 22'lik bir oranının Alevi olduğu söylenebilir.

Gümüşhacıköy Evliyaları

Gümüşhacıköy’de yılın belli zamanlarında anılan evliyalar arasında bir **Niyaz Baba** vardır ki, anlatılanlara göre, doğumu Babai İsyanı (1240) sıralarına rastlar. Amasya’daki olay sırasında Eliye Hatun tarafından kaçırılarak kurtarılan küçük Niyaz, Rızai Sadık Baba ile birlikte Gümüş suyunu takip ederek bu günkü mezarının bulunduğu bölgeye yerleşirler. Rızai Sadık Babadan Astroloji, Şifa (Eczacılık), Doğa Bilimleri ve gizli bilimlerle birlikte 12 İmam yolunu öğrenir. Otuzlu yaşlarda artık ünü bölgeye iyice yayılmış olan Niyaz Baba, Eretna Beyinin dostluğunu da kazanır. Çevredeki alevi köylerinin kuruluşunda önderlik yapar. Evlenmiş, iki oğlu olmuş, iki oğlunu da genç yaşta kaybetmiştir. Birinci oğlundan olan soyu halen devam etmektedir.

2004’te kurulan İmirler Köyü Niyaz Baba Dayanışma ve Kalkındırma Derneği tarafından her yıl Temmuz ayında tertiplenen kültür ve sanat şenliği İnegöl Dağı sırtlarında Sultan Yaylaları mevkiinde gerçekleştirilir. Çok sayıda ziyaretçinin katıldığı şenliklerde Niyaz Baba Semah Ekibinin de gösterileriyle türküler söylenir, halaylar çekilir.

Anma gününe konu olan evliyanın günlerini koyunlarla birlikte iken sürekli niyaz etmekle geçiren bir çoban olduğu kabul edilir. Yazmış olduğu cönkten bazı satırlar şöyledir.

Hak Muhammet Ali’dir yolumuz
Baba İlyas Atamızdır Beyimiz
Ey ne gürdür dergahımız suyumuz
Var olacak asırlardır soyumuz
Selam aldık Eretnadan bu gün biz
Artuk-Abad oldu bizim köyümüz
Üç elim var soylarıma ulaşan
Nefesimiz var Fersah fersah dolaşan
Alp oğluyuz kırlardır yerimiz
On iki babada vardır bizim postumuz
-Ahmet Halil Niyaz Baba-

Ağaçların arasına adeta gizlenmiş bakımlı ve düzenli türbenin iki odası bulunmaktadır. Biri ziyaretçilerin namaz kılmalarına, diğeri de Niyaz Baba'nın sandukasına tahsis edilmiştir. Türbenin hemen önündeki ortası oyuk kayanın manevi değeri vardır. Halkın muhayyilesinde, Niyaz Baba, Piri Baba ve Koyun Baba'nın kardeşi olmaktadır. Merzifon'da Koyun Baba hakkında anlatılan menkıbenin kahramanı Gümüşhacıköy'de Niyaz Baba olur. Piri Baba yine ayakkabıcıların piridir. Ve kendisini ziyarete gelen bu defa Niyaz Baba'dır. Mendile sarıp getirmiş olduğu süt, ayağının ölçüsü alınan bayanın topuğu Niyaz Baba'nın gözüne iliştikten sonra damlamaya başlar. Piri Baba kardeşinin kulağını çeker. "Niyaz! Dağın başında ermek kolay. Gel de ak topuklara, ak gerdana bakıp da görmeden erenlerden ol." Niyaz Baba dersini almıştır. Kardeşinin velilikte kendisinden ileride olduğunu görür. "Bana ne ak topuktan, ak gerdandan. Bana İnegöl dağlarında otlayan ak koyunlar ve ak kuzular gerek", diyerek yola koyulur.

Niyaz Baba koyunları ile dere tepe dolaşır. Zaman zaman da komşu olan Alan Köyü'nün yaylasına uğrar. Burada kendisine her zaman yazma ekmeğine sarılı bal ikram edilir. Köyde cimri bir adam vardır ve Niyaz Baba'ya hiçbir zaman bal ikram etmez. Niyaz Baba balını yediklerine dua eder, bu duayı alanların balları bereketlenir. Cimri adam ise Niyaz Baba'nın veliliğine inanmaz. Köylüler bu adama bir oyun oynamak isterler. Bir gün cimri adamın ballarını çalarlar. Ertesi gün, cimri adamla, "Niyaz Baba'ya bal ikram etmedin, senin ballar ona gitmiştir", diye alay ederler. Bu sözler Niyaz Baba'nın kulağına gider. Sadece gönüllerini almaya gittiği bu köylülere kızar ve şöyle bedduada bulunur. "Ekmek tavşan olsun, siz tazı. Koşun koşun yakalayamayın. Ayağınız da çarıktan, balınız da yarıktan kurtulmasın." Bu olaydan sonra, bu köyün insanlarının fakirlikten kurtulamadığına inanılır.

Türbenin yağmur duası ve her türlü dilek için ziyaret edildiği görülür. Bu ziyaretler daha çok ilkbaharda yapılır. Çevre illerden de ziyaretçisi olan türbede Hıdırellez günü toplu eğlenceler tertiplenir. Yağmur duasına bütün köy halkı katılır. Duaya köyün büyüğü olarak kabul edilen 'Dede' önderlik eder. Türbenin yanındaki kayanın dibinde kurban kesilir, kanı köyün girişindeki tarlalara serpilir.

.....

İsmail Onar'ın "Türkmen Kızılbaş pirlerindendir" diye takdim ettiği **Ali Pir Civan**'ın yaşadığı tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte, halk muhayyilesinde oluşan menkıbelerden, onun Osmanlı döneminde muhtemelen Celali İsyanları'nın bastırılması sıralarında kız kardeşiyle birlikte Gümüşhacıköy'de idam edildiği anlaşıyor. İlçeye bağlı Sarayözü köyünde bulunan türbede medfun şahsın Gümüşhacıköy'de dergahı bulunan Alevi pirlerinden Şah Mahmut Veli'nin dört oğlundan en küçüğü olduğu anlatılır.

Menkıbe, iki kardeşin ikiz olduklarından, uzun boylu, güzel ve yakışıklılığından bahisle, babalarının çocuklarının ikisini birden “Bircivan” diye adlandırmış olduğundan söz eder. Kardeşler özü, sözü, davranışları ile bir ve beraberdir. İkisi de yöre insanı tarafından çok sevilmektedir. Gümüşhacıköy’ün kuzeyindeki dağın öbür yamacına kadar tabutlarını on iki yiğit Kızılbaz delikanlı gece gizlice taşır ve bu günkü türbenin bulunduğu yere defnederler. Ali Pir Civan’ın ayak ucuna bacısını da defnettiklerinden sanduka sekiz metreye varan bir uzunluğa ulaşır.

.....

1903 yılında Erzurum'da Cedid mahallesinde dünyaya gelen Garip Hafız’ın adı, İbrahim Hakkı olup Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri’nin torunlarından. Anne tarafından dedesi Hacı Mahir Efendi, Rifaî tarikatı şeyhi idi.

Garip Hafız, Erzurum'da, Mustafa Niyazi Efendi'den Kur'an-ı Kerim dersi alır ve çok küçük yaşlarda hafız olur. Yine Erzurum'da Hacı Ahmed Efendi'den hat dersi alır. Kur'an-ı Kerim'i çok güzel okumaktadır. Mustafa Niyazi Efendi, Garip Hafız'ı talebeliğe kabul etmeden önce istihareye yatmasını ve rüyada ne gördüğünü söylemesini ister. Rüyasında, hocası Mustafa Niyazi Efendi onu elinden tutarak camiye götürmektedir. Caminin içerisinde on iki âlim yarım daire şeklinde halka kurup oturmuşlardır. Mustafa Niyazi Efendi camideki âlimlere, “Efendiler, bu çocuk kıraat ilmini öğrenmek için talebe olmak ister. Ne buyurursunuz?”, diye sorar. Onlar da: “Oku hafız, oku!” diye karşılık verirler. Ertesi gün Garip Hafız rüyasını Mustafa Niyazi Efendi'ye anlatır ve böylece ondan kıraat ilmini öğrenir. On iki yaşına geldiğinde annesini kaybeden Garip Hafız, Erzurum'dan Sivas'a gider. Burada Kazancızâde Emin Edip Efendi’nin sohbetlerine devam eder. O zattan feyiz alır. Sivas Darül Muallimin okulunda Arapça ve Kur'an-ı Kerim hocalığı yapar. Bir yıl sonra -o zamanlar Sivas'a bağlı olan- Gümüş Nahiyesinin Encümen Azası olan Sofu Şükrü Efendi'nin ısrar ve tavsiyesi ile Gümüş'teki Yörgüç Rüstem Paşa Camii'ne hoca olarak gönderilir. Aynı zamanda Gümüş'teki Haliliye Medresesine devam eder (1918-1919). Askerlik görevine Merzifon'da başlayıp, Vezirköprü askerlik şubesinde tamamlar.

Haliliye Medresesi’nde yakınında bulunanlara İslam ahlakını öğretmekten geri durmaz. İbadet saatlerinin dışında ziyaretine gelenlerle sohbetlerde bulunur. Garip Hafız Efendi, çok kibar, nazik ve yumuşak huylu bir zattır ve kimseyi katiyen incitmez. Birisinin hatasını görse, bunu ona başka yollardan duyurur; "Sen böyle yapıyorsun", diyerek yüzüne vurmaz. İbadetlerini çok gizli yaptığı anlatılır. Son derece dikkatli ve hayâ sahibi idi. Sohbetlerinde kimseyi sıkmazdı. Bütün hayatını diz üstü oturmakla geçirdi. Sohbetine gelenler ne murad ederlerse, sormadan cevap alırlardı. Garip Hafız Hazretleri'nin ziyaretine gelen bir zat: "Hoca Efendi! Ben de sizin gibi olmak istiyorum", deyince,

"Pazarda satılsa otuza kırka

Ben de alırım vücuduma öyle bir hırka"

cevabını verir.

Taşovalı Kadir Hafız bir gün iki arkadaşı ile ziyaretine gelir. Kendisine, "Efendim! 'Nefsini tanıyan, Rabbini tanır', hadis-i şerifi üzerine sohbet buyursanız, memnun oluruz" der. Garip Hafız Efendi, "Evladım! Bu makam çok yüksek bir makamdır. Siz şeriatın emirleri ile iktifa edin. Basamak basamak çıkın bu makama", dedikten sonra şu beyitleri okur.

Sür çıkar ağyarı dilden, ta tecelli ede Hak

Padişah saraya konmaz, hane ma'mur olmadan.

Kenz açılmaz sol gönülde ta ki pür-nur olmadan,

Mutu kable en temutu sırrına mazhar olan

Haşr-ü neşr-i buldu gördü, nefha-i sur olmadan.

Biz ricaliz, geçmişiz kim gör ezelden ta ebed

İçmişiz aşkın şarabın ab-ı engur olmadan.

Bir acayip aşka düşmüş yanar Şems-i müdam,

Hakk'a makbul olmak ister, halka menfur olmadan.

Daha sonra şöyle devam eder. "Bazıları, kendisi bu halde, bu makamda olmadıkları halde, buralardan söz ederler. İnsana faydalı olan iki türlü ilim vardır. Bir ilm-i diyanet (din ilmi), diğeri ilm-i tababet (tıp ilmi)'tir", dedikten sonra Kadir Hafız'a dönerek, "Sen o gün görürsün, o vakitte dağların paramparça olduğunu", mealindeki ayet-i kerimeyi okur. O zat içinden, "Ben nefisten sual arz ettim. Efendi bana dağların yıkılacağından bahsetti", diye geçirirken, Garip Hafız Hazretleri: "Nefs dağı, görmüş olduğun dağlardan kavidir, kuvvetlidir. Nefs dağlarının parçalanması ile dosta kavuşma yolları açılır", buyurur.

Garip Hafız Efendi Hazretleri, ömrünün sonuna doğru Merzifon'a yerleşir. Çevresine ilim ve irfan saçmaya burada da devam eder. 1976 yılında Ankara'da vefat eden Garip Hafız Hazretlerinin naaşı, Amasya ili, Gümüşhacıköy ilçesi, Gümüş kasabasına getirilerek Haliliye Medresesi'ne defnedilir. Sağlığında, kabrinin üzerine türbe yapılmamasını vasiyet etmiştir.

Anlatılır ki, çok okuyan, bilimin her sahasında söz sahibi olan mürşid derecesinde bir gönül adamıdır. İbadetini tamamen gizli yapmıştır. On yedi yıl yanında bulunan manevi oğlu, kendisini sadece iki kez abdest alırken gördüğünü ifade etmektedir. Kendisine sorulmak istenen soruları önceden bilmesi ve cevaplaması meşhurdur.

Hayatı boyunca, insanlara sevgi-hoşgörü, devlete saygı prensipleri ile davranmıştır. Tartışmalardan her zaman uzak durmuştur. Üst düzey bürokrat ve askerlerden sayısız dostu olmuştur. Hayatı kerametlerle dolu olup, şahitleri bugün hayattadır.

.....

Gümüşhacıköy ilçe merkezinde **Filibeli Mehmet Efendi** adıyla anılan zatın türbesi, Ekin Pazarı'nda Ayakkabıcılar Arastasında bir kahvehanenin içinde olup, türbesinin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Uykusu olmayan ve huysuz çocukların uslanması için bu türbe zaman zaman ziyaret edilmektedir.

.....

Gümüşhacıköy ilçe merkezinde Sadrazam torunlarından Mehmet oğlu Hacı Ahmet Çelebi 1494 yılında Gümüş Madeni Nazırı olmuştur. Mehmet Çelebi Gümüşhacıköy' de uzun yıllar oturmuş, kendisinin burada oturduğu yıllar Gümüşhacıköy ilçesine Hacınazır Köyü denmiştir. Daha sonraları halkın dilinde nazır kelimesi Nadire dönmüştür. Bu nedenle türbeye **Hacı Nadir Baba** Türbesi denir ve eski Ekin Pazarı yanı ve Büyük Hamam karşısında bulunmaktadır.

Muzaffer Doğanbaş, türbe içinde duvarlarda yer alan tasvirlerle Merzifon'daki Piri Baba türbesinde ve Pir Ali Bircivan'ın Sarayözü'ndeki türbesinde yer alan tasvirler arasında bağlantı kurarak, bu resimlerin de aynı sanatçı tarafından yapılmış olabileceklerini ileri sürer.

.....

Yamacı Dede adıyla da bilinen **Muslihiddin Efendi**'nin türbesi Gümüşhacıköy İlçe Merkezine yakın olan Yılanların Kışlasında yer alır.

.....

İlçeye yedi km. uzaklıkta yer alan Eymir yolu üzerindeki Keçi Köyü'nün 2000 sayımına göre nüfusu 695'tir. **Kurt Baba** evliyasının türbesi Keçiköy ile Eymir Köyü ortasında yer aldığı için iki köy halkı tarafından da benimsenmiştir. Her zaman ve her şekilde ziyaret edilebilen türbenin manevi koruyucu olduğu düşünülür. Kurt Baba evliyasının doğuşu şöyle anlatılır. Rivayete göre, sert geçen kış günlerinden birinde kurtlar yiyecek bulamadıkları için köye inerler. Avcılar da kurtların peşine düşerler. Kurtları öyle bir yerde sıkıştırırlar ki, Keçi Köy ve Eymir köyü arasında sadece tek ev vardır ve bu evde yaşlı bir adam yaşar. İşte kurtlar bu eve girer ve avcılar takipte kapıya kadar gelirler. Yaşlı adamı kapıda görürler ve dönüp giderler. Yaşlı adam ne zaman kurtları görmek istese, kapının önüne çıkar onlara seslenirmiş ve bölgenin bütün kurtları toplanır gelirmiş.

.....

İlçenin İnegöl Dağı kuzeyinde yer alan bir türbe de **Şeyh Cüneyd** adıyla anılan evliyaya aittir.

.....

İlçe'ye 10 km. uzaklıkta bulunan Kuzalan köyünün 2000 sayımına göre nüfusu 445'tir. Burada **Hasan Dede** adıyla anılan bir türbe yer alır.

.....

Gümüşhacıköy'e 25 km. mesafede yer alan Pusacak Köyü sınırları içersinde Abhaz Çayırı denilen ilçeye oldukça uzak ve ulaşımı zor yüksekçe bir tepede yer alan türbe binası çevresinde iki büyük ağaç ve kurban kesim yeri bulunur. Yapı iki odadan meydana gelmekte olup biri ziyaretçilerin namaz kılmaları için tahsis edilmiştir. **Bakacak Baba** mezarının bulunduğu diğer odada sanduka Türk bayrağı ve yeşil örtülerle kaplıdır. Daha çok Perşembe ve Cuma günleri ziyaretçisinin sık olması dikkati çeker. Sevap kazanma, çocuk sahibi olma, yürüme özrünün ortadan kalkması gibi isteklerle adak adandığı görülür.

.....

Gümüşhacıköy'e 25 km. mesafede yer alan Bademli Köyünün 2000 sayımına göre nüfusu 429'dur. Köy yakınında **Kadın Ana** adıyla anılan bir türbe bulunur.

.....

Gümüş Kasabası'nın merkezinde tarlaların içinden geçilerek çıkılan ağaçlı bir tepenin üzerinde **Sığircık Molla** adıyla anılan bir türbe yer alır. Anlatılanlara göre, 1500'lerde Arabistan'dan gelip Gümüş kasabasında hayatını geçiren bir medrese hocası vardır ve 1580'lerde vefat etmiştir. Konuşamayan ve yürüyemeyen çocukların burada şifa bulduğuna inanılır. Hakkında anlatılan bir menkıbe şöyledir. Vaktiyle Gümüş kasabasını çekirgeler istila edip, bütün tarlaları talan eder. Çekirgelerin yaptığı zararlara kasabalı artık dayanamaz ve Molla'nın yanına gidip durumu anlatırlar. Bunun üzerine o da bütün kasabalının gözü önünde birdenbire sığircık kuşuna dönüşüp tarlalara saldırmakta olan bütün çekirgeleri yok eder. Bu olaydan sonra kasabalı mollaya Sığircık Molla ismini verir.

.....

Gümüş Kasabası Tekke Mahallesinde Yunus Emre' nin hocası Tapduk Emre' nin hocası **Barak Sultan**' a ait olduğu rivayet edilen türbe de Çukur Dede olarak bilinmektedir.

.....

Harun Yıldız'ın 2003 yılında doktora tezi olarak yapmış olduğu 'Amasya Yöresi Alevileri' adlı çalışmada, ulaşılmış olduğu sonuçlar bakımından ilçenin 41 köyünden 22'sinde sadece Alevi nüfus, 2'sinde Alevi ve Sünni nüfus bir arada ve diğer 17 köyde ise Sünni nüfus bulunduğu tesbit edilmiştir. İstatistiksel bakımdan ifade etmek gerekirse, ilçe nüfusunun %48.5'luk bir oranının Alevi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Göynücek Evliyalari

Amasya'nın batı ve güneybatısında yer alan yerlerin tarihi de, Danişmendli hakimiyetinin ilk zamanlarına kadar iner. Afşar beyi Bay Geldi ve aşiretinin hüküm sürdüğü bu topraklar zamanla 'Geldikalan'a dönüşür. Ve daha sonraları Amasya'nın banilerinden Şadgeldi Paşa'nın oğullarına malikane olur. Cami, tekke, mektep ve çeşmelerle mamur hale getirilen nahiyeden kadılar, alimler ve paşalar çıkar. Çevre köyler de gelişmelerden nasibini alır. Mevlevilerden Sivashlı Şeyh İlik Dede'nin adıyla anılan Sivashlı Köyü(?)ndeki tekke meşhur olur. Şadgeldi Paşa'nın bu köyde, Efkeri (İkizyaka), Küçük Kızılca (?), ve Ilıca (?) köylerinde tekke, medrese, mektep ve hamamlar yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır.

Güneye doğru inildikçe, vaktiyle Mecitözü'nü oluşturan üç kazadan biri olan Varay'ın (Gediksaray) Türkmenlerden Şerefüddin İnanoğullarına memleket olduğu görülür. Moğol hükümdarı Sultan Olcaytu'nun burada ikamet ederek cami ve zaviye yaptırmış olduğu kaydedilir. Hüseyin Hüsameddin'e göre, sultanın torunlarından Zünnun Baba'nın zaviye şeyhliğinden bir Tatar ocağı uyandırmak istemesi ise, kendi ocağını söndürmesine sebep olur. Göynücek'in bugün Şarklı Köyünde, Orta Şarklı ve Koyuncu Köyünün üst taraflarında yer alan türbenin Horasan Erenlerinden **İkiz Baba**'ya ait olduğu kabul edilir. Genellikle bahar ve yaz aylarında çevreden gelenlerin burada kurban keserek, adaklarını yerine getirdikleri görülür. Köy muhtarı Kılıç Arslan Öksüz'ün köyün dışında bulunan **Kızan Türbesi**'ne kendi hayratı olan bir aşevi yaptırmış olduğunu da bu arada not edelim.

İkizyaka Köyünde **Analı kızlı Türbesi** ile **Yeşil Ana Türbesi** de bölge insanının sürekli ziyaret ettiği mekanlar arasında yer alır. Analı kızlı Türbesi'ne dair anlatılanlar, bir düşman saldırısı esnasında ana ve kızının düşman eline geçmemek için dualarının sonucunda taş dönüşmelerini hikaye eder. İki büyük taş kütlelerinin arasından geçen yol ile buz gibi bir su kaynağı, çevre sakinlerinin sahiplendikleri manevi değerlerin mekanını oluşturur.

İlçenin üç km. uzağında yer alan Beşiktepe Köyünde, özellikle çocuk sahibi olmak isteyen kadınların ziyaret ettiği bir mekan vardır ki, **Gülben Evliyası** adıyla anılan zatın bu düz arazideki yaşlı bir ardıç ağacının altında vefat etmiş olduğuna inanılır.

İlçe merkezinde yer alan hamamın içindeki bir direğin altında, yine mübarek bir zatın yattığına inanılır. Dolayısıyla hamamın ve suyunun kutsal olduğu kabul edilir. **Gül Dede** adak yeri olarak tanınan hamamda yıkanmak da ziyaretin bir parçasıdır.

.....

Harun Yıldız'ın 2003 yılında doktora tezi olarak yapmış olduğu 'Amasya Yöresi Alevileri' adlı çalışmada, ilçeye inanç coğrafyası açısından bakıldığında, 36 köyden 15'inde sadece Alevi nüfus, 3'ünde Alevi ve Sünni nüfus bir arada ve diğer 18 köyde ise Sünni nüfus bulunmaktadır. İstatistiksel olarak ifade etmek gerekirse, ilçe nüfusunun yaklaşık %22.3'lük bir oranının Alevi olduğu ortaya çıkar. Ayrıca, ilçe merkezindeki Alevi toplulukların buranın yerlisi olmadığı, önemli ölçüde 1950'li yıllardan sonra çevre köylerden buraya gelip yerleştikleri tesbit edilmiştir.

Taşova Evliyalari

Taşova'ya 12 km. uzaklıkta olan, Şahinler (Kuşuf) Köyünde medfun bulunan **Kuş Baba**'nın aslen Horasanlı olduğu ve Anadolu Selçuklu Devleti dönemlerinde yaşadığı rivayet edilmektedir. Köyün 1200-1250'li yıllarındaki sakinleri 25 haneden ibaret Ermeni halkı olup bu insanlar eğlenceye aşırı düşkünlükleriyle tanınırlar. Bir defasında köyde düğün yapılmaktadır. Öyle bir düğündür ki bu düğün, çevreyi rahatsız edecek boyutlara erişir. Tam bu sırada hocasından vazifesini alan Kuş Baba da köye yaklaşmış ve hatta köye gelmiş olacak ki, Ermeniler tarafından eğlence yerine davet edilir. Rahat olması için minderler serilir ve eğlenceleri izleyebileceği bir köşeye oturtulur. Dansözler raks etmekte, içkiler içilmektedir. Kuş Baba eğlencelere katılmaz; köşesinde olanları izlemektedir. Kuş Baba'nın ilgisizliği dikkatleri çekmiş olacak ki, yanına yaklaşanlarca niçin eğlencelere katılmadığı sorulur. Kuş Baba da, "Ben Müslümanım. Dinimizde böyle aşırılıkların yeri yoktur", diye cevap verir ve orada bulunanları da İslamiyet'e davet eder. Kuş Baba'nın Müslüman olduğunu öğrenen Ermeniler, "Ey yabancı!.. Son dileğin nedir?", derler. Kuş Baba, "Sizi bir kez daha İslamiyet'le şereflemeniz için davet ediyorum", der. "Son dileğime gelince, beni buraya defnedin yeter", diye ekler. Sonra Ermeniler tarafından vahşice katledilir ve oracığa defnedilir Kuş Baba...Anlatılır ki, bu ermeni halkı, üç yıl kuraklık ve kıtlığa maruz kaldıktan sonra açlığa ve susuzluğa dayanamayıp teker teker ölürlür. Ermenilerin sokaklarda, evlerde kalan cesetleri de vahşi hayvanlar tarafından parçalanır. Orada kuş babanın mezarı örme çit ile çevrili olarak yalnız kalır.

Aradan geçen uzun bir zaman sonra, o civara yerleşen Müslüman Türk köylüler çalışırken, uzun boynuzlu mandalardan birinin boynuzları, Kuş Baba'yı çeviren çite takılarak ters döner. Hayvan biraz huysuzlaşır. Görenler hemen Kuş Baba'nın kabrinin

etrafında toplanırlar. Köy eşrafından biri çıkarak, “Burada mübarek bir zat yatıyor olmalı. Bakın, bunun için öküzün boynuzları tersine döndü”, der. Orada bulunanlar güzel bir çalışma örneği vererek Kuş Baba türbesini düzenlerler.

1964 yılında mezar kaldırılmış, kabrin etrafı beton mezar taşları ile tutturulmuştur. Örme çit de kaldırılarak yerine duvar ördürülmüş türbe çevresinde de bir harman yeri kadar alan oluşturulmuştur. Zaman zaman toplanan köy halkı, yağmur duası ve çeşitli afetlerden korunmak için adak gibi ibadetlerini burada yaparlar. Kabrin hemen kuzey-batı tarafına 16 metrekare kadar namazgah olarak üzeri örtülü bir baraka da yapılmıştır.

Türbe bütün köy halkının katıldığı yağmur duası ve sürekli ağlayan ve huzursuzluk çıkaran çocukların sakinleşmesi için özel olarak ziyaret edilir.

.....

Amasya'nın merkeze bağlı Yassıçal kasabasında yer alan ve kültür varlığı olarak tescil edilmiş bulunan türbede yatan zatın, resmi kayıtlarda ve bir kısım halkın arasında Ergonaş Baba olduğu ileri sürülmekte ise de, esasen Ergonaş Baba'nın oğlu Seyyid Mustafa'ya ait olduğu ifade edilir. Fakat Seyyid Bali'nin (Ergonaş Baba), kuruluşu Roma dönemine kadar uzanan ve Amasya ile Niksar'ı birbirine bağlayan yol üzerinde yer almasından dolayı tarihi boyunca önemli görülüp bir ara kırk bin haneye ulaşmış olduğu rivayet edilen Taşova ilçesine bağlı Uluköy'de (eski adıyla Sonusa) medfun olduğu ileri sürülür. Anlatıldığına göre Horasan erenlerinden olan (buradaki telaffuzuyla) Ergüneş Baba'nın, yaşadığı sürece yöre halkını irşad ettiği kabul edilir.

Ergonaş Baba'nın çocuklarından Seyyid Mehmed'in Ordu'nun Ünye İlçesine bağlı Alan köyünde, diğer bir oğlunun Amasya'da merkeze bağlı Uygur kasabasında, bir diğer oğlu ve kızının da Sarımeşe köyünde medfun bulundukları kabul edilir. Ve yine 1855-1940 yılları arasında yaşamış olan Fedayi Baba'nın da Ergonaş Baba'nın oğlu Seyyid Mustafa'nın soyundan geldiği ileri sürülür.

Bugün Uluköy'de yaşayan insanlar, sanat tarihçisi Sn. Muzaffer Doğanbaş'ın ileri sürdüğü gibi, **Ergüneş Baba**'nın bir alevi olmadığını ve türbesinin de bir Alevi ziyaretgahı olamayacağını, bu durumun tartışma konusu bile yapılmasını doğru bulmadıklarını söylemektedirler. Şüphesiz sadece Sünnilerle Aleviler arasında değil, Müslüman ve Hristiyanlar arasında dahi böyle evliya kabirlerini sahiplenme konusu, Uluköy'le sınırlı değil. Bölge halkını İslama davet etme ve Rumlarla mücadele etmekle yöreye büyük hizmetler ettiği kabul edilen Ergüneş Baba'nın Ahmet Yesevi'nin öğrencilerinden bir Horasan ereni olduğu ileri sürülür. Ona atfedilen menkıbelerden birisi, mısır yığınları içinde onlardan bir tanesini bile dağıtmadan namaz kılmasıyla ilgilidir. Bir diğer menkıbede de şöyledir. Rumlar Yeşilırmak ile Kelkit çayının birleştiği yeri taşlarla kapatarak suyu biriktirip Türk köylerini su

altında bırakmayı amaçlamaktadırlar. Bu durum Ergüneş Baba'ya bildirilir. "Derviş, elinden geliyorsa İslam hakkı için bizi kurtar", diye kendisinden yardım istenir. Ergüneş Baba kılıcını çeker ve bendi yıkarak taş taş üstünde bırakmaz. Rumlar bunu görünce tekrar set çekmeye çalışırlar. Fakat koydukları her taşı su alıp götürür. Ergüneş Baba olay yerine gelir ve Rumları İslam'a davet eder. Müslüman olan olur, olmayanı kılıçtan geçirir. Bölgede Hristiyan bırakmaz.

Fedayi Baba'nın bir şiiri, Ergüneş Baba'nın göstermiş olduğu diğer bir menkıbe ile ilgilidir.

"Ergüneş Sonusa'da iskan olundu
Horasan nişanı anda bulundu
Yardı kayayı, cami etti, namaz kılındı
İsmi Seyyid Bali Ergüneş Sultan"

Ergüneş Baba Horasan'dan Sonusa'ya gelmiştir. Yöre halkı onun veli olduğuna inanmaz ve bir keramet göstermesini isterler. Bunun üzerine Ergüneş Baba, belindeki kılıcı çıkarıp, yörenin en büyük kayasını kılıcıyla yararak içinden bir cami çıkarır. Bu olayı gören köylüler, onun keramet sahibi güçlü bir veli olduğuna inanırlar.

.....

Aslen Kemaliye'li olan Rufai büyüklerinden Ebu Bekir oğlu, Mehmet oğlu, Sarı oğlu **Nureddin Alpaslan**'ın "Büyük Nehir" olarak anılan Yeşilırmak'ın kuzeyinde yer alan Alpaslan (Zuday) Kasabası'nda mefdun bulunduğu kabul edilir. Seyyid Nurettin Alpaslan Er-Rufâi hazretleri zamanın efendiler efendisi, saygın ve ulu zâtlarındandır ve Alpaslan yerleşim yerinin kurucusudur. Ona ait olan bazı eşyaları ile kabir sandukası ve dergâh kapısı muhafaza edilerek diğer tarihi eserlerle birlikte bu gün Alpaslan Müzesinde sergilenmektedir. Müzedeki dergah kapısı ve kabir sandukası nar ağacından yapılmış ve Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle oyma yapılarak süslenmiştir. Sandukanın iki uzun kenarında Bakara Suresi'nin 277. ayetleri yazılıdır. Dergah kapısının hikayesi ise şöyledir. Yapılacak kanatlı kapı, işin daha çabuk bitmesi için birbirini tanımayan iki ayrı ustaya ısmarlanır. Kapının bir kanadını bir usta diğer kanadını ise diğer usta yapar. Kapı kanatları dergaha takılmak üzere getirildiğinde sanki tek bir ustanın eliyle yapılmış gibi, takıldığı yerlere birbirine tam uymuştur. Kapı kanatlarının birinde 'Besmele ve Kelime-i Tevhid', diğer kapı kanadında ise 'Ebu Bekir Hemrî Hasmane Ali Radiyallâhu Teâlû anhû ve Mâşallah' yazmaktadır.

1257 tarihinde Seyyid Nureddin Alpaslan tarafından Alpaslan Kasabası'nda bir vakıf kurulmuştur. Vakıf arazilerinden elde edilen gelire han ve hamam yapılarak gelen geçen tüm insanların konaklaması ve sıcak yemek yemesi sağlanmıştır. Artan vakıf geliri ise gelecek

senenin bütçesine aktarılarak vakfın devamlılığı sağlanmıştır. Günümüze han ve hamamdan sadece toprak altında kalan ve gün ışığına çıkarılmayı bekleyen kalıntıları kalmıştır.

Zuday'ın kuzeydoğusunda, şehitlerin kumandanı Şeyh Seyyid Nureddin Alpaslan'ın türbesi batısında ise **Beşkardeşler** Mevkii bulunmaktadır. Beşkardeşler'in hikayesi de şöyledir. Çok eskiden köyde Allah'a inanan iyi niyetli beş kardeş varmış. Kafirler köyü basmışlar, bu beş kardeş köyden kaçmışlar. Kaçtıklarını anlayınca kafirler bunların peşine düşmüşler. Köyden 500 metre uzaklaşınca arkalarına bakmışlar ki, kafirler yetişmek üzere iyice yaklaşmışlar. Beş kardeş dua etmiş, "Ey Allah'ım! Bizleri bu kafirlerin eline esir düşürmektense taş yap, kaya yap!" diye. Duaları kabul olup taş oluvermişler. Hakikaten yörede bu taşlara benzer başka taş yokken, böyle büyük, yaklaşık birer ton ağırlığında, insan boyundan biraz daha uzunca beş adet taş yatmaktadır.

.....

Beldağı Köyünün ilk sakinleri, 1879 tarihinde Gürcistan'ın Batum şehrinden gelmişler, ilkönce Amasya Taşova'ya bağlı Tekke köyünde, yine bu köyde medfun olan Horasan erenlerinden **Seydi Vakkas**'a ait arazi üzerine iskan edilmişler, daha sonra Amasya merkeze bağlı Beldağı köyüne yerleşmişlerdir. Akınoğlu Kasabasının Tekke Mahallesinde köy mezarlığının orta kısmında yer alan kabrin seyyid Vakkas Hazretlerine, hemen sağ taraftaki kabrin de eşine ait olduğu kabul edilir. Kabrin baş tarafında yedi metre uzunluğunda bir sütun yer alır. Aslen Ürdünlü olup 1245'lerde bölgeye gelip bir zaviye kurmuş olan Seyyid Vakkas'ın, burada müderrislik yapıp halka ilim ve irfan yaymış olduğu kabul edilir. 1265'lerde vefat etmiş olduğu ileri sürülen evliyanın kabir ziyaretinde köy halkı topluca yağmur duasında bulunur. Mayısın ilk haftasında bir araya gelen köylüler, adeta bir şölen havasında kasabanın en yüksek tepesinde namaz kılıp dua ederler. Kesilen kurban etiyle pilav pişirilir.

Seyyid Vakkas türbesi hakkındaki inanışlar diğer evliya türbeleri hakkındaki inanışlara benzerdir. Evliya'nın kabri üzerine türbe istemediği, 1930'larda yapılmış olan türbenin herkesin gözü önünde yıkılmış olduğu anlatılır. Yine tıpkı Merzifon'daki Uyuşuk Evliyası hakkında anlatıldığı gibi, iki hırsızın Seyyid Vakkas türbesini soymaya geldiği, dışarı çıkacakları zaman kapının ortadan kalkmış olduğunu görerek dehşete düştükleri, sonra yaptıkları hatayı anlayıp pişman olarak tövbe ettikleri, ancak bundan sonra kapının ortaya çıktığı anlatılır.

.....

Taşova'nın İdris Torun Mahallesi Kabristanlığında bulunan **Beşir Efendi**'nin türbesi, betonarme bir yapıya sahip olup ev şeklinde düzenlenmiştir. İçinde büyük bir salon ve iki

küçük odadan ibaret yapıda odalardan biri mescit olarak kullanılmaktadır. Beşir Efendi sandukasının yanında yer alan diğer sandukanın, eşi Pembe Hatun'a ait olduğu ileri sürülür. Zengin bir ailenin çocuğu olarak 1905 yılında Dağıstan'da dünyaya gelen Beşir Efendi 12 yaşında iken, rüyasında gördüğü yaşlı bir velinin yol göstermesi üzerine , ailesine haber vermeden Türkiye'ye gelir. Önce Tokat-Erbaa'ya, oradan da Eksel'e gelerek Şeyh Beyrullah Efendi dergahına ulaşır. Ancak Beyrullah Efendi kısa bir süre önce vefat etmiştir. Ne var ki, Beyrullah Efendi ölmeden önce, henüz dergaha gelmekte olan Beşir Efendi'nin eğitimiyle ilgilenmesi için, Ali Osman Efendi'yi görevlendirir.

Beşir Efendi yedi yıl bu dergahta hizmet eder. Kendisine verilen görevleri tam olarak yerine getirir. Bu yedi yıllık hizmetten sonra iki yıl sürecek olan inzivasına çekilir. Birinci ay hiç kimseyle konuşmaz. Yemez, içmez. Sonunda iki yıllık inziva ile manevi terbiyesini tamamlayan Beşir Efendi, artık Karakuş Dağlarında insanları doğruya, güzele, sevgiye çağırır. Bir süre sonra Erbaa'nın Ravak Köyüne gelir. Daha sonra, buradaki görevini de tamamlayıp son olarak Taşova'ya yerleşir.

Halk tarafından çok sevilen Beşir Efendi daima yol gösterici olur. 1975 yılında beşinci defa ifa ettiği Hac ibadetinden sonra rahatsızlanarak vefat eder. Türbesi 1980 yılında Taşova halkının yardımlarıyla yaptırılır.

Taşova'nın 'Manevi Kalesi' olarak görülen Beşir Efendi Türbesi, özellikle mübarek günlerde ziyaretçi akınına uğrar. Yakınlarının kabrini ziyarete gelenler önce Beşir Efendi'nin türbesine uğrarlar. Okula yeni başlayacak olan çocukların zihinlerinin açılması, başarılı, akli başında biri olması için dua etmek üzere getirildikleri görülür.

Beşir Efendi'nin hakkında anlatılan kerametlerden bazıları şöyledir. Ailesinin Dağıstan'da geniş arazileri ve koyun sürüleri vardır. Küçük Beşir bir gün çobanlarla birlikte koyun sürülerini otlatırken, ırmak kenarında bir kulübede uyuya kalır. O sırada şiddetli bir yağmur başlar ve ırmak taşar. Bunun sonucunda Beşir Efendi sele kapılır. Suyun içinde sürüklenirken ırmak kenarında ak sakallı, nurani yüzlü bir dede kendisine seslenerek, "Oğlum elini uzat", der. Küçük Beşir sese doğru bakınır. Aralarında on metre kadar mesafe vardır. "Dede, nasıl uzatayım elimi?", der ve boşluğa elini öylesine uzatır. Sonra selden kurtulduğunu ve ırmağın kenarında olduğunu şaşkınlık içersinde görür ve, "Dede, seni nasıl bulabilirim?", diye sorar. Dede şu karşılığı verir. "Evladım Beşir. Türkiye'nin Tokat ili Erbaa ilçesi Eksel Köyünde Şeyh Beyrullah Efendi diye ararsan, bizi bulursun." Bu konuşmadan sonra dede kaybolur. Küçük Beşir bu olaydan sonra Dağıstan'da duramaz. Ailesine haber vermeden yola çıkar. İçinde bulunduğu ilahi cezbenin etkisiyle Türkiye'ye geçer. Sonunda Tokat Erbaa'ya oradan da Eksel'e ulaşır. Beyrullah Efendi'nin dergahını bulur, ancak Beyrullah Efendi kısa bir süre önce vefat etmiştir. Fakat en yakın müridi olan Ali Osman Efendi'ye ölmeden önce

Dağıstan'dan Beşir Efendi'nin geleceğini haber vermiş ve ondan Beşir Efendi'nin terbiyesi ile ilgilenmesini istemiştir.

Onun sevenlerinden İbrahim Altın şunları anlatır. “İnzivaya çekildikten bir ay sonra bir gün sabaha karşı bizim kapı çalındı. Kapıyı açtım ki, Beşir Efendi. “Buyur Beşir Efendi”, dedim ve içeri aldım. Biraz sohbetten sonra Allah'ın verdiği nimetlerden bir sofrayı getirdik. “Buyrun yiyelim”, dedim. Ama o, ancak bir çay tabağını dolduracak kadar bir şeyler yedi. “Allah bereket versin, çok bereket versin, bu kadar yeter”, dedi. “Beşir Efendi çamaşırların kirlenmiştir, değiştirelim.” Dedim ise de, o hiç gerek görmedi. Altı ay sonra çamaşırını değiştirdi. Değiştirilen çamaşırları yıkamak için suya koyduk, çamaşırları suyun içinde eridi, kayboldu.”

Beşir Efendi bir kış mevsiminde gece yarısı ortadan kaybolur. Sabah namazına yakın eve gelir fakat tekrar gider. Gittiğinin üçüncü gecesi hanımı, oğluna Beşir Efendi'nin üç gecedir gelmediğini söyler. Dışarıda elli altmış cm. kar vardır. Beşir Efendi'nin tekkeye gittiği düşünülür. Hanımı ve oğlu yanlarına aldıkları el feneri ile tekkeye giderler. Tekkenin yakınlarında Seyyid İbrahim Hazretleri diye bilinen bir ulu zatın mezarı vardır. Beşir Efendi'yi bu zatın mezarının başında iki dizinin üstünde oturur bulurlar. Cansız bir mezar taşı gibi görünmektedir. Onu bu halde görünce hanımı bir feryat koparır. Soğuktan donduğunu sanarak yanına yaklaşır. “Beşir Efendi ne oldu sana?”, diye sallamaya başlar. Bunun üzerine Beşir Efendi yavaşça kalkar ve evine gelir. Kendisine sorulan sorulara hiç cevap vermez. Ertesi gün hanımı, “Efendim ben seni üşümüş, donmuş zannettim”, deyince, Beşir Efendi, “Ben üşümedim, donmadım, lakin senin bağırman beni üşüttü”, diye cevap verir. Hanımı, “Efendi, sen orada ne yapıyordun?”, deyince de, “Bizim toplantımız ve alınacak kararlarımız vardı”, diye cevap verir.

Beşir Efendi bir gün de Taşova'nın Gemibükü Köyü'nde Ömer Ağa'nın misafiridir. Dönüşte yolları Yeşilırmak'ın kenarından geçer. O günlerde Yeşilırmak taşmıştır. Bu sebeble Ömer Ağa, “Hocam, ırmak taşarak köye yaklaştı. Bize himmet edip dua etseniz de köyümüz bu taşkından kurtulsa, ırmak çekilse”, deyince Beşir Efendi sağ kolunu kaldırarak ırmak yatağının köyün ucundan geçen bölümünü işaret ederek, “ta şuradan mı çıksın?”, der. Sabah olunca köy halkı ne görsün. Irmak Beşir Efendi'nin işaret ettiği yerden akmaktadır.

Beşir Efendi köyde bir eve misafir olur. Cübbesini tutan ev sahibi, cübbeyi ağırlığından dolayı askıya asmakta zorlanır. Daha sonra ev sahibi ibrikle abdest suyunu dökerken görür ki, Beşir Efendi'nin kolları çok zayıftır. Aklından, “bu vücutla bu cübbeyi nasıl taşıyor?”, diye geçirince, Beşir Efendi abdest bitiminde ona şöyle cevap verir, “Efendi niye o kadar düşünüyorsun? Herkesin kendine göre bir gücü vardır, merak etme.”

.....

Taşova Erbaa sınırında Boğalı Yaylalarının Girdap Yurdu olarak bilinen bölgesinde, **Çal Baba** adıyla anılan bir evliya mezarı vardır. Günün her saati şiddetli rüzgarların estiği, fazla uğrak yeri olmayan bu تنها bölgedeki mezarın boyu yaklaşık beş m., eni iki m. civarında olup, sahibinin kim olduğu pek bilinmemesine rağmen, bölge insanı tarafından derin bir saygı ile anılır ve ziyaret edilir. Battal Gazi'nin askerlerinden biri olabileceği anlatılan Çal Baba'nın, oğluyla birlikte Haçlılara karşı kahramanca çarpıştıkları ve kılıç seslerinin yüzlerce yıl şiddetli rüzgarların uğultusuna karıştığı hayal edilir. Oğlunun bir çatışmada ağır yaralandıktan sonra babasına, “Çal Baba çal kılıcını sağa sola”, diye haykırması, adeta yeri göğü inletir. Oğlunun ölümünden sonra daha uzun zaman Haçlılarla çarpışan Baba da sonunda şehit düşer. Çal Baba'nın efsanevi kişiliği zaman içinde oluşmaya devam eder. Yayladaki bu mukaddes mekan bir ara kaybolur. Bu duruma bir anlam verilemez. O vakitler Kıbrıs Barış Harekatı yapılmaktadır. Harekattan sonra Türk askerlerinin geri dönmesiyle birlikte mezarın da eski yerine gelmiş olduğunu gören yaylacılar, Çal Baba'nın oğluyla birlikte savaşa gittiğini anlamışlardır.

Yayla halkı bu evliyanın ruhunun, hayvanlarını kurttan koruduğuna inanır ve her yaylaya çıkışlarında ilk iş olarak yayla mevsiminin bereketli geçmesi dilekleriyle onun mezarını ziyaret ederek adaklarını yerine getirir. Ve her sonbaharda göçten bir gün önce ziyaret tekrarlanır ve bir koyun kesilerek toplu eğlenceler tertiplenir.

.....

Vaktiyle Elmakırı Köyünün yakınlarında bir tepenin yamacında çam ve ardıç ağaçları arasındaki birkaç kabir, köylüler tarafından üstü örtülü bir mekana kavuşturulur. Bu mezarlardan birinin boyu beş m. civarındadır ve bir evliyaya ait olduğu kabul edilir. Bölge insanının mezarın çevresindeki Çam ağaçları dolayısıyla **Çamlı Evliya** (Ardıçlı Erenleri) adını verdiği kabrin sahibinin, yöreye Horasan'dan geldiği ve gayri Müslimlerle savaşarak bölgenin İslamlaşmasına ve Türkleşmesine hizmet ettiğine inanılır. Özellikle mübarek günlerde ziyaretçi akınına uğrayan türbeye yapılan bu ziyaretlerin kökü eskilere dayanır.

Yağmur duası, huzursuzluk yapan çocukları usandırmak ve kulak rahatsızlıkları için özel olarak da ziyaret edilen yatırın, aynı zamanda çevresindeki ağaçların kesilmesini istemediği düşünülür.

.....

Türbesi Şeyhli Köyünde bulunan **Şeyh Mehmed Abdal**'ın Alparslan Kasabasında türbesi bulunan Seyyid Nureddin Alparslan er Rufai'nin kardeşi olduğu kabul edilir. Türbe çevresinde sigara içilmez ve buradaki mezarlarda kadınlar ve erkekler ayrı bölgelere defnedilmişlerdir. Özellikle Mayıs ayında Hidrellez günü ziyaretçi akınına uğrayan türbeyi ziyarete gelenler iki rekat namaz kılarak adak adayıp dileklerini arz ederler.

Şeyh Mehmed Abdal'ın vasiyeti gereğince kümes hayvanları türbe çevresinde beslenmemeli, kadınlar ağız kavgası yapmamalı, içki içilmemeli, davul zurna çalınmamalıdır. Halkın buna sıkı sıkıya riayet ettiği görülür. Şeyhin hakkında anlatılan menkıbelerden biri bu konuyla ilgilidir. Vaktiyle köyde bir düğün dolayısıyla eğlence tertiplenir, fakat köylüler Şeyh Mehmed Abdal'ın vasiyetini unutup eğlenme olayını abartırlar. Düğünün son günü tepedeki kayalıklardan köyün üzerine, özellikle düğün evine koca koca taşlar yuvarlanır. Köylüler hatalarını anlayıp tövbe ederler.

Bir başka menkıbe de şöyledir. Günün birinde Amasya zaptiyelerinin yolu Şeyhli Köyünden geçer. Zaptiye kumandanı Şeyh Mehmed'den zaptiyelerin ve atların karınları aç olduğu için yiyecek ister. Şeyh Mehmed biraz arpa, bir torba saman ve avuç içi kadar çanakla yemek getirir. Bunları görünce şaşırان zaptiye kumandanı, “Bu azıcık erzakla mı bunca atı ve askeri doyuracaksın?”, diye sorar. Şeyh Mehmed gayet soğukkanlı bir şekilde, “Hele olanı bir yesinler, yetmezse yine tedarik ederiz”, karşılığını verir. Zaptiye kumandanının az bulduğu yiyecekler öyle bereketlenir ki, atlar yiye yiye bitiremezler.

İsmail Erdoğan, ‘XX. Yüzyıl Amasya’sı ve İnanç Coğrafyası’ adlı tez çalışmasında Taşova’nın, Amasya ve diğer ilçelerinden farklı olarak, köyleriyle birlikte tamamen Sünni Müslümanlardan oluşan bir inanç coğrafyasına sahip olduğunu belirtir.

Suluova Evliyalari

1821 yılında bir Alevi köyü olarak kurulup 1902 senesinde de bucak haline gelerek merkez ilçeye bağlanmış olan Suluova, 1957’de ilçe statüsüne kavuşur. Bu tarihten itibaren hızlı bir nüfus artışıyla Amasya ilçeleri arasında dinamik bir potansiyele sahip olur. İlçe toprakları üzerindeki başlıca evliya kabirleri olarak şunları görmekteyiz.

Kabri Bir Eylül Mahallesi istasyon bahçesinin üstündeki mezarlıkta bulunan Alaflı Dede, yine Bir Eylül Mahallesinde çay bahçesinin güneyindeki yolun altında kabri bulunan Gökçe Baba (Delil Baba), Hacı Hayta Mahallesinde Erenler mevkiinde bulunan **Erenler**, Saygılı Köyünde **Gani Baba**, Yolpınar Köyünde **Seyyid Necmeddin Yahya** ile, Dereköy’de **Şeyh Mustafa** sayılabilir. Ayrıca, İlçenin Akdağ mevkiinden Akören Köyü koruluğunda ve Eğribük Köyü Erikli Mezrası arasında evliyadan **Avdan Dede**’nin mezarı bulunmaktadır.

Amasya’nın kuzey taraflarını içine alan Hakala nahiyesine 1570 tarihli tahrir defterinden 114 köyün bağlı olduğunu, nahiye merkezinin de bugün Yolpınar adıyla bilinen Hakala olduğunu, Dereköy’ün de kendisine bağlı köyler arasında yer aldığını öğreniyoruz. Yolpınar’a birkaç km. mesafede yer alan Dereköy’de eskiden sulama ve içme suyu bulunmuyormuş. Rivayete göre Şeyh Mustafa, yolu üzerinde kılıcını yere sürerek dere tepe ilerlemiş. Kardeşi de Yolpınar Köyüne doğru yönelmiş. Şeyh Mustafa’nın bulduğu su, kılıcın izinden akarak köye gelmiş. Sağlığında suyu getirdiği yere gömülmesini vasiyet etmiş. Öldüğü zaman da buraya gömülmüş. Her yıl suyun gözesinde kurban kesilir, suyun bol olması için dualar okunur.

Büyük ulemadan ve Rıfai şeyhi olan **Seyyid Necmeddin Yahya** tarafından 1363 tarihinde bugünkü adıyla Yolpınar Köyü’nün batısında bir zaviye yaptırılır. Peygamberimizin 19. göbekten torunu olan Seyyid Yahya Hazretleri, ulema ve şuaradan olup, asıl mesleği çilingirliktir. Rivayete göre, köy arazisini sulamak üzere eteğinde bulunduğu Akdağ’dan su getirtmiştir. Ladik’te medfun Seyyid Küçük Ahmed-i Kebir’in oğlu olan Rıfai şeyhi eski adıyla Hakala’da vefat eder, ve orada inşa etmiş olduğu zaviyesinin bir odasına defnedilir. Hüseyin Hüsameddin, şeyhin vefat tarihini 771 olarak medfun olduğu tabutun kenarında bizzat gördüğünü, Amasya Tarihi adlı eserinde yazmaktadır. Zengin vakıf arazileri, aşhane, hamam bugün için maalesef satılmış olup, şahıslar elindedir. Türbesi

üzerinde bir mescid inşa edilmiştir ve etrafı mezarlıktır. Az uzağında yıkık bir hamam bulunmaktadır. Çevre düzenlemesi yapılmış olup ziyaretlere açıktır.

Saygılı köyünde Tersakan ırmağı kenarında yer alan türbenin adak yerinin üstü kapalı bölümleri olmasına rağmen, Gani Baba'ya ait mezarın üstü açıktır. Horasan'dan Anadolu'ya İslamiyeti yaymak için gelen bir gazi derviş olduğuna inanılır. Halk arasında Gani Baba'nın Rumlarla savaşırken, bulunduğu yerde şehit düştüğü anlatılır. Mezarı başındaki kitabede asıl adının Abdülgani el Halveti olduğu yazılı ise de, Halvetiliğin Amasya çevresine Pir İlyas tarafından 1400'lerin başında getirilmiş olduğu göz önünde tutulduğunda, yaşadığı kabul edilen dönemle bir uyumsuzluk olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Bölgede Gani Baba'nın her türlü hastalığı iyileştirdiği inancı kuvvetli olup, özellikle şifa bulmak dileğiyle ziyaret edildiği görülür. Hakkında anlatılan menkıbelerden biri şöyledir. Amasya'da yıllar önce askerlik yapmış olan Ali Yüzbaşı adlı bir adam, bir gün Amasya'ya gelip Suluova'ya giden bir otobüs arar. Fazla zorlanmadan gideceği arabayı bulup yola koyulur. Yanında oturan yaşlı adama, "Suluova'da Gani Baba'yı nasıl bulabilirim?", diye sorar. Yaşlı adam, Suluova'dan 20-25 dakika mesafede Saygılı Köyü vardır. Orada bulabilirsin Gani Baba'yı", der ve ardından sorar. "Niçin arıyorsun Gani Baba'yı?" Ali Yüzbaşı cevap verir. "Ben Ankara'da oturuyorum. Bir ay önce Ankara'da tanıştık. Onu misafir ettim. Beni Amasya'ya davet etmişti. Ziyaret etmek istedim." Yaşlı adam, "Tabi oğul tabi", diye karşılık verir. "Davete icabet etmek gerekir." Bu kısa sohbetten sonra otobüs Suluova'ya gelir. Ali Yüzbaşı, ayrılmadan önce yanındaki yaşlı adama adını sorar. Yaşlı adam, "Garip Hafız", diye cevap verir. (Garip Hafız, Gümüş kasabasında Haliliye Medresesi içinde kabri olan evliyadır.) Ali Yüzbaşı, Saygılı Köyüne vardığında, onu buraya davet eden adamın yüzyıllar önce vefat etmiş olduğunu öğrenir. Dualar edip, ağlayarak geri döner.

.....

Harun Yıldız'ın 2003 yılında doktora tezi olarak yapmış olduğu 'Amasya Yöresi Alevileri' adlı çalışmasında, Suluova ilçesi inanç yapısı bakımından ele alındığında, ilçenin 38 köyünden sadece ikisinde Alevi nüfus, buna karşılık 36 köyde ise Sünni nüfus bulunduğu görülür. İstatistiksel olarak bakıldığında ise, ilçe nüfusunun yaklaşık olarak % 17'lik bir oranının Alevi olduğu ortaya çıkar.

Amasya şehri bir bütün olarak ele alındığında, tesbit edilebildiği kadarıyla, 365.231 olan nüfus potansiyelinin yaklaşık olarak 68.595'i Alevi kesimlerden, geri kalanlar ise, Sünni kesimlerden meydana gelmektedir. % 18.7'lik bir değere işaret eden Alevi nüfus daha çok Gümüşhacıköy-Merzifon hattında yoğunlaşmış bulunmaktadır.

Amasya'da Tarikatlar

Amasya’da Babailik-Bektaşilik

Yerli ve yabancı kaynakların birbirini nakzeden muhtelif açıklamaları, efsanelere bürünmüş kişiliği ile Baba İlyas Horasani’nin Anadolu’daki dini hayatın şekillenmesinde önemli bir rolü olduğundan söz ederler. Onun Amasya’da Sultan Mesud’un son zamanlarında muhtemelen 1145’lerde Halifet Gazi Türbesinin üst taraflarında yaptırmış olduğu hankahta, 1231 tarihinden itibaren şeyhlik yaptığı görülür. Bu zat fazileti, kemali, zühdü, takvası ve müridlerinin çokluğu ile dikkati çekmiştir. Baba İlyas’ın tarikatı, ehli sünnet şeyhlerinden Cüneyd Bağdadi Hazretlerine kadar dayanmaktadır. Mezhep olarak da ehli sünnete bağlı olmasından dolayı halkın büyük rağbetini kazanarak tarikatı yayılmış ve Babaiyye adıyla şöhet bulmuştur. Oğulları Şemseddin Mahmud Tuğrai ve Fahreddin Ali’nin, Selçuklu vezirleri olarak meşhur olmaları, Babai tarikatının yayılmasında etkili olmuş, diğer oğlu Muhlisüddin Musa Baba’nın da Hankahın meşihatinde bulunması, tekkeyi, halkın başvurduğu bir yer haline getirmiştir. Baba İlyas Horasani’nin halifeleri olan İbik Baba, Behlül Baba ve Saltuk Baba da, Anadolu’da, fevkalade şöhet kazanmışlardır. Fakat müridlerinden Baba İshak’ın etrafına adam toplayarak Selçuklu devletine isyan etmesini hiçbir şekilde tasvip etmeyerek halifesine karşı durmuş, hatta asilerin Amasya’ya hücumları sırasında onlara şiddetle karşı koymuştur. İsyanın bertaraf edilmesinden sonra Baba İlyas’a Amasya’da oturma izni verilmiş ve o burada 1259 yılındaki ölümüne kadar Selçuklu devletiyle iyi ilişkiler içinde olmuştur.

Bugün İlyas Köyünde gömülü olduğuna inanılan ve Sarılık Evliyası adıyla anılan türbenin çevresinde görülen kalıntıların vaktiyle burada bulunan zaviyeye ait olduğu sanılmaktadır. Baba İlyas’ın kafirlerle savaşırken şehit düşen bir Selçuklu paşası olduğuna dair halkın zihninde yer etmiş olan kişinin aynı zamanda Hızır İlyas ile aynı kişi olduğuna da

inanılmaktadır. Mezarının yanında her yıl Mayıs ayında Hidrellez şenlikleri yapılmakta olup, yakın çevrede onu hürmetle yad eden Alevi köyleri yer alır.

Amasya aşığı Hüseyin Hüsameddin'in naklettiği bu bilgiler, şeyhin hayatındaki olayları menkıbevi açıdan dile getirmesi bakımından oldukça anlamlıdır. Halbuki Baba İlyas menkıbesinin farklı bir versiyonunda, isyan sebebiyle sorumlu tutularak üzerine gönderilen Selçuklu ordusundan kurtulmak üzere Harşene Kalesine sığınan şeyhin yakalanıp bir zindana kapatıldığı anlatılır. Aynı hücrede bir de keşiş vardır. Baba hapis kaldığı kırk gün içerisinde keşişi Müslüman yapar ve müridi haline getirir. Bu kırk günün sonunda hücre duvarı yarılr ve boz bir at ortaya çıkar. Bu ata binen şeyh bu dünyadaki hayatının sona erdiğini söyleyerek göğe doğru havalanır ve kaybolur.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunu alt üst eden bu isyandan söz eden kaynakların çoğu, hareketin liderinin kendini peygamber ilan ettiğini ve müridlerinin de buna samimi olarak inandıklarını yazar. Menkıbeye göre, Baba İlyas bir gün ormanda gezerken bir melek kendisine köylü suretinde görünür. Ve ondan, bir kurdun kapmış olduğu oğlunu kurtarmasını rica eder. Bu ricayı kabul eden Baba kurdu öldürür ve çocuğu kurtarıp köylüye teslim eder. Bunun üzerine köylü bu iyiliğine karşılık bir dilekte bulunmasını, dileğin yerine geleceğini bildirir. Baba da sultan olmak istediğini söyler. O zaman köylü kimliğini açıklar ve melek olduğunu ifade ederek hemen köyüne dönüp gördüklerini ve Tanrı'dan melek vasıtasıyla aldığı haberi ilan etmesini tembihler. Bu suretle Baba, Baba Resul olur ve sultana karşı isyan eder.

Tarihçiler, Baba İlyas'ın o sıralarda memlekette hüküm süren siyasi, ekonomik ve sosyal kargaşanın tamamen farkında olduğunu ve bu durumu kendi lehine başarıyla kullanmış olduğunu ileri sürer. Baba Resul'ün propagandalarında sultanın bir zalim olduğu, devlet adamlarının halka zulmettiği üzerinde durulur. Sultanın bütün vaktini devlet işleri yerine içki meclislerinde geçirdiği, devlet adamlarının da kendisine uyduğu ve böylece Allah'ın yolundan uzaklaştıkları, peygamberin ve ashabının yolunu takip etmedikleri fikirleri işlenir. Baba Resul'ün bütün bu yolsuzluk ve zulümlere son vermek üzere bizzat Allah tarafından görevlendirildiği, zaferin kendilerine nasip olacağı telkin edilir. Şüphesiz Türkmenler arasında sürdürmüş olduğu zahidane hayatın, sözlerini etkili ve inandırıcı kılmakta büyük rolü vardır.

Baba İlyas'ın halifeleri arasında öyle biri vardır ki, Anadolu'daki hiçbir sufi, müridleri tarafından onun kadar kutsal hale getirilmemiştir. Kaynaklardan Hacı Bektaş Veli'nin kardeşi Menteş ile Baba İlyas Horasani'ye intisap ettiklerini, Menteş'in isyana katılıp Sivas'ta Selçuklu kuvvetleriyle yapılan muharebede öldürüldüğünü, Hacı Bektaş Veli'nin ise ya tasvip etmediğinden ya da başka bir sebeple bu isyana katılmadığını görürüz. Fakat liderin yakın

halifesi olması dolayısıyla isyanı takiben başlatılan takibattan kurtulabilmek için bir süre izini kaybettirdiği anlaşıyor.

Sultan Babailerin peş peşe kazandıkları zaferler karşısında korkuya kapılarak Konya'yı terk eder ve Hacı Mübarizeddin Armağanşah'ı büyük bir Selçuklu ordusuyla Amasya'ya gönderir. Baba İlyas çekilmiş olduğu Harşene Kalesinde yakalanarak burçlarda idam edilir. Cesedi gün boyu surlarda asılı kalır. Gece olunca müridleri onu asılı olduğu yerden indirip, Kadılar Türbesi yakınlarındaki bir ev içinde yer alan ve sonradan Ambarlı Evliya Türbesi denilen mezara defnederler.

Ahmet Yaşar Ocak'ın 'Babailik İsyanı'adlı eserinden öğrendiğimize göre, Babailiğin, temelde eski Türk inanç ve geleneklerinden kaynaklanan, Şiilik ve yerli bir takım inançlardan meydana gelen birleştirici-uzlaştırıcı bir sistemin Yesevilikle Kalenderiliğin tasavvuf anlayışı ile yorumlanmasının mahsulü olduğu kabul edilir. Ayrıca Vefailik tarikatının bir kolu olduğu ve Baba İlyas'ın Ebu'l Vefa'dan sonra ikinci büyük pir olduğu ileri sürülür.

İsyan çok kötü sosyal ve ekonomik şartlar içinde yaşayan Türkmenlerin siyasi bir amaçla gerçekleştirdikleri bir ayaklanmadır. Ve devletin zayıflığını ortaya koyup Moğolların Anadolu'ya saldırmalarına zemin hazırlamıştır.

Din tarihi açısından, Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağılan Baba İlyas'ın halife ve müridleri, asıl Babai hareketi denilecek fikri bir hareket oluştururlar. Özellikle Osmanlı Beyliği'nde etkinlik kazanarak fetih hareketlerinin yürütülmesine fiilen katılırlar. Ve sonunda XV. yüzyılda Bektaşiliğin teşekkülüne zemin hazırlayarak tarihi rollerini oynarlar.

Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundaki rolü dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca nüfuzunu koruyan Bektaşilik, gerek oynadığı siyasi roller ve arz ettiği farklı dini inanç ve telakkileri birleştirici yapı, gerekse devletin XVI. yüzyıldan itibaren resmen tanıdığı tek gayri Sünni tarikat olması sebebiyle, her zaman ilgi odağı olmuştur. Kuruluşundaki sosyal ve dini etkenler, yapısındaki inanç unsurlarının kaynak ve mahiyetleri, gelişme safhaları, tarih boyunca oynadığı siyasi roller, sosyal ve ekonomik yapısı, kültür hayatındaki yeri, edebiyatı, sanatı ve nihayet günümüzdeki durumu gibi meseleler son yıllardaki ciddi çalışmalara rağmen henüz tam manasıyla ortaya konulabilmiş değildir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın 'İslam Ansiklopedisi'ne yazmış olduğu 'Bektaşilik' maddesinden öğrendiğimize göre, Bektaşiliğin teşekkülünün, XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan şiddetli sosyal ve dini, kısmen de siyasi hareketlerle bağlantılı olduğu muhakkaktır. Babai isyanı gayri Sünni bir hareketin doğuşuyla sonuçlanır. Hareket Vefailerden başka Anadolu'daki Kalenderiyye, Haydariyye, Yeseviyye zümrelerince de benimsenir ve XIV. yüzyılın başlarından itibaren Rum Abdalları adı altında sürdürülür. Abdal Kumral, Abdal Mehmed ve Abdal Musa gibi bazı şahsiyetler adeta ilk Bektaşilerdir. "Baba İlyas müridi" ve

“Seyyid Ebu’l-Vefa” tarikinden olduklarını söyleyen bu kişilerin ortak özelliği, Hacı Bektaş an’anesine sahip olmalarıdır. Abdal Musa’nın Osmanlı Beyliğine giderek Bektaşiliğin yaygınlaşmasında büyük rol oynadığı görülür. Müridler vasıtasıyla Anadolu’nun çeşitli yerlerinde henüz adı konulmadan Bektaşiliğin yaygınlık kazanmaya başladığı anlaşılmaktadır. XV. yüzyılın sonlarına gelindiğinde tarikat artık teşkilatlanmış bir hale gelmiştir. 1516 yılında öldüğü kabul edilen Balım Sultan ile Bektaşilik bugünkü hüviyetini kazanır. Tarikatın merkezi Hacı Bektaş Zaviyesidir ve sağlam bir taşra teşkilatı oluşmuştur. İktisadi bakımdan güçlenmiştir ve 1826 yılındaki Yeniçeri Ocağı ile ilgasına kadar varlığını kesintisiz sürdürmüştür. II. Mahmud bu gayrı Sünni tarikatı Nakşibendi tarikatı içinde eritmeyi düşünmektedir, fakat hedefine ulaşamaz. Bektaşilik Abdülaziz döneminde toparlanırsa da, artık Yeniçeri Ocağının desteğinden mahrumdur. 1925’te diğer tarikatlar gibi ilga edilmesine rağmen varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

.....

Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde şunları yazar;

“Ziyaretgah-ı Merzifon: Gavsı’l vasılın, matlubü’t-talibin, menba-ı uyun-ı müşahede, mecma-ı mücahede (eş-Şeyh Hazret-ı Pir Dede) Horasan’dan Türk-ı Türkan Hacı Ahmed Yesevi izniyle Rum’a gelüp Merzifon’un şimalinde şehre nazır mürtefi bir zeminde sakin olur.gahice hamamlarda yatar, meczub-ı Huda bir arif-ı b’illah kimse idi. Pir-ı müşarün ileyhün bir çok menakıbbı vardır. Hala asitanesi azim kubbeler ile areste, meydan u matbah u dervişan hücreleriyle piraste olup her gice iki yüz adem konup göçer. İki yüzi mütecaviz ser bürehne dervişi vardır. Aziz Hazretlerinin kubbe-ı pür envarına girüp bir Yasin-ı şerif tilavet iderek ruhaniyetlerinden istimdad eyledüm. Kabrinde müşk rayihasından ademün dimağı mu’attar olur. Kabrinün dört çevresi musanna’ چراغ u şemdan u kandil ile müzeyyendür. Halen cihaz-ı fakrı dülab içinde mahfuzdur. Bu hakir muhibb-ı Al-ı Aba olduğımdan “el-fakru fahri” hadisinde imtisalen küstahane ve fukaralarının izniyle aziz sultanun bozdoğanı terkli keçe külâh tacını tekbir ile tekye-nişin (Memi Dede Can) başıma koydu. Cümle dervişan gülbank çeküp hayır dua etdiler. Asitanesi kargir binadır.”

Bu bilgilere göre Piri Baba, Ahmet Yesevi’nin izniyle Anadolu’ya gelip Merzifon’un kuzeyindeki yüksek tepeye yerleşmiş meczup tavırlı bir Yesevi dervişıdır. Halk arasında yaygın pek çok menkıbesi vardır. Pir Dede’nin asitanesi Evliya Çelebi döneminde aşevi, tekke, derviş hücreleri ve iki yüzden fazla dervişiyle gelip geçene hizmet etmekte, bir irşad merkezi görevi yapmaktadır. Merzifon’daki zaviyesinden günümüze sadece camisi ve türbesi kalmıştır.

15. yüzyıla ait olduğu sanılan türbe, Horasan erenlerinden olan Piri Baba adına yapılmıştır. Eserin 1906 yılında Nakkaş İbrahim tarafından yapılmış olan kalem işi süslemeleri özellikle dikkati çeker.

Piri Baba türbesine gelen insanlar, her türlü dilekte bulunur ve dileklerin kabul olması için orada bulunan mumlukta bir mum yakarlar. Ayrıca Türbenin duvarına küçük taşlar yapıştırırlar. Özellikle tarımla uğraşan yöre halkı, her mahsulden sonra, mutlaka Piri Baba türbesini ziyaret edip, bir sonraki yılda iyi mahsul alabilmek için dua ederler. Çocukları olsun diye duaya gelenler, çocukları doğduktan sonra tekrar gelip Piri Baba'yı mutlaka ziyaret ederler.

Sanatkarların ustası olan Piri Baba'nın türbesinde bir tekne ve teknenin yanında bir süpürge asılı olup ziyaretine gelenler, çocuklarını bu teknenin içine yatırıp dualarla süpürürler. Tekneye yatırılarak süpürülen çocuğun iyi bir sanatkar olacağına inanılır. Ayrıca çocukların kötü huylarından arınıp, iyi huylu ve çalışkan olacağına da inanılır.

Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgilerden hareketle Fuad Köprülü de 'Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar' adlı eserinde, Piri Baba'nın Hoca Ahmed Yesevi'nin Anadolu'ya gönderilen halifelerinden olduğunu kabul etmektedir. Yine bir başka eserde ise, Pir-i Baba Hacı Bektaş Veli'nin müritlerinden biri olarak gösterilmektedir. Ayrıca Amasya Tarihi'nde ise, Horasanlı olarak takdim edilen Piri Baba'nın 1464 senesinde Merzifon'da bir zaviye yaptırdığı ve bu zaviye için vakıf tanzim ettirerek Merzifon'u ihya edenlerden olduğu yazılmaktadır.

Piri Baba türbesine girebilmek için önce birkaç basamaklı bir merdivenden revak kısmına girilir. Türbe iki katlı olarak yapılmış olup, Alt kat cenazelik kısımdır. Ziyaret edilen üst kat ise, sandukanın bulunduğu kısımdır. Buradaki sanduka alınlımsın dışında yüksek ve geniş bir biçimdedir. Sanduka bir kaide üzerinde yer almakta ve türbe mekanının tam ortasında olup, bu mekanın büyük bir kısmını kaplamaktadır. Ahşap sandukanın üzerinde yeşil renkte bir örtü bulunmaktadır.

Piri Baba türbesi kare mekanlı ve üzeri tek kubbelidir. Sekizgen kasnaklı kubbeye geçiş dilimli troplarla sağlanmıştır. Türbe moloz taş malzeme ile yapılmış ve önde yer alan iki gözlü revak kısmında ise, moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Ayrıca eserin duvarları ve kubbe kasnağı üzerinde tuğla dizilerinden oluşan kirpi saçaklar bulunmaktadır. Türbe doğu ve batı duvarlarında, kubbe kasnağı seviyesinde açılmış bulunan küçük birer pencere ile güney cephede yer alan bir pencereyle aydınlanmakta ve genel yapısı itibariyle dışa kapalı etki oluşturmaktadır. Ayrıca türbenin güney cephesi alınlığında çini bezeme izleri görülmektedir.

İnşa kitabesi olmadığı için yapım tarihi hakkında kesin bir bilgişimdilik yoktur. Fakat mimari özelliklerinden hareketle 15. yüzyılda yapılmış olabileceği kabul edilebilir. Bu noktada Amasya Tarihi'nde konuyla ilgili az da olsa verilen bilgi tarihleme konusundaki görüşü desteklemektedir. Bütün bunlarla birlikte 'Dünden Bugüne Merzifon' adlı eserde türbeyi yapan ustanın Şamlıoğlu Hoca İbrahim adlı bir usta olduğu hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu bilgi el yazması halinde bulunan ve kimin tarafından ne zaman yazıldığı bilinmeyen 'Menakıb-ı Pir-i Baba' adlı eserden naklen verilmektedir.

Pir-i Baba türbesi, içerisinde çok sayıda ağaç bulunan geniş bir bahçeye sahiptir. Bahçe gerisinde kuruluk ve mutfak gibi kısımlar da bulunmaktadır. Ayrıca türbenin güney kısmında bir de hazire yer alır.

Pir-i Baba türbesi, içersinde yer alan duvar resimleri ile Sanat Tarihimiz açısından da önemli bir yere sahiptir. Bu resimler Osmanlı resim sanatının seçkin örnekleri arasındadır. Duvarlarda özellikle dikkati çeken husus, birbirinin benzeri olan *natürmort* (ölü doğa) çalışmalarıdır. Bütün iç mekan kök boyalarla hazırlanmış bu resimlerle bezeli durumdadır. Ayrıca türbenin doğu duvarında yer alan ve kare bir pano içerisine birbirine bakar şekilde karşılıklı olarak işlenmiş teber (derviş baltası), tespih ve kılıç motifleri ile ortada bir ipe asılı olan keşkülden oluşan kompozisyon ilgi çekicidir. Özellikle teberlere asılı olan kılıçlar ilgi çekicidir. Çünkü bu kılıçlar sıradan birer kılıç olmayıp, ağzı çatal olan zülfikar adlı kılıçtır. Bilindiği gibi zülfikar, Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye armağan edilmiş olan kılıçtır. İşte bunun içindir ki burada resmedilen derviş baltası, tespih, zülfikar ve keşkül gibi olgular tekke-zaviye-derviş anlayışındaki öğelerin sembolik birer anlatımıdır. Ayrıca burada keşkül motifi üzerine yazılmış iki satırlık bir de kitabe bulunmaktadır. Osmanlıca yazılmış olan kitabenin okunuşu ve Türkçe anlamı aşağıya çıkarılmıştır:

Zair gir bu makama bahulus baihtiram

Kıl ziyaret merkad-ı Pir-i Baba zir bu makam

(Ziyaretçiler ! bu makama gönül temizliği ve hürmet ile girip,bu makamın altındaki

Pir-i Baba'nın mezarını ziyaret edin).

Ağırlıklı olarak patlıcan moru, kirli sarı, kırmızı, yeşil, vişne çürüğü ve mor renklerin kullanıldığı kalem işi bezemeleri yapan usta, imzasını giriş kapısın üzerinde bulunan kitabe üzerine atmıştır. İki satırdan ibaret olan bu kitabenin üst satırında belirgin bir şekilde 'La ilahe illallah Muhammedün Resulullah' ibaresi, altta ise üste oranla mütevazi bir şekilde yazılmış 'Nakkaş İbrahim sene-1322' ibaresi yer almaktadır. Bu kitabeden de anlaşılacağı üzere türbedeki duvar resimleri Nakkaş İbrahim tarafından 1906 senesinde yapılmıştır. Bu çalışmalar, büyük bir ihtimalle türbenin 20. yüzyıl başlarında geçirmiş olduğu büyük onarım

sırasında yapılmış olmalıdır. Ayrıca türbe 1977 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünce bir onarım daha görmüş, çevre düzenlemesi yapılarak ziyarete açık hale getirilmiştir.

.....

Ali Pir Civan'ın yaşadığı tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte, halk muhayyilesinde oluşan menkıbelerden, onun Osmanlı döneminde muhtemelen Celali İsyancıları'nın bastırılması sırasında kız kardeşiyle birlikte Gümüşhacıköy'de idam edildiği sanılıyor. İlçeye bağlı Sarayözü köyünde bulunan türbede medfun şahsın Gümüşhacıköy'de dergahı bulunan Alevi pirlere Şah Mahmut Veli'nin dört oğlundan en küçüğü olduğu anlatılır. Oysa Ali Yaman'ın araştırmaları, Keçeci Baba ile akraba olduğu söylenen Mahmut Veli'nin Tokat'ın Erbaa İlçesinin Keçeci köyünde yine her yıl Kültür Festivali şeklinde Temmuz ayında düzenlenen törenlerle anılan ve Keçeci Baba, Ahi Mahmut Veli, Gül Ahi Baba, Şah Mahmut Veli gibi adlarla da anılmakta olan Ahi Mahmut Veli ile aynı kişi olduğunu göstermektedir. Kendi türbesinde ailesi ile birlikte yatan Keçeci Baba ya da Ahi Mahmut Veli'nin çocukları arasında Altın Bıyık, Seyit Mehmet ve Ali Haydar adında üç oğlu ve Turhal Karkın köyünde yatan Aziz Baba adlı torunu olduğu bilinmektedir. Menkıbeye göre Horasan'dan Anadolu'ya gelip Keçeci Köyüne yerleşmiş bulunan Sancaklı evliyelerinden Keçeci Baba'nın 13. yüzyılda yaşadığı, ve Hacı Bektaş Veli'nin amcası olduğu da rivayet edilmektedir. Selçuklu döneminin son Ahi Babası olarak da bilinen Şah Mahmut Veli'nin ayrıca zamanın önemli sanatlarından olan keçeciliğin en büyük ustası olduğu kabul edilir. Oysa Ahi Mahmut Veli'nin yaşadığı dönem ile Ali Pir Civan'ın yaşadığı kabul edilen dönem arasında bağlantı kurulamayacak kadar uzun bir zaman aralığı vardır.

Pir Ali Bircivan'ın idamı hakkındaki bir söylenti de Amasya'da Yörgüç Paşa dönemine dayandırılır. Kızılıkocaoğulları'nın ortadan kaldırılması esnasında kız kardeşi ile birlikte asılmış olması muhtemeldir.

İsmail Onar, diğer bir ihtimal olarak Pir Civan'ın 1520 yılındaki Şah Veli (diğer adıyla Bozoklu Celal) İsyanının liderinin oğlu olabileceğini ileri sürer. Alevi kaynakları Bozoklu Celal'in ve Şah Veli'nin ayrı kişiler olduğunu kabul ederek birkaç yıl ara ile isyanda bulunmuş olduklarından söz eder. Bu dönem elli yıllık bir zaman dilimi içinde üç beş yıllık aralarla ekonomik sıkıntıların had safhada olduğu bu bölgede art arda ayaklanmaların baş gösterdiği bir dönemdir.

İhtimaller sıralamasında Köprülü Mehmet Paşa (1656-1661) dönemi de yer alır. Bu durumda Pir Ali Bircivan'ın menkıbevi hayatı, Celali İsyanlarının öncesinden başlayarak 240 yıla yaklaşan bir zaman aralığı içine yayılır.

Sarayözü'nün Celali İsyanları sırasında kıtalden kaçan Aleviler tarafından kurulduğu kabul ediliyor. Halkın muhayyilesinde zenginleşen menkıbe, bu iki kardeşin ikiz

olduklarından, uzun boylu, güzel ve yakışıklılığından söz ederek, babalarının çocuklarının ikisini birden “Bircivan” diye adlandırmış olduğundan bahseder. Kardeşler özü, sözü, davranışları ile birbirlerine çok benzemektedir. Ve üstelik ikisi de yöre insanı tarafından çok sevilmektedir. Tabutlarını on iki yiğit Kızılbaş delikanlı gece gizlice Gümüşhacıköy’ün kuzeyindeki dağın öbür yamacına kadar taşır ve bu günkü türbenin bulunduğu yere defnederler. Ali Pir Civan’ın ayak ucuna bacasını da defnettikleri için sanduka sekiz metreye varan bir uzunluğa ulaşır. Sandukanın uzunluğu konusunda farklı rivayetler de vardır; Pir Ali Bircivan, sandukasını yapan ustanın rüyasına girmiş ve bacalarının üşüdüğünü söylemiş bunun üzerine usta da sandukayı uzun yapmıştır. Üçüncü bir rivayete göre ise, Pir Ali’nin 8. İmam, İmam Rıza soyundan gelmiş olması nedeniyle sandukası sekiz metre uzunlukta yapılmıştır.

Meyilli bir alanda inşa edilmiş olan türbe bir avlu içersinde yer alır. Türbenin giriş kapısı tek kanatlı ve ahşaptan olup içerisi dikdörtgen planlı ve oldukça kasvetli bir haldedir. İç mekan ahşap korkuluklarla ikiye ayrılmış ve güneyde kalan mekan mescit olarak kullanılmakta olup, Pir Ali Bircivan’ın türbesi kuzey kısımda bulunmaktadır. Muzaffer Doğanbaş’a göre, 1900’lerde yapıldığı kabul edilen türbenin mimarisi kayda değer bir özellik taşımamakla birlikte, iç duvarlarda yer alan ve oldukça yoğun bir şekilde işlenmiş duvar resimleri türbeyi anlamlı kılmakta ve son dönem Osmanlı resim sanatının örneklerinden olması nedeniyle dikkati çeker. Özellikle batı duvarı üzerinde yer alan teber, kılıç, keşkül, takke ve sancak gibi tasvirler, Merzifon’daki Piri Baba türbesindeki tasvirleri hatırlatmakta ve aralarında bir üslup benzerliği dolayısıyla Nakkaş İbrahim’in burada da çalışmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca doğu, güney ve kuzey duvarlarda Antik Çağ sütun ve sütun başlıkları üzerinde vazo içerisinde yer alan natürmort çalışmaları bulunmakta ve yine bunlardan farklı olarak üzüm salkımı, selvi, hurma ve karpuz tasvirleri doğal ölçülere uygun bir şekilde işlenmiştir. Bütün bu çalışmalarda renk olarak sarı, yeşil, kırmızı, bordo, kahverengi, mor ve tonları kullanılmıştır.

.....

Gümüşhacıköy’de evliyalar arasında bir de **Niyaz Baba** vardır ki, anlatılanlara göre, doğumu Babai İsyanı sıralarına rastlar. Amasya’da yaşananlar sırasında Eliye Hatun tarafından kaçırılarak kurtarılır. Niyaz Baba Eliye Hatun ve Rızai Sadık Baba ile birlikte Gümüş Suyunu takip ederek bu günkü mezarının bulunduğu bölgeye yerleşir. Rızai Sadık Babadan Astroloji, Şifa (Eczacılık), Doğa Bilimleri ve gizli bilimlerle birlikte 12 İmam yolunu öğrenir. Ünü bölgeye yayılmış olan Niyaz Baba Eretna Beyinin dostluğunu da kazanır. Çevredeki Alevi köylerinin kuruluşunda yolgösterici olan Niyaz Baba’nın hakkında anlatılanlara göre, evlenmiş iki oğlu olmuş, iki oğlunu da genç yaşta kaybetmiştir.

.....

Hacı Bektaş Veli dergahının 23. Postnişini olan Hamdullah Çelebi (1767-1836), Feyzullah Çelebi'nin büyük oğlu olup, babasının 1824 yılında vefatı üzerine postnişin olmuştur. Asıl adı Mehmed Hamdi olan Hamdullah Çelebi önce Yeniçeri Ocaklarının ve ardından Bektaşî tekkelerinin kapatılması üzerine II. Mahmud tarafından 1827'de çıkarılan fermanla Amasya'ya sürgün edilir. Hamiyet Sezer'in 'Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşradaki Yansımaları' başlıklı çalışmasında, ocağın kaldırılması ve alınan tedbirlerle ilgili bir çok emir gönderildiğini ve bunların uygulandığını dile getirmektedir. Yeniçerilerin çoğunlukta olduğu yerlere görevliler gönderilmesi çerçevesinde, sadrazam tatarlarından Hacı Osman Ağa'nın da Bolu, Kastamonu, Osmaniye, Çorum, Amasya, Niksar'a kadar durumu yakından takip ettiğini anlatır. Sivas valisi Mehmed Paşa'nın bildirdiğine göre, Amasya'da 8 kişi idam 5 kişi (2'si Ankara, 2'si Çorum, 1'i Niksar'a) sürgün edilmiştir.

A.Celalettin Ulusoy, 'Pir Dergahından Nefesler' adlı kitabında, Hamdullah Efendi'nin sürgüne giderken beraberinde bir çok kitap ve belge götürdüğünü fakat bunların günümüze kadar korunamadığını yazmaktadır.

Hamdullah Efendi'nin vefatından sonra Amasya'daki Aleviler, 1847 yılında mezarının üzerine bir türbe yaptırır. Kare planlı tek kubbeli olarak düzenlenen türbe Amasya'nın Pirler mevkiinde yer almaktadır. Türbe bir avlu duvarıyla çevrili olup, kuruluk, ocak ve kesim yeri gibi kısımlara sahiptir.

Türbe ile ilgili bilgi veren en eski kaynak Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihi adlı eseridir. Bektaş Baba Türbesi şeklinde ifade edilen yapının 1847 tarihli kitabesinde beş satır halinde ta'lik hatla yazılmış olan metin şöyledir:

Postnişin-i asitan-ı Hacı Bektaş-ı Veli, hem dahi evladı hünkar nesli şahı-ı evliya
Şühbesiz seyyid Hüseyin en-nesebi ali haseb, çaker-i isna aşerem hadim-i fakr-u fena
Mazharı feyzi bidayeti mürşidi kamil idi, oldu mir'at-ı kemali salikane hak nema
Zahiren etsin ziyareti kabrini hep zairan, esnayı ruhi olsun batinen al-i aba
Çıkdı hafız çardeh ma'sum tarih, etdi Hamdullah Efendi hak deyü azm-i hüda

Sene – 1263 (1847)

Türbenin giriş kapısı sonraki yıllarda kuzeyden güneye alınmış ve türbe müştemilatının bulunduğu cepheyle bakışımı hale getirilmiştir. Türbenin içerisinde üzeri yeşil örtülerle örtülmüş iki adet ahşap sanduka bulunmaktadır. Bu sandukalardan önde olanı Hamdullah Efendi'ye, diğeri ise, eşine aittir. Türbe içerisinde dikkati çeken ilk şey duvarlardaki kalem işi bezemelerdir. Bu bezemeler türbenin beden duvarları ve kubbeye geçişi sağlayan tromplarla kubbe içerisine işlenmiştir. Ayrıca iç mekânı aydınlatan pencere sövelerinin içerisi karşılıklı olarak birbirine bakar şekilde bir vazodan çıkan natürmortlarla

bezenmiştir. Beden duvarları ise, dikdörtgen panolara bölünerek pano içlerine ince çizgilerle birbirine bağlanan zig zagların oluşturduğu ve adeta birer beşik çatının üstten görünümünü hatırlatan şekillere sahiptir. Kubbe içerisi en ortada bir yıldız ve bu yıldızın etrafında dört tane yuvarlak madalyon ve en dışta ise, kubbe eteklerinde, içleri palmet ve lalelerle doldurulmuş kuşaklar yer almaktadır.

Bu bezemelerden ayrı olarak madalyonlar içerisinde yer alan ve yazı bezeme örneklerinden sayılabilecek çalışmalarda bulunur. Bu madalyonlar içerisinde Oniki İmamlara ait isimler yer almaktadır. Alevi-İslam inancının temel dinamiğini oluşturan Oniki İmamların adlarının burada yer alması anlamlıdır. Bununla birlikte Allah, Muhammed ve Dört Halifenin adları da yuvarlak pano içlerine işlenmiştir.

Hamdullah Efendi'nin duygu yüklü dünyasından söz etmek de yerinde olacaktır. O, yüreği ve kalemi güçlü bir Hakk aşığıdır. Onun mısralarında en başta insan sevgisi olmak üzere, Tevhid, Kur'an, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam ön planda yer almaktadır. Kendisi sürgüne yollanmadan önce "Hamdullah" mahlasını, sürgünde ise –memleketi Hacıbektaş'a hasret kaldığı için olsa gerek- "Hasireti" mahlasını kullanmıştır. Onun yüreği bazen kıpırtısız bir deniz gibi sessiz sakin, bazen de coşkun bir sel gibidir. Bunu onun şiirlerinden anlamak mümkündür.

.....

Muhsin Gül, 'Şeyh Cemaleddin Efendi Aşığı Halk Ozanı Sıdkı Baba Hayatı ve Şiirleri' başlıklı eserinde, Sıdkı Baba'nın soyunun Oğuz Türkleri'nin Bozok koluna bağlı Dedekargın aşiretinden geldiğini ileri sürerek bize şu bilgileri verir. Bu aşiret Anadolu'nun çeşitli yörelerine dağılırken bir grup da Malatya'da Tohma çayı kenarında Çerme adında bir köye yerleşir, uzun yıllar bu köyde yaşayarak arazi ve mülk sahibi olurlar. Aralarında Hacı Ahmetler diye tanınan bir aile vardır ki, Sıdkı Baba'nın dedesi bu Hacı Ahmetlerdendir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemlerinde Anadolu'da devlet otoritesi sarsılmış, devlet güvencesi ve can güvenliği kalmamıştır. Aşiretler arasında kıran kırana, gücü gücü yetene bir savaş ve rekabet hüküm sürer. Baş vurulacak makam yoktur. Yörede çoğunlukta olan Kürt aşiretleri üstünlük sağlayarak zaman bu zaman derler, zulüm, işkence ve baskılarını artırırlar ve bu köy halkını topluca göç etmek zorunda bırakırlar. Köy halkı canını kurtarmak için arazisini ve evini terk edip guruplar halinde göç ederek Silifke yöresine yerleşirler. İlk kafilede Hacı Ahmetler de vardır. Fakat Hacı Ahmetler bu durumu hazmedemez geri gidip arazilerine sahip çıkmayı, kendi evlerinde oturmayı kararlaştırıp köylerine dönmek üzere yola koyulurlar. Tarsus'un Yenice köyü yanına geldiklerinde yeni bir kabile ile karşılaşır. Niyetlerinin geri gitmek olduğunu söyleyince, yeni kabile," Sakın gitmeyin, azgınlığı daha da artırdılar, yakıp yıkma, talan işkence eskisini de geçti", derler.

Hacı Ahmetlerin cesaretleri iyice kırılır. Fakat tam bu sırada bir kolera salgınına yakalanırlar. Ailenin bütün erkekleri ölür. Bu göç yolculuğunu at sırtında, heybe gözündeki, kundağa sarılı olarak yapan Mehmet adında bir küçük çocuk vardır. Erkek olarak yalnız bu bebek Mehmet koleradan kurtulmuştur. Bu yüzden kadınların ölümünden kurtulanları Mehmet'le Yenice'de yerleşmek, zorunda kalmışlardır.

Zamanla Mehmet büyür, on sekiz yaşında bir delikanlı olarak ailenin tek erkeği ve umudu olur. İşte bu sırada Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlı devletine baş kaldırmış, Kütahya'ya kadar gelen orduları yenilgiye uğrayınca, Mısır'a geri dönerken, yol boyu orduya elverişli gençleri toplayarak zorla Mısır'a götürmüşlerdir. Bunların arasında Mehmet de vardır. Mehmet Mısır'a varduktan bir müddet sonra bir arkadaşıyla kaçmayı başarak köyüne döner ve Eşeli adında bir kızla evlenir. Bu evlilikten Ahmet ve Zeynel Abidin adında iki oğlu olur. İki kardeş köy medresesinde okuyup yazmayı öğrenirler. Zeynel Abidin saz çalmayı da öğrenir ve (Pervane) mahlasıyla deyişler söylemeye başlar. Onun altı yaşında deyiş söylediği rivayet edilmiştir. Mehmet'in erken ölümü ile çocuklar yetim kalırlar. Zeynel Abidin'in adı artık Pervane'dir. Pervane on iki yaşına geldiğinde ününü duyduğu Hacıbektaş Dergahına gitmeyi arzular, annesinden izin ister. Annesi çocukluğunu bahane ederek izin vermez, biraz daha büyü de sonra gidersin der. Fakat Pervane aklına koyduğu için bir gün habersizce kaçır, farkına varan annesi arkasından atlı göndererek yoldan geri çevirtir. Pervane bir müddet sonra tekrar kaçır ve bu sefer planını uygulamayı ve Hacıbektaş'a ulaşmayı başarır. Pervane 1293 yılında dergaha gittiğini ve o zaman on iki yaşında olduğunu deyişlerinde tekrarlamaktadır. Buna göre doğum yılı 1281 miladi 1865'tir.

Dergaha vardığında durumu Şeyh ve postnişin olan Feyzullah Efendiye bildirirler. Şeyh "üç gün istirahat etsin de sonra görüşürüz" der. Pervane bu üç günü sabırsızlıkla bekler ve şeyhin huzuruna çıkardıklarında, bir ay hizmet edip geri gitmek arzusunda olduğunu söyleyince Şeyh, "Oğlum bir ayda ne öğreneceksin, sende istidat ve kabiliyet görüyorum, burada kal, seni Çelebi efendilerle okutayım, alim olursun aşık sadık olursun" dediğinde Pervane kalmayı kabul etmiş ve Şeyhi huzurunda :

“Hublar ser çeşmesi nur-i Feyzullah
Arz'ettim cemalin seyrana geldim”
dizeleriyle başlayan koşmayı söylemiştir.

Şeyh, "Aferin oğlum, çok beğendim, bu yaşta bu sözler bir aşık eseridir. Saz da çalarmısın?", diye sorduğunda "Evet efendim, sözüme göre sazım da var" diye cevap vermiş ve eline bir saz verdiklerinde o anda irticalen ve saz ile,

“Aşık oldum bir keremler kanına
Gönül arz ettiği cana kavuştu.”

dizeleriyle başlayan, ikinci deyişini söylemiştir.

O zaman dergahta değerli hocaları olan bir medrese vardır. Feyzullah Efendi Yozgatlı meşhur Ali Nihani Hoca'yı da İstanbul'dan getirterek medreseyi takviye etmiştir. Çocuklar Cemaleddin ve Veliyeddin Çelebiler bu medresede okumaktadırlar. Pervane de bu medresede okumaya başlamıştır.

Pervane iki yıl geçtikten sonra anne hasreti duyarak şeyhinden üç ay izin almış ve Yenice'ye gitmiş, izninin bitiminde tekrar dergaha döndüğünde Şeyh Feyzullah Efendinin öldüğünü öğrenmiştir.

Dergah postuna oturan büyük oğlu Cemaleddin Efendi yeni şeyhi ve medrese arkadaşıdır. Medrese hocalarıyla devamlı ilişki içinde adeta zamana bağlı olmaksızın öğrenimlerine devam ederler. Diğer taraftan da tarikat işleriyle uğraşarak sık sık birlikte yurt gezileri yaparlar. Medrese tahsili ve tarikat hizmetleri iç içe olarak Cemaleddin Efendi ile beraberliklerini 1310 yılına kadar sürdürürler.

Pervane, Şeyh Feyzullah Efendiye gösterdiği bağlılığı, daha fazlasıyla oğlu Şeyh Cemaleddin Efendiye de göstermiştir. Kendisine verilen görevleri yapmaktaki çalışkanlığı ve dürüstlüğü ile dikkati çeken ve sevilen Pervaneye, gösterdiği bu bağlılık ve sadakatinden dolayı Şeyh Cemaleddin Efendi bir gün "Senin adın bundun sonra Sıdkî olsun demiş ve Pervane bu adı çok beğenerek benimsemiş, bundan sonra adı da, mahlası da Sıdkî olmuştur. Cemaleddin Efendi bütün gezilerini Sıdkî ile beraber yapmış. Sıdkî'nin eline kendisinin halifesi ve vekili olduğuna dair bir berat (belge) vererek ayrıca tarikat gezilerine göndermiştir. Sıdkî, şeyhi adına ve onun vekili sıfatıyla tarikat hizmetlerini yürütmek amacıyla bütün Anadolu'yu dolaşmış ve böylece tarikatın ikinci adam durumuna gelmiştir.

Bu gezilerinden birinde Merzifon'un Harız köyünü beğenerek oraya yerleşmek istemiş, Cemaleddin Efendi de sadık bir adamının dergahtan uzak bir yerde, dergahı temsilen tarikat hizmetlerini yürütmesini uygun görerek kendisinden ayrılıp oraya yerleşmesine izin vermiştir.

1893 senesinde, Çorum'un Alaca İlçesi İmad Hüyüğü köyünden Mehmet Dede evladından Ali Ağa'nın kızı ve Aziz Ağa'nın kız kardeşi olan Hatice, hizmet görmesi için dergaha bırakılmış. Cemaleddin Efendi Sıdkî'nin bu kızla evlenmesini münasip görmüş ve teklifi kabul edilerek evlenme töreni yapılmıştır.

Sıdkî (Pervane) daha bir yılını doldurmayan, taze gelini alarak 1310 (1894) yılında gider Harız köyüne yerleşir. Köylü bu olaydan çok memnundur. Önce muvakkat bir ev tahsis etmişler, kısa zamanda civar köylerin de yardımıyla, köyün kenarında geniş bahçeli iki katlı bir ev yaparak kendisine bağışlamışlardır.

Sıdkı ömrünün kalan 34 yılını bu evde tamamlamıştır. Bu köye gelişini bir koşmasının son dördlüğünde şöyle söylemiştir.

“Aşık oldum kaşlarının yayına
Serim verdim ben Ali'nin soyuna
Sene bin üç yüz on Harız köyüne
Geldi de bir aşık Pervane gitti.”

Tarikattaki hizmetleri ve kazandığı ilmi derecesiyle Baba'lık sıfatı alan ozanımız çeşitli yörelerde (Aşık Sıdkı, Sıdkı Efendi, Sıdkı Baba, Cemal Efendimin aşığı Sıdkı Baba) adlarıyla tanınmaktadır.

Bazı yörelerde Tarsus'lu Sıdkı, Adana'lı Sıdkı diye de tanınmakta ise de, Harız köyüne isteyerek yerleşmesi, ilk defa başını soktuğu evi olması, çocuklarının orada doğması, nüfus kaydının orada olması dolayısıyla kendisini Merzifon'lu saymıştır. Çeşitli vesilelerle Merzifon'lu, Harız'lı olduğunu tekrarlamıştır.

Harız köyüne yerleşmek Sıdkı Baba'nın hayatında ikinci dönüm noktası olmuştur. Önceleri Şeyhi'nin talimatıyla hareket ederken, artık bağımsız hareket etmeye ve kararlarını kendisi vermeye başlamıştır. Bu köyde yaşadığı müddetçe geniş bir çevrenin tarikat sorumluluğunu taşımış, muhibbanın dergaha olan adak ve bağışlarını ve dergah giderlerini karşılamak üzere devletçe tahsis edilen köylerin aşarını toplayarak yılda iki-üç defa dergaha götürmüştür. Tarikat hizmetleriyle bütün Anadolu'yu adım adım gezmiş, Şam'a, Bağdat'a gitmiş, Şam'da Emeviye camiini basarak camidekilere saldırmış, olay çıkarmış, Sivas, Malatya, Tunceli, Erzurum, Erzincan, Kars taraflarına bir çok defalar gitmiştir. Sivas'ta da olaylar çıkarmış, iftiraya uğramış, hapse atılmıştır.

Karaman yakınında bir çayırılıkta atları çalınmış, sürerek Karaman'a girmişler, atların yerini tespit etmişler, fakat atları çalan ahıra kilitleyerek, "öyle at yok burada" deyip savmak istemiş. Mahkemeye vermişler, mahkemeleri günlerce uzamış. Hacıbektaş dergahı hizmetinde gezdiklerini öğrenince Kadı da hakaret etmiş ve davayı sürüncemede bırakmış. Bunun üzerine Sıdkı Baba 45 beyitlik uzun bir destan yazarak kadıya sunmuş. O gün rastlantı olarak Konya Müddeiumumiyesi de mahkemede bulunuyormuş. Destanı savcı alarak sesli okumaya başlamış,

“Söylerim sözümü Pir Bektaş diye
Gerçi gelirse de yüz, bin taş diye
Niçin dahledersin kızılbaş diye
Seni ibn-i Süfyan necaset kadı”

beytine sıra gelince, kadı müddeiumumiye dönerek itiraz etmiş, "Burası çok ağır olmuş, bunu çıkarısın" demiş, Konya savcısı da "yok yok bunu çıkarınca destanın düzeni bozulur" diye latife etmiş ve sonunda Sıdkı Baba davayı kazanarak atları teslim almış.

Sıdkı Baba yılın yarıdan çoğunu Harız köyü dışında ve gezerek geçirmiş, gittiği her yerde halkın ihtiyaçlarıyla ilgilenmiş, halk arasındaki anlaşmazlıklarda hakim gibi karar vererek, heybetli görünüşü ile halk üzerinde etkili olmuş ve dediklerini yaptırmıştır. Çeşme, medrese, cami, yol, köprü yapım ve tamirlerine, tekke ve türbelerin tamirlerine çok gayret göstermiş, halkı köylerde imece usulü ve zorla çalıştırmış, yaptırdığı bu işler için de tarih belirleyen şiirler söylemiştir.

Amasya'nın Kovay (yeni adıyla Kayacık) köyüne cami ve çeşme yaptırmış, çalışmak istemeyenleri dövmüş ve bu olaya güzel bir destan yazmış. Şu iki dize bu durumu ifade eder.

“Kim getirmez bu çeşmenin taşını

Taş yerine tığlayıp koy başını”

Merzifon'da harabeye dönüşen Piri Baba türbesini tamir ettirmiş, yanındaki kabristanla birlikte geniş avlusunu duvar içine aldırarak, yanına ayrıca bir misafirhane ve mutfak yaptırmıştır. (Tekkelerin kapatılmasında misafirhane ve mutfak yıktırılmıştır.) O günlerde köylüsü Bayram Kahya, Sıdkı Baba'ya gelerek "Rüyamda Koçu Baba'yı gördüm. "Piri Baba tamir oldu, çok memnun oldum, fakat ben burada garip kaldım. Sıdkı Efendiye selam söyle benim kabrimi de yaptır", dedi" demiş. Sıdkı Baba derhal Merzifon'a giderek Belediye ustası Hakkı ile 12 altın liraya pazarlık ederek işi havale etmiş. Amasya'nın Köyceğiz köyünde Emiroğlu Ahmet Ağa'ya giderek durumu anlatmış ve bu parayı halktan toplayacağını söylemiş. Ahmet Ağa 12 altın lirayı kendisi vererek, "Başka köylere giderek zahmet çekme, bu hayır da bizim olsun", demiştir. Türbe tamir edilerek anahtarı hizmetkarı Sadık Efendiye teslim edilmiştir.

Bir gün Merzifon yolu üzerinde Abazalar köyünden Çakmakçı Ağa yolda karşılaştığı yabancıya kimliğini sormuş, “Harız'lıyım, şehre gidiyorum” cevabını alınca, "Bu vakitsiz gidiş niye, kefen mefen mi lazım oldu", diye tekrar sorduğunda, Harız'lının “birisiyle bir sınır davamız var, mahkemeye vereceğim" demesi üzerine, "Niye Sıdkı Baba köyde yok mu demiş, "Dün geldi, köyde", cevabını alınca Çakmakçı Ağa adamı azarlamış, "Utanmıyor musun, hakim kendi köyünde otururken ellerin hakimine gidilir mi, dön geriye, Sıdkı Baba'ya benden selam söyle işinizi halleder", diyerek köylüyü geri çevirmiştir.

Sıdkı Baba ilim ve irfanıyla, halka hizmet ve dürüstlüğüyle büyük itibar ve saygı toplamış ve cesur bir kimse olarak tanınmıştır. Çorum'un Hatap boğazında eşkıyalar tarafından yolu kesilince, silahını çekip eşkıyanın üzerine yürümüş ve kovalamış, adı yöreye yayılmıştır.

1915 yılında Birinci Dünya Savaşı'nda memleketin uçuruma gittiğini gören Şeyh Cemaleddin Efendi Padişah Sultan Reşat'a başvurarak memleketin kurtulması için bu çorbadaki kendisinin de tuzu olması bakımından, muhibbandan gönüllü bir mücahidin Alayı teşkil

ederek Ruslarla savaşa girmek istediğini söylemiş ve izin istemiştir. Padişah'tan gerekli izni alarak her vilayete asker toplamak üzere hususi adamlarını göndermiştir. Kendisi Alay kumandanı olarak Erzurum Şubenin, Sıdkı Baba da Yüzbaşı rütbesiyle Erzincan Şubesinin başında bulunmuşlardır. Böylece bir Alay meydana getirilerek doğu cephesinde Ruslarla savaşa girilmiş, bir yıla yakın çarpışmalarda bulunulduğu ve çok başarılar elde edildiği halk arasında anlatıla gelmiştir.

Sonradan bu Alay İstanbul Hükümetinin emriyle dağıtılmış, yaşlılar serbest bırakılmış, gençler diğer Alaylara bölüştürülmüştür.

Sıdkı Baba dünya malına heveslenmemiş, çok kanaatkar olmuş, eline çok imkan geçtiği halde servet ve mal edinmeyi aklından geçirmemiştir. Bazı şairler gibi ömrünün sonunda sefaletle düşmemiş, içki ve sefahata kapılmamış, büyük bir itibarla sultanlar gibi yaşamıştır. Harız köyündeki halkın bağışladığı evinden başka çocuklarına bir şey bırakmamıştır.

Cemaleddin Efendi kadirşinaslık olmak üzere kendisine çiftlik almak istemiş fakat Sıdkı Baba bunu kabul etmemiş, Harız köyü yakınına göçmen yerleştirilirken ona da arazi vermek istemişler, onu da kabul etmemiş, Merzifon Piri Baba Medresesinde geçici hocalık yaptığı sırada ilmine hayran olan diğer hocalar ve Merzifon eşrafı, medresede daimi hocalığı kabul etmesi halinde kendisine ev, bağ, bahçe alıp bağışlayacaklarını ve tapusunu hemen vereceklerini vaat etmişler, o ise, parmağıyla köyünü göstererek "Siz medresenize her zaman hoca bulursunuz, lakin benim oradaki vazifemi yapacak adam bulunmaz", diyerek onu da kabul etmemiştir.

Sıdkı Baba'nın ilk eşinden oğlu Ali Baki ve yedi kızı dünyaya gelmiştir. Kızların üçü çocukken ölmüş diğerleri büyüyüp evlenmişlerdir. 1911 yılında eşi Hatice ölünce, 1912 yılında Harız köyünden Naciye adlı bir kızla ikinci evliliğini yapmış, ondan da Hamdullah adında bir oğlu ve iki kızı daha dünyaya gelmiştir.

Sıdkı Baba'nın bir yönden yorucu ve maceralı, diğer yönden ise kazandığı büyük saygı ile gittiği her yerde padişahlar ve sultanlar gibi karşılanarak çok debdebeli ve şaşaalı geçen hayatı 1928 yılında son bularak fani dünyadan göçüp vuslata ermiş ve ten kafesi Harız köyü mezarlığına gömülmüştür.

Amasya’da Rıfailik

Amasya’nın Taşova ilçesine bağlı Alpaslan kasabasında XIII. yüzyılda bir külliye olarak inşa edilmiş yapılar topluluğundan geriye kalan tek eser, Şeyh Nureddin Alpaslan adına yapılmış olan türbedir. Taşova’da yaşayan Remzi Saçlı adlı kişinin elindeki Arapça vakfiyenin fotokopisi incelenmek üzere Alpaslan Belediye Başkanı Muttalip Öztürk tarafından, Arapça aslından tercüme edilmek üzere, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığına getirilir. Böylece 1257 yılına ait vakfiyeden elde edilen bilgiler vasıtasıyla Anadolu’nun o günlere kadar nasıl büyük bir hızla Türk ve İslam kimliğine bürünerek dönüşüm geçirmiş olduğu da görülür. Esasen, Rufai tarikatının kısa sürede yaygınlaşıp taraftar bulması açısından da bu vakfiye ve silsile dikkat çekicidir.

Anadolu’da ilk Rufai şeyhi olarak kabul edilen Küçük Seyyid Ahmed-i Kebir’in Samsun’un Ladik İlçesinde medfun bulunduğu, 1320 yılı öncesi ‘Ahmediler’ denilen müridleriyle Amasya’ya gelip Mevlana’nın torunu Ulu Arif Çelebi’yle görüştüğü, ve Sultan Orhan Gazi devrini idrak ettiği bilinmekteydi. Vakfiye dolayısıyla Seyyid Nureddin Alpaslan’ın Küçük Seyyid Ahmed-i Kebir ile çağdaş olduğu ve yine vakfiye tarihi sebebiyle ilk Rufai şeyhinin Seyyid Nureddin olması gerektiği ortaya çıkar. Zira Evliya Çelebi’ye göre 1351 yılında vefat etmiş olan Küçük Seyyid Ahmed-i Kebir’in Seyyid Nureddin zamanında delikanlılık çağında olması gerekir.

Seyyid Nureddin Alpaslan’ın dedesinin babası olan Kemaliyeli Ebubekir’in Anadolu’daki ilk Rufai şeyhi olduğu da düşünülebilir. Muhtemelen, Bağdat civarında Vasıt şehrinde medfun bulunan ve 1118’de doğup 1182 tarihinde ebediyete intikal eden Rufai tarikatının kurucusu Seyyid Ahmed-i Kebir’le çağdaş olabileceği gibi, onun Anadolu’ya

gönderilmiş öğrencisi veya halifesi de olabilir. Bu durumda Ladik'teki Küçük Seyyid Ahmed-i Kebir'in şeyhlik icazetini Seyyid Nureddin Alparslan'dan almış olma ihtimali de mümkün görünüyor.

Rıfaiyye tarikatının kurucusu Ahmed ür Rıfai hakkında şunlar anlatılır. “Muaşeretü güzel, maişeti kolay ve sade, hilmi çok, ketum, ahdinde vefakar, müslümanlar için çok dua eder, kötülükleri affeder, aç ı doyurur, çıplağı giydirir, hastanın hatırını sorar, cenazeyi teşyi eder, fukara ile oturur, miskinlerle birlikte yemek yer, ezaya sabreder, düşmana nasihat eder, kendisiyle karşılaşınca selam verir, revak ve mescidi kendisi süpürür, halkın ferah ve sürurunda ferih ve mesrur olur, gam ve kederlerinde gamlı görünür, birine hitap edeceğinde gerek büyük olsun gerek küçük olsun, “efendim” der, bir şey hoşuna giderse tebessüm eder, kahkahadan hoşlanmaz...”

Mustafa Tahralı, İslam Ansiklopedisi'ne yazmış olduğu ‘Ahmed er-Rıfai’ maddesinde, tarikatın kurucusu hakkında şu bilgileri verir. Ahmed er Rıfai'nin Hz. Hüseyin soyundan gelen bir seyyid olduğunda kaynaklar birleşir. Babası öldüğünde yedi yaşında olan Ahmed er Rıfai, devrin büyük sufilerinden dayısı Mansur el Bataihi'nin himayesinde, Kur'an öğrenimini ve hıfzını tamamladıktan sonra devrin alim ve mutasavvıflarından Ali Ebü'l-Fazl el Vasıtı ve diğer bazı alimlerden İslami ilimleri öğrenir. Vasıtı ona icazet verir ve hırkasını giydirir. “Herkes üstadıyla ben ise talebem Rıfai ile iftihar ederim”, diyerek onun zahir ve batın ilimlerine sahip bir alim ve sufi olduğunu belirtir. Vasıtı'nin ölümüyle Bataihi'nin terbiye ve irşad halkasına giren Rıfai'ye hilafet ve “şeyhü's-şüyuh” unvanı veren Bataihi, kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyhliğini de tevdi eder. Müritlerin irşad ve terbiyesiyle meşgul olan Ahmed er Rıfai, birkaç sene sonra bölgesindeki şeyhlerin bazı ciddi tenkitlerine maruz kalır. Hatta erkek ve kadın müritlerini aynı zikir meclisinde bulundurmak gibi sünnet dışı uygulamalarda bulunduğu iddiasıyla Halife Müktedi'ye şikayet edilir. Durumu yerinde araştırmakla görevlendirilen memur, kanaatlerini halifeye, “Bu seyyid ve müritleri sünnet yolunda değillerse, yeryüzünde sünnet üzere hareket eden hiç kimse kalmamış demektir”, şeklinde görüş belirtir. Bunun üzerine Halife, Ahmed er Rıfai'ye yaptırdığı tahkikattan dolayı özür dileyen bir mektup gönderir.

1160'ta bazı yakınları ve müritleriyle birlikte Hacc'a giden Ahmed er Rıfai, dönüşte Medine'yi ziyaret eder. Medine uzaktan görününce devesinden inip yürüyerek Ravza-i Mutahhara'ya girer. Rivayete göre, Hz. Peygamberin kabri önüne gelince, “es-Selamü aleyke ya ceddi!” diyerek selam verir. Orada bulunanlar Hz. Peygamber'in “Aleyke'sselam ya veledi!” sözüyle selama karşılık verdiğini duyarlar. Cezbeye gelen Rıfai diz çöküp, “Uzakta iken benim yerime varıp toprağını öpsün diye sana ruhumu gönderiyordum. Şimdi bu devlet bedenime de nasip oldu. Uzat elini de dudaklarımla öpeyim” manasına gelen meşhur şiirini

okur. Bunun üzerine Hz. Peygamberin kabrinden dışarıya nurani bir el uzanır ve Rıfai bu eli öper.

Rıfai'ye saygısı ve bağlılığı olanların bu menkıbeyi mütevatir (doğruluğuna zerre kadar şüphe olmayan) haber olarak gösterme gayretlerine rağmen, bizzat Rıfai, prensip olarak keramete önem vermemiştir. Bu hal yanındakileri de vecde getirir. Kimi satır, kimi çekiç alır ve birbirine vurmağa başlar. Bunu gören Ahmed ür Rıfai ellerini açar, ve “Bu benim tarikatıma mahsus olmak üzere kalsın”, diye dua eder. Şiş vurmak, ateş yemek, cam çiğneyip yutmak gibi hallerin buradan geldiği anlatılır.

Kaynaklardan onun halifeden hürmet gören, devrinin tanınmış ve itibarlı bir sufisi olduğu anlaşılıyor. Türbesi Bağdat'ın güneyinde Vasıt yakınlarındadır. Nesli günümüze kadar devam etmiş olan Rıfai aileleri, Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Mısır, Lübnan gibi ülkelerde bulunmaktadır.

Bütün kaynaklar pek çok müridi olduğunu, tekkesine her gün binlerce kişinin geldiğini, sabah akşam bunlara yemek verildiğini yazar. Tekkesinin vakıf, hediye, ve bağış yolu ile çok büyük geliri olduğu da ifade edilmektedir. Kaynaklar onu alim, muhaddis, Şafii fakihi ve müfessir olarak tanıtır. Onun menkıbe ve eserlerinde görülen tasavvuf ve tarikat anlayışı, Kitap ve Sünnete tamamen uygundur. Rıfai'ye göre, İslam, “zahir” ve “batın”ı ile bir bütündür. Derviş olmak için toplumdan uzaklaşmak gerekmez. Müritler dünyevi meşgalelerini terk etmeksizin, helal ve harama dikkat ederek ve gafletten uzak kalmak şartıyla hak yolunda ilerleyebilirler. Tasavvuf baştan sona “edep”ten ibarettir ve bütün edepler, Hz. Peygamberin sünnetine tabi olarak elde edilir.

Menkıbeleri içinde onun fevkalade tevazuunu gösteren bir çok hikaye yer almaktadır. Menakıbnamelerin, birkaç keramet istisna edilirse hemen hemen daima onun ahlakını ve insani münasebetlerdeki tevazuunu gösteren hikayelere yer vermeleri dikkat çekicidir. Bu menkıbeler ve eserlerinde ifade edilen fikirler, onun sufi şahsiyeti ve tarikat pirleri arasındaki özelliklerini ortaya koyan ana çizgilerdir.

Mustafa Aşkar, ‘Tasavvuf Tarihi Literatürü’ adlı eserinde, şu dikkat çekici bilgiye yer verir. Günümüze kadar hakkında en çok menakıbname yazılmış ve çalışma yapılmış tarikat kurucusu mutasavvıflardan birisi olarak görülen Seyyid Ahmed Rıfai üzerine Sultan III. Osman döneminde kaleme alınmış ‘Menakıb-ı Ahmed Rıfai’ ile başlayan çalışmalar arasında Kenan Rıfai'nin eseri ‘Ahmed er Rıfai’ önemli yer tutar.

Taşova'nın Alpaslan Beldesinde bulunan vakfiye dolayısıyla, 1257 yılından 1711 yılına kadar devam eden silsilenin Seyyid el-Hac Mustafa Kamil Efendi ile son bulduğunu öğreniriz. Seyyid Nureddin Alpaslan'ın 9. göbek torununun Seyyid İbrahim olduğu ve kayıtlara göre Ravak adlı köyde bir zaviyesi bulunduğu belirtilmektedir.

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin, Seyyid Nureddin Alpaslan'ın kabrinin Niksar'da Melik Gazi Mezarlığı girişinde olduğunu belirtse de, Amasya-Taşova-Alpaslan Beldesi'nde bulunan türbedeki sandukaların **Seyyid Nureddin Alpaslan** ve oğullarına ait olduğu kabul edilir. Kare planlı türbenin kubbesi, 1943 depreminde yıkılmış olup, mahalli tamirle türbenin üzeri kiremitle örtülmüştür.

İbn-i Batutta , Seyahatname'sinde Taşova'nın önemli bir yerleşim yeri olan Sonusa'ya da (bugünkü adıyla Uluköy) uğramış ve özetle şu bilgileri vermiştir : "...Amasya yakınında Sonusa beldesi vardır ki, Ebu Abbas Ahmed Rıfai hazretlerinin evladı orada sakindir. Şeyh İzzeddin bu cümleden olup, el yevm revak şeyhi ve sahib i seccade-i Rıfai'dir. Biraderleri Şeyh Ali, Şeyh İbrahim ve Şeyh Yahya'dır. Bunların cümlesi, Şeyh küçük Ahmed bin Taceddin Rıfai'nin evladıdır... Diğer taraftan, Seydi Tacüddin ibni Seydi Ahmed er-Rıfai'nin bir grup dervişi ile birlikte Konya'ya geldiği ve Celaledin Karatay Medresesi'nde ateş, şiş ve gürzlerle bir gösteri yaptığı, Mevlana'nın kızı Kira Hatun'un bu zikir şeklini çok beğendiği, Hz. Mevlana ile çağdaş olabileceği de ihtimaller arasındadır. Tanrının velilerinden Ahmed Rıfai hazretlerinin çocukları burada oturmaktadırlar.”

Bu bilgilerden Ladik'te medfun bulunan Seyyid küçük Ahmed-i Kebir'in babasının muhtemelen müridleriyle birlikte bir ara Konya'da bulunmuş olan Seyyid Taceddin olduğu anlaşıyor. Ve aynı şekilde Sonusa'daki küçük Ahmed-i Kebir'in oğullarından Seyyid Yahya'nın bir müddet sonra Amasya'nın Suluova ilçesine bağlı eski adıyla Hakala olan yerleşim yerinde zaviye sahibi olacağı görülecektir.

Seyyid Necmeddin Yahya er-Rufai'den Recep sülalesi, Bayram-zade sülalesi, Şabanzade sülalesi olmak üzere üç kol ayrılmış olduğu ileri sürülür. Bayramzade'nin bir kolu Merzifon, bir kolu Ankara, Çankırı ve İstanbul'da devam etmiştir. Amasya'daki kol içinde yer alan ve İydî mahlası ile Divanı bulunan II. Beyazıd Medresesi müderrisi Amasyalı Akif Mustafa Efendi, Ebu Muhammed Bayram Efendi'nin oğlu olup, Merzifon'da doğmuş, Amasya'da yaşamıştır. Babası Muhammed Efendi'nin babası Abdullah Efendi, Kayserili Remzi Efendi gibi hocalardan ders almış, ülkeyi İran dahil doğusuyla batısıyla, gezmiş, Kahire'de de okumuş, zahiri ve batını ilimlerde bilgi sahibi olmuştur. Ebu'l-İzzi'l-Acmî'den icazet almış, üç defa hacca gitmiştir. Memleketine dönünce Amasya Sultan Beyazıd Medresesine müderris olur. Daha sonra müftülük görevine getirilir. Yaşının ilerlemesi nedeniyle emekliye sevk edilir. Şeyhülislam Mustafa Efendi onu Süleymaniye Medresesi'ne göndererek, Süleymaniye Medresesine bağlı olmasını sağlar (o dönemde Süleymaniye Medresesi'nin doktora seviyesinde öğretim verdiği anlatılır). Tıpta gerçek bir uzmandı. Evde merdiven iner çıkar, bahçeye yürüyerek gider, dersleri bahçesinde verir, beş öğrenciden fazla talebe almazdı.

Şehrin valisi, Cuma günleri onu ziyarete geldiğinde, karşılar, ikramlarda bulunur ve elini öpmek ister ve şöyle derdi , “ Siz Sultan vekilisiniz, size itaat ve ta’zim gerek”

Kerem ve cömertlik timsaliydi. Dinar ve dirhemlerle dolu torbasını boynuna asar, fakirler ise onu bu haliyle tanır, beş vakit namaz zamanlarında onun gelmesini beklerlerdi. Camiden torbada bulunan bütün dinar ve dirhemleri dağıtmış olarak çıkar, bu paraları dağıtırken saymaz, eline ne geçerse ve torbasını tüketinceye kadar yoksullara verirdi. Torbadaki paralar bitince, tüylü kürkünü fakirlerin üzerine atarak onların hücumundan evine kaçır, fakirler de kürkü evine getirirlerdi. Az bir geliri olmasına rağmen her gün bunu yapmak adeti idi.

Babasından kendisine bir çok kitap miras olarak kalmış, kendisi de Amasya hakkında epeyce kitap toplamış, Mısır’dan kitaplar getirtmişti. Söz konusu kitapların kenarlarına kırmızı mürekkeple ve talik hatla şerhler düşerdi. Tıpta mahir, mühendislik işlerinde ustaydı. Usul ve Furu ilimlerinde deniz gibiydi. Manzum, mensur, Arapça, Farsça, Türkçe kitap yazardı. Yine üç dilde şiirleri vardır. Şiirlerini bu dillerdeki belagat ve letafet kaidelerine göre yazardı. Rum diyarında Arap edebiyatının ve özellikle Arapça yazarların başında geliyordu. Düzenlenmiş Divan’ı, Makasid’a ta’likatı, ve Makamat-ı Hariri tarzında Bedia isimli eseri vardır. Ürgüplü Ahmed Efendi’nin kendisinden rivayetle bildirdiğine göre 1686’da doğmuş, 1760’ta vefat etmiştir.

Merzifonlu Ebu Muhammed Bayram Efendi’nin Akif ve Atıf’tan sonraki üçüncü oğlu Müderris Ahmed Efendi, Amasya Hızır Paşa Medresesi’nde müderrislik yapmış, Farsça ve Türkçe şiir yazan, ilimde söz sahibi biriydi.

Ebu Muhammed Bayram Efendi Merzifon’da yetişen ulema, evlad ve nesillerden olan ve “İydi” lakabı ve mahlasıyla tanınan Mustafa Efendi’nin oğludur. Sivaslı Tefsiri Efendi’den ve diğerlerinden ders alır. Daha sonra Amasya Beyazıd Medresesi’ne müderris olur ve müftülük yapar. Mevleviyet Kadılığına kadar yükselerek Medine-i Münevvere, Trablus, Şam, Sofya, Konya ve Kayseri’de kadılıkta bulunur. Konya’ya giderken Eskişehir’de 1121 H./ 1709 senesinde vefat eder.

Muhammed Bayram Efendi, tasavvuf ve ehlini sever, edebiyat ve Farsçayı iyi bilir, şer’i ilimlerle meşgul olur, faydalı kitapları toplar, bazen kendisi de kitap yazar, tashihini yapmayı sever, Amasya Kütüphanesindeki kitapları tashih eder, onların kapağına imza atması ile tanınır, fakirlere, hafızlara ve maarif erbabına ilgi duyar, fakir seyyahların yiyecek, giyecek, binek ihtiyaçlarını giderir, ilim adamlarının kıymetini bilir ve takdir ederdi. Beyazıd Medresesi Müderrisliği ile ilgili olarak “ İnsanlar neden bu müderrisliği oğluna vermiyorsun da hocasına arz ediyorsun ” dendiğinde, o “ Hayır ona vereceğim, o buna oğlumdan daha layıktır, hem ihtiyaç sahibidir ” diyerek ilme verdiği önemi göstermiştir.

Muhammed Bayram Efendi, dairesinin bütün işlerinde amele istihdamını, ziraat yapmak için, çiftçilik için arazi satın almayı sever, nadasa bırakılan araziden hoşlanmaz, vakıf malı olan araziye ekip biçmeyi sevmez, mahsulünü yemez, ve şöyle derdi : ‘’ Allah bizi böyle şeylerle imtihan etmesin ve bizi bu türlü ihanetlerden korusun. Zamanımızda bunları yapmayanları gördüğümüz gibi, vakıf malını Allah’tan korkmadan , hayasızca ve insafsızca yiyenleri de görmekteyiz. Ülke genelinde Allah’ın kullarına kayıtsız, şartsız kolay kıldığı bu vakıf mal ve araziler, insanlar tarafından yağmalanmış ve zorla alınmıştır. Akıllı, malının kıymetini bilen insan buna benzer vakıflara ne bir kuruş, ne bir dirhem, ne de bir karış toprak vakfetmez, bizzat kendisi aç ve açık yoksula veya akrabası olan yetime infak eder ‘’.

Kitabü’l-Mecmu Fi’l-Meşhudi ve’l Mesmu yazarı ve Sultan III. Mustafa’nın kızı , III.Selim’in kardeşi Beyhan Sultan Vakfiyesini de tasdik eden Evkaf Müfettişi Amasyalı Akifzade Abdurrahim (1763-1815- İstanbul Şehzade Camii Haziresine gömülüdür), kendi şeceresini şöyle veriyor: ‘’Ben Abdurrahim bin İsmail bin Mustafa Akif el-Amasi bin Muhammed Bayram el Merzifoni, Amasyalı Akif Efendi’nin torunuyum. Anne tarafından nesebim Abdurrahim binti Fatma’dır. Nuri Efendi el-Ladiki olarak bilinir. Şeyh Seyyid Ahmed el-Kebir neslindendir ki, o hal sahibidir. Amasya’daki Zeynel Abidin silsilesinden şerif sülalesindendir.’’, Hacı Bayramzade İsmail Efendi, Hacıbayramzade Haşmet Efendi, Hacı Bayramzade Osman Efendi, Hacıbayramoğlu Hacı Salim (Bayram, 1861-1948), büyük kızı Taliye Urgancı, küçük kızı Salise Helvacı, oğlu İhsan Bayram (1904-1982) ve Sadi Bayram, Cevat, Suat, Reşat Bayram kardeşler, Sofu Sabri Bayram, Mustafa Bayram aynı sülaleye mensuptur. 1950-70’lerin ünlü türkücüsü Nezahat Bayram, Cevat Bayram’ın eşi, bu ailenin gelinidir.

1904 yılı baharında kuraklık olması sebebiyle Merzifon Hıdırlık’ta Müftü Hacıbayramoğlu Hacı Salim ve beraberinde G. White’in da bulunduğu 3.000 kişi, gelenek gereği yağmur duasına çıkarlar.

Dr. G.E.White, Hatıratı çevirisinde, şahit olduğu bir Rufai zikrini şöyle anlatır :
“..Şeyh Ali 500 taneli tespih taşırdı. Dervişlerin her bağırışında (zikrinde) bir taneciği çeker ve tüm tespih bittiğinde, yeni bir cümlecige geçilirdi. Cezbe içindeki dervişlerin havasına kapılmamak ve vücut ve sesle onlara katılmamak mümkün değildi. Zaman zaman birisi yere düşer, ancak arkadaşları tarafından kaldırılır ve hemen sıradaki yerini alırdı. Kömür mangallar getirilir, bunların içinde 30 santimlik küçük şişler demir kızgın beyaza dönene kadar ısıtıldı. Daha sonra ayini yöneten yarım düzine adamı çağırır, her birinin avucuna bu ısıtılmış demirleri yerleştirirdi. Dervişler bu demiri ateşteki rengi yüzünden ‘gül’ diye adlandırırlardı. Ve demiri alan her derviş, heyecan ve cezbe içindeki kalabalığın oluşturduğu halkada yürür ve bu kırmızı sıcak demiri yalardı. Metalin parladığını ve nemli dil ile temas ettiğinde

çıkardığı sesi duyardım. Demir soğuduğunda; dervişler mangaldan yanan kömürleri alırlar, ağızlarına koyarlar, parlayan kordan aldıkları derin nefesle sıcak ateşe üfürürlerdi. Sonra demir keserler, sivri uclu demirler, şişler çıkarırlardı. Bu şişler, her biri yumruk büyüklüğünde çınlayan halkalarla sarılı birer tahta sapa sahiptir. Bu aletin görünüşü benim kanımı dondururdu. Halbuki dervişler onu kullanırken hiçbir acı hissetmediklerini söylerlerdi. Bir Rufai olmanın fazileti merhum Pir'in gücünün ve faziletinin yaşayan şeyh vasıtasıyla aktarılması, imkansız gözükken bu hayret verici işleri gerçekleştiren mütevazî dervişleri korurdu. Böylece Allah'ın bir Rufai'nin ibâdetini kabul ettiğini ispatladığı düşünülürdü. Bu aleti başlarını eğerek alan her derviş, onu öper, okşar ve elinde kıvırarak yürürdü. Gittikçe daha çok cezbeye kapılıp heyecanlanır, en sonunda " Allah, Allah " bağırışı ile onu yanaklarına, ensesine, göğsüne veya vücudunun diğer yumuşak yerlerine saplardı. Aleti topuzundan döndürerek yürür ve bir zaman sonra etinden ani bir sarsıntı ile çeker ve daha büyük bir heyecanla yeniden başlardı. Böyle yaralardan hiç kan akmadığı iddia edilirdi. Parçalanan yanakları ve ağızdan dışarı fırlayan şişin ucunu gördüğüm halde ben de hiç kan görmedim..."

Aynı sayfa sonunda ise Rufai zikri hakkında şu yorumda bulunur :

"Bu ispatların bir açıklamasını yapamıyorum. Dindar Müslümanlar bunun belirli dindar insanlar için ilahi tasdik bir işareti olduğunu söylüyor ve saygı duyuyorlardı. Her nasılsa, belki hipnotizma bazı şeyler için açıklama sağlayabilir. Aldanma oldukça mümkün olmakla birlikte, sahtekârlık konusunda hiçbir delil bulamadım."

Sadi Bayram babası İhsan Bayram'dan duymuş olduğu bir hatırasını aktarır.

"Çocuk yaşıta idim. Mahallemiz olan ve aynı sokakta yaşadığımız Medrese Önü (Çelebi Mehmet) Camii penceresinden Rufai zikrini seyrediyordum. (Tahminimize göre Anatolia Kolejinde öğretmen olan) bir Amerikalı da diğer pencereden seyrediyordu. Onu gören Şeyh, Amerikalıyı Caminin içine çağırdı. Baş parmağını elindeki kılıçla bir darbeye kesti. Amerikalının yaka cebinden aldığı mendille sildi. Mendile kan bulaşmıştı. Kesik parmağı tekrar eski yerine koyarak tükürüğü ile sildi. "Şimdi bak parmağıma", dedi. Parmağı yerindeydi. Amerikalı hayretler içinde bakıyordu. Parmağı diğer eliyle çekti. Parmak kopmadı, parmağı sağlamdı ve kan, yara izi de yoktu. Şeyh, "yaka cebindeki mendiline bak", dedi. Mendil kanlı idi. Amerikalı hayret ve şaşkınlık içinde camiyi terk etti."

İhsan Bayram 1904 doğumlu olup, 1952 yılında Şeyhlik şerbetini içmiş, 1968 yılına kadar Merzifon Rufai Şeyhliği görevini üstlenmiş, emeklilikten sonra Eylül 1969 yılında evini Ankara'ya nakletmesi sebebiyle bu görevi devretmiş, 1982'de bir Ramazan Ayı ortasında ebediyete intikal etmiş, eski Amasya Milletvekili ve Devlet Bakanlardan

Muhammed Kellecioğlu'nun babası, kendi arzusuyla cenazeyi bizzat yıkamış, definde de yardımcı olmuştur.

Bundan başka Amasya'da Burmalı Minare Camii'nin bulunduğu mahallede Darphaneci Tekkesi adıyla bir Rıfai tekkesinin varlığından haberdar oluruz. Darphane emini Şemseddin Ahmed Bey'in 1433 yılında inşa ettirip vakıflarını tanzim etmiş olduğu bu tekkede Rufailerin büyüklerinden es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed Efendi ve müderris Abdi Efendi'nin oğlu es Seyyid eş-Şeyh Ali Efendi gibi şahısların şeyhlik yaptıkları anlatılır. 20.yüzyılın ilk çeyreğinde bile, yerinde iki evin bulunduğu tekkeden geriye sadece mescidinin harap halde kalabilmiş olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz.

.....

Yozlaşmayı önlemek üzere içten gelen bir taleple birlikte 1866 yılında Meclis-i Meşayih kurulur. Bir Mevlevi Şeyhin başkanlığında Sadiyye, Kadiriyye, Sümbüliyye, Halvetiyye, ve Nakşibendiyye'den birer temsilcinin bulunduğu meclise 12 yıl sonra yapılan düzenlemeyle Rıfaiyye'den de bir temsilci alınır. Modernleşme süreci içersinde tasavufi düşünceyi benimseyen insanların önemli bir kısmı I. ve II. Meşrutiyetin ilanlarını açık bir şekilde destekler. Abdulhamid dönemi bir istibdat dönemi olarak gösterilir.

Yirmi civarında kolu olan Rıfailiğin Sayyadiyye kolunun temsilcisi Abdullah el-Hâşimî 1795 yılında Mekke'de dünyayı gelir. Babasından seyr-i sülûk görüp Rıfâî-Sayyâdî, Kâdirî, Bedevî, Şâzelî, Sâdî, Nakşibendî, Mevlevî tarîklerinden hilâfet alır. Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere'de pek meşhur olan Hâşimî-Sayyâdî ailesi bu civarda Tarîkat-ı Âliyye-i Rıfâiyye'nin yaygınlık kazanmasına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Sayyâdî ailesi Hicaz ve civarı haricinde, Suriye, Irak ve civarında da Rıfâiyye-i Sayyâdiyye'nin merkez dergâhı haline gelir. Seyyid Abdullah el-Hâşimî Hicaz'dan Afganistan'a gider ve orada 20 sene kalarak Tarîkat-ı Rıfâiyye'yi neşr etmişlerdir. Daha sonra İstanbul'a gelen Hazreti Seyyid Abdullah el-Hâşimî, Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın pekçok iltifatlarına mazhar olur. Bizzat pâdişah tarafından kendilerine Şeyhü'l-Ekber ünvanı verilir ve kendileri verilen ferman ile İç Anadolu Bölgesindeki bütün Seyyid'lerin başına "Nakibü'l-Eşraf" olarak atanır. Abdullah el Hâşimî Anadolu'nun pek çok yerinde irşad faaliyetlerinde bulunur ve en nihayet Sivas'a gelerek hayatının sonuna kadar burada yerleşir. 65 yaşında iken Sivas'da ilk evliliğini yapan Abdullah el Hâşimî'nin ilk eşleri Halime Hanımefendi'dir. Bu hanımdan Seyyid Muhammed Ragıb, Seyyid Ahmed Sirâceddîn ve Seyyide Fatıma Zehra isminde üç evlâdı olur. Bunlardan Seyyid Muhammed Ragıb efendi hazretleri daha sonra Abdullah el Hâşimî'nin halefi olur.

1919 senesinde Sivas’da yapılan Kongre’ye katılan Abdullah el Hâşimî, Mustafa Kemal Paşa’ya destek verir, kendisini Sivas’da bulunduğu müddetçe dergâhında misafir eder ve Paşa’yı suikastten kurtarmış olduğu anlatılır. Sivas Kongresi boyunca delegelerin yemek ihtiyacı Abdullah el Hâşimî’nin dergâhından karşılanır. Abdullah el Hâşimî 13 Ekim 1922 senesinde 127 yaşında iken Sivas’da Hakk’a göçmüşlerdir.

Vefatından sonra Mustafa Kemal Atatürk, hazretin ailesine telgrafla taziye mesajı göndermiş ve bir vefâ numunesi olmak üzere hazretin cenaze masraflarında kullanılmak üzere ailesine maddi yardımda bulunmuştur. Sivas Kongresi heyetiyle çekilmiş fotoğrafında ve müstakilen şeyhle birlikte çekilmiş bir fotoğrafı Atatürk fotoğrafları koleksiyonunda yer alır. her hâli ve ahlâkı Peygamber efendimizin ahlakının bir numunesi olmakla beraber kerametleri de pek çoktur.

Kuruluşundan bir asır sonra Harran üzerinden Anadolu'ya girmeye başlayan Rifailik, Rumeli'de de etkili olur. Anadolu'da ise Rifailiğin önemli merkezleri arasında Çorum'daki Mustafa Çorumi'nin dergahı, Erzurum'daki Mevlüt Efendi'nin dergahı ve Manisa'daki Antaki kolu yer alır. Urfa Rifailer için Basra'dan sonra ikinci merkez olarak önem kazanmıştır. Anadolu'da hala varlığını sürdüren tarikata mensup kişilerin sayısının dünyada 150 bin, Türkiye'de 45 bin civarında olduğu tahmin ediliyor.

Amasya’da Mevlevilik

Başlangıçta diğer tasavvuf akımları gibi Mevlevilik adab ve erkanı tesbit edilmiş ve tekke nizamı tesis edilmiş klasik bir tarikat niteliğinde değildi. Barihüda Tanrıkorur’un İslam Ansiklopedisi için hazırlamış olduğu ‘Mevleviyye’ maddesinden edindiğimiz bilgilere göre, tarikat haline getirilmesini başlatan kişi, Mevlana’nın oğlu Sultan Veled’dir. Anadolu’da siyasi ve sosyal sıkıntıların yaşandığı o dönemde babasının görüşlerini yayabilmek, vakıfların gelirlerini artırmak, yeni vakıflar kurmak ve elden çıkanları geri alabilmek için Moğollar, Selçuklu hanedanı mensupları ve Türkmen beyleriyle dostane ilişkiler kurmada başarı gösteren Sultan Veled, halifelerini Amasya’ya, Kırşehir’e, Erzincan’a yollayıp buralarda zaviyeler kurdurarak Mevleviliği yaymağa başlar. Bu şehirlerdeki iktidarların müsamahası ve hatta yardımı ile vakıflar oluşturulur. Esasen Konya’daki Mevlevihane de türbenin yapımından sonra kurulmuştur.

İrşad makamına Ulu Arif Çelebi’nin geçmesiyle Mevlevilik, ‘çelebi’ unvanıyla Mevlana soyuna mensup şeyhler tarafından temsil edilmeye başlanır. Ve Konya’daki Mevlana Dergahı ile çelebilik makamı Mevlevi tarikatının idare merkezi haline getirilerek, tarikat merkeziyetçi yapıya kavuşur.

Böylece Ulu Arif Çelebi, önce Moğol hakimiyeti altındaki Selçukluların doğu topraklarına giderek Sivas, Tokat, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Merend ve Sultaniye’de önde gelen devlet adamlarıyla görüşür. Kastamonu, Denizli, Kütahya, Birgi gibi önemli beylik merkezlerini içine alan seyahatlerinde de Türkmen beylerinden Germiyan Emiri Alişiroğlu, Kütahyalı Yakup Bey ve Aydınoglu Mehmet Bey ona intisab eder. Mevleviliğin Konya dışındaki ilk önemli merkezlerinin temelleri atılır. Tarikat XIV. yüz yılın ilk yarısına

gelindiğinde, ayin, erkan ve kıyafet açısından kuruluş sürecini tamamlayarak mükemmeliyete ulaşır.

Başlangıçtan beri mevcut siyasi ve sosyal düzenin bozulmasına yol açacak hareketlere girmemeyi ve daima yönetim çevrelerinin yanında olmayı tercih eden Mevlevilik, artık bu dönemde çeşitli beyliklerin arazilerinde zengin vakıflar elde ederek ekonomik bakımdan güçlü bir yapıya kavuşur. Tarikatın adab ve erkânı ise, II. Pir Adil Çelebi döneminde (1421-1460) düzenlenir ve kesin şeklini alır. Osmanlı idaresinde köklü değişikliklerin yapıldığı II. Bayezid döneminde başta tarikatlar olmak üzere ayan ve eşraf aileleriyle bunların kontrolündeki aşiretlere kısmi hareket serbestliği tanınır ve taşra kontrolünün onlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi amaçlanır. Hukuki ve idari düzenlemelerle Mevleviliğe resmi statü kazandırılır ve sağlıklı bir iktisadi yapıya kavuşabilmesi için de vergi muafiyeti getirilerek vakıflar tahsis edilip düzenli nakdi yardım gibi imtiyazlar sağlanır.

XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde Anadolu'da halkının tamamı Mevlevi olan birçok köy bulunurken devlet kurumu statüsü kazanma süreci içerisinde tarikat, devlet adamlarının iştirakiyle gittikçe yüksek zümreye mal olmaya başlar. Hüsrev Çelebi döneminde (1509) tarikat büyük gelişme gösterir. Bu gelişmenin Anadolu'daki Safevi propagandasının en yoğun günlerinde meydana gelmesi, şüphesiz devlet yönetiminin bu propagandaya karşı halk üzerinde nüfuz sahibi olan Bektaşilik ve Mevleviliği denge halinde tutma çabasının bir işaretidir.

Yenikapı Mevlevihanesi'nin şeyhi Doğani Mehmed Dede, Kadızadelilerin baskılarına rağmen saray mensupları üzerinde nüfuz kurar, ancak bu durum Sofu Mehmed Paşa gibi bürokrasi içinde sivrilmeye çalışan devlet adamlarının Mevleviliğe intisab ederek tarikatın devlet nezdindeki itibarını kişisel çıkarları için kullanmalarına da, yol açar. Ve bu durum Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam eder.

Devlet katında itibarlı bir külliye karakteri taşıması gerektiği kadar Mevleviliğin tasavvufun klasik boyutuyla seçkin bir zümreye hitap etmesi de yer alır.

Vani Mehmed Efendi'nin tarikatlar aleyhindeki faaliyetleri neticesinde 1666 yılında sema yasaklanır. Anadolu'da bazı Mevlevihanelerin kapanması, çoğunun da kapanma tehlikesi geçirmesi bu dönemdedir. 'Yasağ-ı bed' diye tarih düşürülen sema yasağı ancak 18 yıl sonra kaldırılır ve bu olaya da 'nağme' kelimesiyle tarih düşürülür. Bundan sonra tamamen olgunlaşan ve siyasetten uzak duruşu sebebiyle devletin desteğini kazanan tarikat, muhtelif şekillerde takibata uğramış başka tarikat mensuplarının her zaman sığınacakları bir kapı haline de gelir. III. Selim ve II. Mahmud'un Mevlevi oluşları ile resmi itibarına bir defa daha kavuşur. 1826'da Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılması sürecinde devletin yanında yer alması, bu tarikate olan alakanın devamını sağlar. Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinde de

devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi istikrarsızlık sebebiyle Mevlevihanelerin gelirlerinin azalmaya başlamasına rağmen Mevleviliğin halk üzerindeki nüfuzunu göz ardı edemeyen yönetim çevreleri Mevlevihanelerin ihtiyaçlarını karşılamayı sürdürür.

Balkan ve I.Dünya savaşları sırasında Mevlevihaneler sosyal dayanışma ve yardımlaşma görevi üstlenir. Yenikapı Mevlevihanesinde bir hastane kurulur, Galata Mevlevihanesinde Şeyh Ahmed Celaledin Dede'nin başkanlığında yardım toplanır ve Kıbrıs, Girit gibi adalardaki Mevlevihaneler Müslümanlar için bir sığınak ve Anadolu'ya geçiş için bir kapı vazifesi görür. I.Dünya Savaşı'na girilmesiyle cihad-ı mukaddes ilan edildiğinde Veled Çelebi'nin kumandası altında bir gönüllü Mevlevi alayı kurulur ve bu gönüllüler Filistin cephesinde çarpışır.

Tekke ve zaviyelerin resmen kapatılmalarına rağmen Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlana türbeleri 1926'da çıkarılan özel bir kanunla müze olarak ziyarete açılır. Mevlana'nın ölüm yıl dönümü törenleri ise 1946 ve 1954 yıllarında Konya'da küçük çaptaki sema gösterileriyle başlar.

“Mevlevilikte müntesipler şeyh, dede, çilekeş can, ve muhip olarak dört dereceye ayrılır ve bunların hepsi derviş veya ihvan sayılırdı. Şeyhin ayin sırasında posta oturma, Mesnevi okutma ve tarikata girmek isteyenleri kabul edip etmeme gibi yetkilerinin yanında tekkenin ve vakıf mallarının yönetilmesi gibi sorumlulukları vardı. Mevleviliğe intisap eden şeyh tarafından sikkesi tekbirlenmiş salike “muhip”, ikrar verip bin bir günlük çilede olana “çilekeş can”, veya “matbah canı” ve ikrar verip matbahta bin bir gün çile çıkarak dergahta hücre sahibi olmuş salike “dede” denirdi. Şeyhten sonra en büyük amir konumundaki aşçı dede, dervişlerin eğitiminin yanı sıra tekkenin giderlerine de bakmakla görevliydi. Yemek pişirmekle ilgisi bulunmayan aşçı dedeye bu ad sorumlusu olduğu matbah-ı şerife izafeten verilmiştir.

“Aynı zamanda bir musiki ve edebiyat okulu olan mevlevihanede neyzenbaşı ve kudümzenbaşı ile mesnevihan, önemli görevlilerdi. Mukabelede okunacak ayin ayinhanlara onlar tarafından talim ve meşkedilir, neyzenler yine onlar tarafından yetiştirilir ve kendilerine usul öğretilirdi.

“Mevlevihanelerin kapıları ramazan dışında akşam ezanında kapatılır, sabah ezanı okunurken açılırdı. Mevlevihane vakfiyelerinde bunlardan başka imam, müezzin, hatip, hafız, müderris, na'than, kayyum, ferraş, katip gibi hizmet karşılığında ücret alan görevliler de zikredilmektedir. Tekke gelirinin bir kısmı mütevelliyeye maaş olarak verilir, bir kısmı tekkenin bakım ve onarımına, bir kısmı derviş ve misafirlerin yiyip içmesine, kalan da hizmetlilere ödenirdi. Vakfiyeye göre şeyh de tekkeyi yönetmekle görevli bir memur konumundaydı. Tekke zabitleriyle hücrenişin dedelere ve canlara dergahın gelirinden elbise yaptırılır, düzenli

aralıklarla kahve, şeker, kömür vb. dağıtılır ve görev ve derecelerine uygun aylık (niyaz) verilirdi. Tekke sakinleri sabah ve akşam yemeklerini meydan-ı şerifte yerken hastaların yemekleri hücrelerine gönderilirdi. Bütün dedeler ve canlar bekar olmak şartıyla tekkede yatıp kalkarlardı.

“Tarikatın esası aşk, marifet ve hizmettir. Tarikata girmek isteyen, gusül abdesti aldıktan sonra muhip veya çilekeş can olmak için şeyhe gelir, şeyh onun müracaatını kabul ederse, başını çekip dizine koyar, sikkesini giydiren, tekbir getirir ve her ikisi de fatiha’yı okuduktan sonra birbirlerinin sağ elini aynı zamanda tutup kaldırarak parmaklarının üzerini öperlerdi. Bunun ardından talibin saçından ve bıyığından birkaç kıl kesilir. Böylece neviyaz adıyla muhibban arasına katılan talip şeyhin görevlendirdiği dededen tarikat adabını öğrenmeye başlardı. Dergahta kalmaya mecbur olmayan muhip isterse yalnız sema ve mukabeleye katılmak için dergaha gelirdi. Muhibler arasında istidatlarına göre ney üflemeyi, na’t, ayin ve ilahi söylemeyi belleyenler, Mesnevi okuyanlar, icazet alıp destar sarmaya hak kazananlar, yahut tarikattaki hizmetine karşılık destar sarmak için icazet verilenler çoktu. Çilekeş canlar gibi binbir gün çile çıkarmayan muhiplerin tarikat içinde herhangi bir mecburiyetleri yoktu. Tekkeye gelişlerinde hırka ve sikke giymek veya ilerde dede olmak için ısrar verip çileye soyunmak kendi iradelerine bağlıydı. Bu bakımdan tarih boyunca devlet ve ticaret adamlarından, ilim ve sanat erbabından bir çok kimse muhibler zümresine katılmıştır.

“Çilekeş can olmak isteyen talip ise bin bir günlük bir riyazet sürecine tabi tutulurdu. Ancak Mevlana musiki ve semai sülûke esas kabul ettiğinden ve çalışmak en kutsi vazife olduğundan riyazet hizmet şeklindeydi. Dergahta bir tür hizmet çilesiyle nefsinin tasfiye etmeye girişen çilekeş can, matbah kapısının yanındaki saka postunda üç gün murakabe vaziyetinde oturur ve diğer matbah canlarını seyrederek, çileye soyunmaya karar verirse onsekiz gün süreyle ayakçılık hizmetine verilirdi. Hizmet sonunda uygun görülürse, dergaha geldiği ilk elbiseyi çıkarıp tennure giyer ve böylelikle matbah canı olurdu. Can, Mevlevi çilesinin başladığı matbah-ı şerifin dedelerinin yönetimindeki pazarcılıktan çamaşırcılığa, bulaşıkçılıktan hela temizliğine kadar on sekiz değişik hizmet türünü yerine getirirdi. Bunların yanında kabiliyetleri oranında sema meşki ve sanat faaliyetlerine yönlendirilip saatçilik, aşçılık, mobilyacılık gibi dallarda meslek edinmeleri sağlanır, Doğu ve Batı dilleri öğretilip çeşitli ilim dallarında yetiştirilirdi. Her ne sebeple olursa olsun çiledeyken bir defa dahi matbah-ı şerifin dışında geceleyemezler, aksi takdirde çileyi kırmış sayılıp yeniden başlatılırlardı. Çilesini tamamlayan can, şeyhten evrad ve ezkar dersi alır ve hücre sahibi olurdu.

“Tarih boyunca halk tabakalarından devlet adamlarına kadar toplumun her kesiminden insanların manevi hayatı üzerinde etkili olmuş, birer güzel sanatlar akademisi gibi çalışan Mevlevi dergahlarından bir çok alim, arif ve kamilin yanı sıra Türk kültür ve sanatının en önemli temsilcileri yetişmiştir. Klasik Türk musikisinin büyük bestekarlarından bir çoğunun, şuara tezkirelerinde yer alan tarikat ehli 320 divan şairinden 220’sinin Mevlevi kökenli olması bu tarikatın Türk sanat ve kültürüne yaptığı etkiye somut bir örnektir. Tanınmış hattatlar, minyatür ustaları, mahir nakkaşlar bu tarikatın içinden çıkarak kültürümüzü zenginleştiren çalışmalar ortaya koymuşlardır.

.....

İbik Baba’nın Amasya’da Babai Tekkesi’ndeki şeyhliği sıralarında, Mevlevi tarikatında da Velîyüddin Ahmed Dede meşhurdu. Amasya’da, Alaeddin Ali Pervane Bey, 1314 yılında ilk Mevlevihane’yi yaptırmış, böylece burada Seyyid Alparslan’ın temsilcisi olduğu Rıfai tarikatından sonra üçüncü olarak Mevlevi tarikatının ortaya çıkmış olduğu görülür.

Bir zamanlar Saraçhane Camii şerifinin doğu tarafında Alaca Yahya Bey Medresesi, batısında Hacı Mahmud Efendi Medresesi, ve ilerisinde de Mevlevihane’nin yer aldığını Amasya Tarihi’nden öğreniyoruz. Saraçhane Mahallesi’nin doğu tarafında bulunan Mevlevihane’nin içinde, hususi büyük bir oda yer alırdı. Burada eş-Şeyh Mehmed Arif Dede, Alaeddin Ali Dede, Osman Sakıb Dede, Arap Salih Dede, Ahmed Dede ve Mehmed Sıdkı Dede isimli zatların medfun oldukları, şer’iyye sicillerinden anlaşılmakta ise de, bunlar dışındaki zatların kimler oldukları belli değildir. Mevleviyye tarikatı şeyhlerinden Abdulkadir Dede ve Mehmet Dede’nin de burada medfun oldukları zannedilmektedir.

Mevlevihane, Hükümet Köprüsü civarında Yeşilirmak sahilinde olup Amasya’da ikinci derecede tarihi bir yapı idi. Eski kayıtlarda “Mevlevihane-i Merhum Alaeddin der Amasya” ve “Mevlevihane-i Pervane der Amasya” şeklinde geçmekte, Şer’iyye sicillerinde ise, “Mevlevihane-ı merhum Alaeddin Pervane” diye kayıtlı olduğunu, Amasya Tarihi yazarından öğrenmekteyiz. 1661 yılında kaybolan vakfiyesinin muhteviyatı, görenlerin sözlü ifadelerine başvurularak ortaya çıkarılmış ve böylece, yapının banisinin, Alaeddin Pervane Bey olduğu ve 1314’de vakıflarının tanzim ettirildiği anlaşılmıştır. Bu tarihte muhtemelen Ulu Arif Çelebi’nin de Amasya’da bulunduğunu ve kendisini ziyaret eden Ahmedilerin şeyhi Küçük Seyyid Ahmed-i Kebir ile görüşmüş olduklarını Eflaki’nin ‘Menakıb ül Arifin’ adlı eserinden anlıyoruz.

Mevlevilerin Amasya’da bulunmalarının, Mevlevihane’nin inşaaından öncelere dayandığı şüphesizdir. Daha Sultan Veled zamanında halife olarak Muhammed Ali’nin Amasya’ya gönderilmiş olduğu biliniyor. Çünkü 1276’da eş-Şeyh Velîyüddin Ahmed Dede, 1284’te Alaeddin Ali Dede, ve 1300’de eş-Şeyh Celaleddin Mehmed Dede’nin Amasya’da

Mevlevi şeyhi olarak bulundukları, Hüseyin Hüsameddin'e göre, elde edilen eski vesikalarda kaydedilmektedir. Pervane Bey'in Mevlevihaneyi yaptırdığı sıralarda, Mevlevi şeyhi eş-Şeyh Yusuf Dede'dir. Şadgeldi Paşa devrinde ise, Amasya Mevlevihanesi şeyhi olan Şeyh Hüsameddin Hüseyin vefat eder. Yerine Zileli Nusretzade eş-Şeyh Cemaleddin Ahmed Dede, bundan sonra da eş-Şeyh Mehmed Cui Dede, Mevlevihane şeyhi olmuşlardır. Muhtemelen Cemaleddin Ahmed Dede, 1387 yılında Kadı Burhaneddin'e yenilen Emir Ahmed ve Taceddin'in sulh ricacısı olarak gönderdiği kişidir. Halit Çal'ın, 'Şeyh Nasreddin (Nusret) Türbesi' başlıklı çalışması çerçevesinde, ilgi çekicidir ki, Cemaleddin Ahmed Dede'nin babası Şeyh Nusret'in, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Hacı Bektaş Veli ile Horasan'dan gelmiş Hoca Ahmed Yesevi halifelerinden olduğu kaydedilmektedir.

Halk tarafından büyük itibar gören Mevlevi şeyhlerinden olan Şeyh Cui'nin hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur, ama ömrünün büyük bir bölümünü kendi köyünde geçirdiği bilinmektedir. Ölümünden sonra da köyüne "Şeyh Cuî" adı verilmiştir.

Şeyh Cuî Dede, Şadgeldi Paşa zamanında ve Osmanlı'nın ilk yıllarında Amasya'da büyük ün yapmıştır. Daha sonra buradan ayrılıp, 1414 yılında kendi köyünde bir Mevlevihane, bir tekke, mektep ve çeşme yaptırır. Köyün bütün arazilerini Mevlevihaneye vakfeder. Böylece çevresindekileri de köye çekmiş olur. Uzun süre bu köyde yaşar ve Amasya'ya inmez. Vefat ettiği zaman da köyünde toprağa verilir. 842 senesinde 'Pir Yoğurtçu' lakabıyla bu mevlavianenin şeyhi olan Şemseddin Ahmed Dede'nin vefat etmiş olduğunu kayıtlardan öğreniyoruz. Şeyh Cui'nin adı ile anılan bağların alt kısmında inşa edilmiş olan zaviyeden bugün hiçbir iz kalmamıştır. Vakfiyesi ve Evkaf Defterine göre, Amasya şehrine bağlı Kelkis köyünün iki baştan, Argoma nahiyesine bağlı Yakub ve Geldiklan nahiyesine bağlı Aydoğdu köylerinin gelirleri olan 1520 tahririnde 4325 akçe, 1576 tahririnde ise 7718 akçe vakıf kaydedilmiştir. Evlatlık vakıf olarak düzenlenen vakfın yıllık gelirinin üçte biri aynı zamanda mütevelliliğini de yapacak olan zaviye şeyhine, diğer üçte biri zaviyenin masrafına ve kalanı da yedi nefer zaviyedara tahsis edilmiştir.

Şeyh Cui Dede, kendi köyünde Mevlevihane yaptırıp şehirden ayrılınca yerine eş-Şeyh Mecdüddin Küpeli Dede; bundan sonra 1436'da Müstencid Dede şeyh olmuşlardır. Adnan Gürbüz'ün 'Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı'adlı doktora tezinden edindiğimiz bilgiler çerçevesinde, Amasya Mevlevihanesinin Evkaf Defteri'ne göre vakıfları, Argoma nahiyesine bağlı Bağluca Köyü ile Akdağ nahiyesine bağlı, Seyfe ve Tavra köylerinin tamam malikane gelirleridir. Bu köylerin vakıf kaydedilen malikane gelirleri, 1520 tahririnde 1810 akçe iken, 1576 tahririnde 2985 akçe olmuştur. Bu rakamlar bize iki zaviyenin gelirlerini karşılaştırmak için de bir fikir vermektedir.

1567’de eş-Şeyh Ömer Çelebi ve bundan sonra da eş-Şeyh İbrahim Çelebi’nin Mevlevi şeyhi oldukları sırada, eşkıya hadisesi meydana gelmiş, 1602’de Mevlevihane yanmış ve şeyhi de vefat etmiştir. İbrahim Çelebi’nin oğlu eş-Şeyh Mehmed Arif Dede, durumu eski sadrazam Bayram Paşa’ya arz etmiştir. Bayram Paşa 1637’de su sıkıntısı çeken memleketi Amasya’ya kendi kesesinden ödeyerek su getirir ve bir kervansaray ile bir de Mevlevihane yaptırır. Bu arada Mevlevihanenin vakıfları da genişletilir. Bu yeni inşadan sonra, burada şeyh olanlar, sırasıyla şöyledir. Eş-Şeyh Mehmed Arif Dede, bunun damadı eş-Şeyh Mahmud Dede, bundan sonra eş-şeyh Hasan Kudsi Dede ve eş-Şeyh Alaeddin Dede. 1700’de Alaeddin Dede’nin vefatıyla İbrahim Çelebi tekkenin mütevellisi ve eş-Şeyh Bilal Efendi de şeyh olmuştur. İlk şeyh Mehmed Arif Dede’nin ‘bazı ahval ve hareketından’ dolayı 1647 senesinde azledildiği, bunun üzerine oğlu Abdülbaki ile İstanbul’a giderek oraya yerleştiği görülür. 1701 tarihinde ise, Bilal Efendi aynı zamanda tekkenin mütevelliliğini yürütür. 1645 yılında Amasya’yı ziyaret eden Evliya Çelebi Mevlevihaneyi kırk kadar tekke içersinde en güzeli olarak görür ve şiirsel üslubuyla, buranın semahane ve safahaneden müteşekkil olduğunu, imaretinin, dervişlerinden başka fukaraya da nimeti bol olduğunu yazar. Bayram Paşa’nın Mevlevihaneyi yeniden inşandan sonra Mevleviliğin Amasya’da canlandığı görülür.

1661’de kaybolan Amasya Mevlevihanesinin vakfiyesi görevlilerin sözlü ifadelerine başvurularak ortaya çıkarılır. Lale Devri kayıtlarında Celaleddin Rumi tekkelerinden olduğu Amasya’da vaki mevlevihanenin vakfının dört kıta mezralarının tekke şeyhleri için zaptedildiği ve dervişanın ihtiyacı için harcandığı, halkın burada şeyh ve sakin olan fukara ve dervişana zarar verdiği belirtilmektedir. Hüseyin Güneş’in ‘Lale Devrinde Amasya’ adlı doktora tezinden öğrendiğimize göre, 1722 tarihli bir kayıta hin-i fetihten bu zamana kadar meşihata evladiyet ve meşrutiyet üzere kimlerin geldiği görülmektedir. Eylül 1723 tarihli diğer bir sicil kaydında da Alaeddin Mevlevihanesi evkafından dört kıta vakıf mezrasının bundan önce adı geçen tekkede şeyh olanlara defteri hakani gereğince tarafı vakfın için zapt ve tasarruf edip vakfın şartı üzere fakir dervişanın malzemelerine harç ve sarf olunduğu kayıtlıdır.

XVIII. asrın ilk yarısına gelindiğinde Amasya’da Mevlevilik, Halvetilik ve Nakşibendiliğin önüne geçer. Bu yüzyılda postnişin olan şeyhler sırasıyla şöyledir. Alaeddin Dede (öl.1701), Bilal Efendi (öl.1706), Osman Sakıp Dede (1706’da görevi bırakmış), Ebubekir Dede (öl.1719), Salih Dede (öl.1738), Derviş Mehmed Dede (öl.1753), Mesnevihan İsmail Dede (öl.1763), Hacızade Ahmed Dede (öl.1776), Feyzullah Dede (1780’de ayrılmış), Seyyid Hasan Dede (1790’da ayrılmış), Feyzullah Dede (1794’te ayrılmış), ve Hüseyin Dede (öl.?).

Ahmet Dede'nin 1870 tarihinde vefatıyla yerine 1868 doğumlu henüz iki yaşında olan oğlu Seyyid Mehmed Cemaleddin vekaleten dergah postuna tayin edilir. Mehmed Cemaleddin 1882 tarihine kadar vekaleten yürüttüğü dergah şeyhliğine 1882 tarihinde asaleten tayin edildiğinde, henüz ondört yaşındadır. 1888 tarihlerinde de meşihatnamesi yenilenir.

Sezai Küçük, 'XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler' adlı doktora tezinde Tahirü'l Mevlevi'nin, Amasya Mevlevihanesi son şeyhi Cemaleddin Dede ile ilgili şu anekdotu anlattığını aktarmaktadır; "Cemaleddin Efendi, babasının vefatı üzerine çocuk kalmış, dergahın umur-ı idaresi kendisine tevarüs etmiş ise de, meşihatnamesi verilmediğinden, hem vukua gelen Ermeni vak'asında yanan dergahını tamire vesile bulmak, hem de meşihatnamesini derdest etmek fikriyle 1898 yılında İstanbul'a gelmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi semazenbaşlarından Halid Dede'den sema meşk etmiş, sadece destarı sarılan Cemaleddin Efendi, daha sonra kendi tekkesine dönmüştür. Dergahını tamir ettirdi mi bilmiyorum ama Cemal Efendi, yirmi otuz arası yaşlarda, orta boylu, esmer zayıf yapılı bir zattır. Yazı yazmayı bilmez, sadece biraz okuması vardır."

Mehmed Cemaleddin Dede, Konya'ya yazdığı bir yazıda dergahta kütüphane bulunmadığını, ayrıca dergahtaki mevcut demirbaşları bildirmiştir. Bunlara ilaveten dergahın bağ, bahçe, dükkan gibi mevkufatını içeren bir yazı ile, dergah gelir ve gider sarfiyatının daha önceki seneler altı biner kuruş iken zahire fiyatlarının artması üzerine on beş biner kuruşa çıktığını belirtmektedir.

1835 yılında Şeyh Mehmed Efendi'nin müteveli olduğu dönemde, dergahın Mart başından Şubat sonuna kadar yapılan bir yıllık muhasebesinde Mevlevihanenin 1680 kuruşluk bir geliri tesbit edilmiştir. Mehmed Cemaleddin Dede'nin 1906-1909 seneleri arası dergah gelir ve giderleriyle ilgili Konya'ya göndermiş olduğu pusuladan, dergahın bu zaman içerisindeki toplam gelirinin 21960 kuruş, giderinin ise 21960 kuruş olduğunu öğreniyoruz.

Mehmed Cemaleddin Dede, Amasya dergahı ile ilgili Konya'ya yazdığı 1911 tarihli bir diğer yazıda ise şu malumatı vermektedir. "Amasya Mevlevihanesi asitane olmayıp zaviye olduğu cihetle sertabbah, müstahdem bulunmadığı ve dergahın geçen 1893 senesinde vukua gelen harik-i kebirde kamilen muhterik olarak varidat-ı cüziyyesi ile tarz-ı atikini muhafazaten ancak bir tevhidhane, iki hücre, divanhane ve ittisalinde medfun meşayih-ı salifenin türbeleri musakkafatı inşa ettirilip semahane henüz yaptırılmadığı cihetle, zabitan-ı saire de olmadığı, yalnız Kasımpaşa Mevlevihanesi çilekeşlerinden Tokatlı Hacı Veli Dede namında ve on dört seneden beri hücrenişin, türbedarlıkla, dergahın umurunu rü'yete memur bir dede müstahdem ve şehri istihkakının yüz yirmi kuruştan ibaret bulunduğu, mamafih muhibban, neyzen ve ayinhan mevcud olmadığı ma'ruzadır.

Amasya Mevlevihanesinde 1911 senesinde bulunan demirbaş eşyalar şunlardır. “iki adet Tevhidhanede mefruş kilim, bir halı seccade, on beş adet yastık, sandalye ve perde, iki adet hücrelerde mefruş kilim, bir adet yan halısı, on adet hücrelerde mefruş yastık ve perde, yedi adet kanepe, koltuk, sandalye, bir adet kebir ibrik , bir adet takımıyla beraber soba, iki adet sac mangal, bir adet türbede mefruş kilim, iki adet piringten mamul şamdan, kahve fincan takımı”.

1905-1909 yılları arasında Amasya Belediye Başkanlığı da yapan Cemaleddin Efendi Mustafa Kemal’i Havza’dan Amasya’ya davet eden heyette yer alır. Hüseyin Menç, ‘Her Yönüyle Amasya’ adlı kitabında, 12 Haziran’da karşılama heyetiyle organizasyonu sağlayanlar arasında Cemaleddin Efendi’nin de bulunduğunu yazar. Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından olan Şeyhin Milli Mücadeleyi sonuna kadar desteklediği bilinir.

Yakup Şafak’ın, “Veled Çelebi’in Menakıb’ına Göre 1912’de Faal Olan Mevlevihaneler Ve Şeyhleri” başlıklı yazısında yer alan listede, Kara Şeyh Dede lakabıyla Ahmet Cemaleddin Efendi’nin adı geçer. Veled Çelebi’nin kumandanlığında 1026 kişiden oluşan ve 26 şubat 1915’te uğurlanan Mevlevi Taburunda Amasya’dan katılan şeyh olarak Hüsameddin (?) Efendi’nin adı yer alır.

Celaledin ve Sadreddin isminde iki oğlu bulunan Mehmed Celaledin Dede, tekkeler kapatılıncaya kadar Amasya Mevlevihanesinde postnişin olarak görev yapmıştır.

1919 yılında Mustafa Kemal’in Havza’dan göndermiş olduğu bir tamimin halka bildirilmesi için yapılan toplantının gerçekleştirildiği yer olması sebebiyle Mevlevihane’nin varlığından son olarak haberdar oluruz. Evliya Çelebi’nin ziyaret edip, Amasya’daki tekkeler içinde en güzeli olarak tavsif ettiği dergah, tekkeler kapatıldıktan sonra harabeye dönmüş ve geriye sadece bir oda içersinde birkaç Mevlevi kabri kalmıştır.

Yapı muhtemelen Amasya’da eskilerin Selağzı dediği yerde bulunmaktaydı. Önceden kimsesizlere ait mezarlığın da yer aldığı bu bölgeye 1865 yılında Mutasarrıf Ziya Paşa tarafından el atılır. Mezarlık kaldırılır ve yerine dükkanlar yaptırılır. Fakat değişiklikler Ziya Paşa’dan sonra da devam ederek bugünlerin Yavuz Selim Meydanına dönüştürülür. 1925 yılında tarikatlerin ilgası ile sahipsiz kalması ve benzer nedenlerle şehirleşme adına meydan açılması esnasında Mevlevihane’nin de yıktırılmış olması beklenir. Ney üflemeyi Yenişehir Mevlevihanesi’nde (Bugün Yunanistan’ın Larissa şehrinde) öğrenmiş olan Griftzen Asım Bey’in 1883 yılında sürgün olarak gönderilmiş olduğu ve emekliliğinden sonra da yerleşerek yirmi yıldan fazla kaldığı yıllarda Amasya’da bir musiki cemiyeti kurduğunu görürüz, fakat Mevlevihane ile bir münasebeti olup olmadığını bilmiyoruz.

Amasya’da Halvetilik

Süleyman Uludağ’ın İslam Ansiklopedisi’ne hazırlamış olduğu ‘Halvetiyye’ başlıklı maddesinde, İslam dünyasının en yaygın tarikatlarından biri olan Halvetiliğin, Azerbaycan’da ortaya çıkmış, gelişmiş ve buradan Anadolu’ya, Balkanlar, Afrika ve Asya’ya yayılmış olduğu anlatılır. Silsile Ömer el Halveti’den sonra Ahi Mirza, Hacı İzzeddin, Sadreddin Hıyavi ile devam ederek Seyyid Yahya yı Şirvani’ye ulaşır. Amasya ‘ya tarikatın bir bakıma gerçek kurucusu sayılan Sadreddin Hıyavi’nin halifelerinden Pir İlyas tarafından getirilirse de, Halvetiyye Seyyid Yahya’nın halifesi Habib Karamani tarafından da Anadolu’nun çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Bu bakımdan Amasya hem Pir İlyas hem de Habib Karamani’ye sahip olmasıyla, zengin bir Halveti mirasına sahiptir.

‘Nefsin kötülüklerden ve günahlardan arındırılması’ esas olan Halvetiyye’yi Ruşeniyye, Cemaliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye şeklinde dört ana kol ve bunlardan ortaya çıkan çok sayıda alt kolla İslam dünyasının en yaygın tarikatı niteliği kazanır. Nefsin terbiyesi dille, kalple, ruhla ve sırla yapılan zikirdir. Tarikatta az yeme, az konuşma, az uyuma, inziva, zikir, şeyhe gönülden bağlı olma gibi ilkelere hassasiyetle uyulur.

Tasavvufun bir kurum haline gelmemiş olduğu başlangıç dönemlerinde yaşayan sufilerin nefislerini terbiye etmek için inzivaya çekildikleri farklı mekanlar kullanmış oldukları görülür. Bu bazen ıssız bir yerdeki mağara olabildiği gibi, Ebu Said –i Ebu’l Hayr’ın hayatında görüldüğü üzere halvete giren kişinin kendini baş aşağı astırdığı bir kuyu da olmuştur. Ancak tarikatların teessüsüyle birlikte adab ve erkanların da kurallara bağlandığı görülüyor. Artık halvethanenin bir dervişin içinde tek başına namaz kılabilceği, dikkatini dış dünyaya dair ayrıntılarla dağıtmasına izin vermeyen, tercihen karanlık bir hücre olması gerekiyor. Dervişin hiç kimse ile konuşmamak şartıyla, ancak abdest tazelemek ve cemaatle kılınan namazlara katılmak için halvethaneden çıkması söz konusu olduğundan bu mekanların, cami veya mescid olarak da kullanılan tevhidhane bölümleriyle bağlantılı şekilde tasarlandığı görülür. Bu durumun en güzel örneği, Amasya’daki Yakup Paşa (Çilehane Camii) Tekkesi’dir. M. Baha Tanman, İslam Ansiklopedisine hazırlamış olduğu ‘Halvethane’ başlıklı maddede konuyu her yönüyle ele alır. Yapıda tarikatın bünyesinde önemli yer tutan halvet

olgusunun mimariye somut şekilde yansıtıldığı açıktır. Mescid iki yandan halvethanelerle kuşatılmıştır. Yaklaşık 2m. kare olan birimlerin ikişer kapısı bulunur ve içerisi ocak ve dolap nişi ile donatılmıştır.

Ahmed Yesevi'nin "ölmeden önce ölünüz" sırrından kaynaklanan halvethanesi adeta bir mezar odasını andırır. Mevlana'nın yedi gün yedi gece halvete çekildiği mekan, Konya ile Silile arasında bir dağın eteğinde bulunan Bizans manastırındaki içinde soğuk su çıkan bir mağaradır. Hacı Bektaş Veli'nin de Sulucakarahöyük'teki tekkesinde müridleri arasında Kızılca Halvet adıyla anılan ve küçük bir mazgal ve şamdan nişiyle donatılmış bir halvethane yer alır.

Halveti kaynaklarına göre tarikatın Anadolu'ya girişi, Ahi Yusuf (ö.1408) vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Niğde'ye yerleşerek burada ilk zaviyesini açmış olan Ahi Yusuf'un halifelerinden Pir Ömer ve Ahi Mirim, Halvetiliğin Anadolu'da yayılmasına önemli rol oynamışlardır.

Mevlevilik ve Bektaşilik gibi merkezîyetçi bir yapıya sahip olmadığından kısa zamanda bir çok kola ayrılan Halvetiliğin, Kanuni zamanında İbrahim Gülşeni sebebiyle takibata uğradığı görülür. Gülşenilik mensuplarının fikirleri sebebiyle, devlet yönetiminin ateizm isnadıyla sıkı takibata maruz kaldığı anlaşıyor.

XVII. yüzyılda Halvetilik, bünyesinden Niyazi Mısri gibi renkli şahsiyetleri çıkarır. Fakat bu gelişmeler taassup çevrelerini de harekete geçirir ve Kadızadeliler hareketi olarak bilinen olaylar, genelde tasavvufa özeldir. Halvetiliğe karşı resmen başlatılan bir savaşın ifadesi olur. Cengiz Gündoğdu, 'Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasi' adlı eserinde, yüzyılın ortalarında devleti sarsacak kadar büyüyen olayların, ancak Köprülü Mehmed Paşa'nın sert tedbirleriyle önlenemediğinden söz eder. Tamamen bir tasavvuf düşmanlığı olarak ortaya çıkan Kadızadeliler Hareketinin mensupları olan vaizler, İstanbul camilerinde yaptıkları tahrik edici konuşmalarla, Halvetilik ve Mevlevilik gibi tarikat çevrelerine açıkça savaş açarlar. Onları küfürle itham eder, hatta camilerde normal olarak makamla Kur'an-ı Kerim, mevlid ve ezan okunmasına, müezzinlik edilmesine dahi şiddetle karşı çıkar, fırsat buldukça da fiili müdahalelerde bile bulunurlar. Kaba ve çirkin bir üslupla yapılan bu hareketler tamamen yüzeysel ve sübjektif değerlendirmelerin ürünüdür. Fakat sonunda toplum düzeni bozulur ve tasavvuf çevrelerine bağlı halk ile onlara karşı koyan ahali birbirine düşer ve kanlı çarpışmalar olur.

"Kadızade'nin ilk bakışta bidat ve hurafelerle mücadele ediyor görünmesine rağmen asıl hedefi mutasavvıflar olmuştur. Sema ve devran konusunda Halvetiler ve Mevlevilerle olan mücadelesi, hem diğer tarikat çevrelerinde hem de tabiatıyla daha çok Halvetiler ve Mevleviler arasında bir tepki ve mukavemet cephesi oluşturur. Mevlevilerden bu harekete

tepki gösterenlerin başında İsmail Rusuhi gelir. Nitekim Mevleviler ondan raks ve sema'a karşı olanların susturulması için bir eser yazmasını isterler. O da Hücetü's-Sema adlı eserini kaleme alır. Halvetiler arasında ise Kadızade Hareketine şiddetle karşı çıkanların başında Abdülmecid Sivasî gelir. Onun yanında yer alanlar 'Sivasiler' adını alır ve bu tarafgirlik ve çatışma tarihe "Kadızeliler-Sivasiler" mücadelesi olarak geçer. Medreseli-tekkeli çekişmesinde Kadızade'nin medreseden yetişme birisi olarak müsbet ilimlere karşı menfi tavrına karşılık, Abdülmecid Sivasî'nin tasavvuf ehli olarak bu ilimlere taraftar olması oldukça dikkat çekicidir."

"XVII.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin buhranlı döneminde ortaya çıkan bu hareket, görünüşte, sosyal bozukluğun dinde yapılacak tasfiye ile gerçekleştirilebileceği anlayışına dayanıyordu. Ancak Kadızadelilerin genel tavrı dikkate alındığında, tasfiyeciliğin paravan yapıp dini çevrelerin mevcut nüfuz ve iktidar mücadelesine katılması ve bundan menfaat sağlama gayesi güden bir hareket olduğu görülür. Osmanlı Devleti'nde daha sonraki dönemlerde de Kadızadeliler ve Sivasilerin anlayışını paylaşan zümreler her zaman var olmuş, günümüzde de bunun uzantılarını görmek mümkün hale gelmiştir."

"Halveti Şeyhi Abdülmecid Sivasî'nin yaşadığı dönemde tarikatlerin yaygınlığı artmış, buna bağlı olarak tarikat zümreleri arasında muhtelif kanaat ve inanç farklılıkları da gelişmiştir. Bunlardan bir kısmının tavırları şeriatın zahirine uygun, bazılarınıninki de aykırı olduğundan, bu ikinciler hakkında bazen devlet tarafından takibat yapılmış, onlar da faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüşlerdir. İşte Abdülmecid Sivasî de bu dönemde bir taraftan tarikatlere karşı yürütülen taassup ile mücadele ederken, diğer taraftan da, faaliyetlerini gizlice sürdüren Melamilerin şeraite muhalif gözüken görüş ve davranışlarına şiddetle karşı çıkmış, herkesin havsalasına sığmayacak taşkın fikirlerin yayılmasına mani olmaya çalışmıştır. Onun bu tavrını şeraite bağlılıktaki hassasiyetine ve kişisel mizacına bağlamak mümkündür. Ayrıca bu durum onun devletin bu tür hareketlere bakışıyla paralellik arzettiğini de göstermektedir."

.....

Hüseyin Hüsameddin'in tesbit etmiş olduğu Amasya'daki otuzdan fazla tekkenin yarıdan fazlası Halveti tekkesidir. Yine bu tekkelerin de yarıya yakını XV. yüzyılda inşa edilmiştir.

Amasya'da Halvetilere mahsus olarak Yakut Paşa tarafından yaptırılan ilk tekke Gümüşlü Camii'nin güney doğusunda yer almakta idi. Pir İlyas'ın Şirvan'dan döndükten sonra uzun yıllar hizmet verdiği bu mekanın, halveti tarikatının Amasya'daki merkezi olduğu muhakkaktır. 1740 yılında Saraylı Fatma Hanımın takdirleri üzerine Gümüşlüoğlu Tekkesi yerine mükemmel bir medrese yaptırılır ve vakıfları düzenlenir.

Bir tasavvuf klasiği olan Avârifü'l-maârif adlı eserin sahibi Şehâbeddin Sühreverdi'nin torunlarından olan **Şeyh Hamza**'nın silsilesinin, Hz. Ebu Bekir (r.a)'e kadar dayandığı ileri sürülür. Onun Amasya'ya gelmiş olduğu 1397'lerde şehrin müftüsü Şücaeddin İlyas ile tanışmış olması kuvvetle muhtemeldir. 1402-1406 arasındaki yıllarda Şirvan'da bulunmuş olan Şücaeddin İlyas'ın dönüşüyle Amasya'ya Halveti tarikatını getirdiği görülecektir. Onun önce en yakın müridi sonra da ilk halifesi olan Şerafeddin Hamza'nın 1415'te vefat ettiği anlaşıyor. Oğlu Akşemseddin'in bu sıralarda 25 yaşlarında Osmancık'ta bu gün kendi adıyla anılan kale altındaki medresede ders vermekte olduğu muhakkaktır.

Halk nezdinde Kurtboğan lakabıyla anılan şeyhin türbesi, Amasya Tarihi'nde Hızır Paşa Mahallesi anlatılırken, "Amasya'nın kuzey batısındaki Ok Meydanı üstünde, önceden Komninus Sarayı, sonradan ise Kavak demekle meşhur ve yüksek bir yerde bulunmaktadır" diye anlatılan bölgeye pek de uzak değildir. Bu gün İstasyon Mahallesi, İstasyon Parkı'nın köşesinde yer alan mescidin içersinde yer alır. Bununla birlikte, Amasra'nın Ulus ilçesinin Kalecik köyünde, inşa tarihi bilinmemekle beraber, evliyadan Şimşirli Baba tarafından bir gecede yapıldığı rivayet edilen caminin yanında Şimşirli Baba ile Akşemseddin'in babası Hamza Efendi'nin mezarlarının bulunduğu da kabul edilir.

Pir İlyas'ın oğlu Amasya Müftüsü Celaleddin Abdurrahman Çelebi'nin zaviyenin başına geçtiği sıralarda, üç şehzadenin şeyhi Ramazan Bayramında ziyarette geldiği anlatılır. Şeyh, bu şehzadelerin en küçüğü olan Mehmed Çelebi'ye iltifat ederek, hırkasını omuzları üstüne örter, diğer şehzadelere de yol gösterir. Halk bu davranış üzerine Mehmed Çelebi'nin padişah, diğerlerinin ahret yolcusu olacaklarını anlar.

.....

II. Bayezid'in Amasya'da şehzade olarak bulunduğu sırada, hocası Şemseddin Ahmed Çelebi tarafından mutfağı ve misafirhanesiyle birlikte inşa edilen Hoca Sultan Tekkesi'nin 1760'lardan sonra fonksiyonunu kaybettiği anlaşıyor.

XV. yüzyılda inşa edilmiş olan Meydan Kapısı civarındaki Sadeddin Tekkesinin de XIX. yüzyılın ortalarında tamamen yıkıldığı görülür. XIX. yüzyılın ortalarında harabeye dönüşen tekkelerden bir diğeri de Şehre Küstü Tekkesi'dir. Amasya'da Pir Sinan Halveti'nin müridleri tarafından yaptırılmış olan bu tekkenin çevresinde zamanla bir mahallenin oluşmuş olduğu anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda Amasya Emiri Şadgeldi Paşa'nın neslinden Ehli Hatun tarafından yaptırılan tekkenin geleceği de farklı olmaz. XIX. yüzyılda sanki tekkelerin kaderi Osmanlının durumunu yansıtır.

Çeribaşı Tekkesi de yüz yıllık ömrünü tamamladıktan sonra, bulunduğu yer tekke şeyhlerinin mezarlığından halk mezarlığına dönüşür.

Mehmet Paşa tarafından Yeşilirmak kıyısında kendi adıyla anılan caminin güneyinde Habib Karamani için 1485 yılında yaptırılan tekkenin 1879 yılına kadar faal olduğu, bu tarihlerde tekkeye muhacirlerin yerleştirilmesiyle, mekanın ev haline dönüştüğü görülür.

1554'te inşa edilip vakıfları tanzim edilen Kuşbaz Tekkesi'nin de harap oluşuyla birlikte 1897 yılında vakıflarına Maarif tarafından el konulduğu anlaşılmaktadır.

Amasya'da değerli kağıt imalinde mahir olduğu anlaşılan eş-Şeyh Şemseddin Mehmed el-Kırtasi tarafından 1428'de yaptırılan Halveti tekkesi ise son şeyhi İsmail Efendi'nin vefatıyla 1843 yılında medreseye çevrilir. 1564'te inşa edilen Hızır Paşa Tekkesi'nin de 1730'daki yangınla ortadan kalktığı anlaşıyor.

Anadolu Beylerbeyi Yakup Paşa'nın yaptırmış olduğu 1413 tarihli vakfiyesi ile tekke, mescid, tabhanesi ve çile odalarıyla tarikatın Amasya'daki önemli bir diğer merkezi haline gelir. Halvetiyye şeyhlerine mahsus olan bu tekkede şeyhlik yapanların silsilesi, Amasya'da tarikat mensupları arasında 'altın silsile' olarak adlandırılır.

İğneci Baba'nın asıl isminin İğnecizâde Şeyh Safiyüddîn Mahmûd Halvetî olup, Zekeriyyâ Halvetî hazretlerinin halifesi olduğu söylenir. İğnecizade'nin Amasya'daki Halveti tekkelerinin günümüze gelebilmiş en ihtişamlısı olan Yakup Paşa Tekkesinde 1450'lerde şeyhlik yapmış olduğu tahmin edilmektedir.

Bu gün Çilehane Camii adıyla anılan Yakup Paşa Tekkesi'nde, yapının hizmet ettiği tarikatın bünyesinde önemli bir yer tutan halvet olgusunu mimariye somut bir şekilde yansıtan halvethaneler görülür. Yapıyı doğu batı doğrultusunda kesen koridorun kible yönünde tevhidhanenin karşısında bulunan mescid iki yandan üçer adet halvethane ile kuşatılmıştır. Kare planlı küçük birimler halinde yaklaşık 2 metre kare olan halvethanelerin ikişer kapısı bulunmakta , bunlardan biri mescidin harimine, diğeri kible doğrultusunda uzanan ve yapının eksenindeki koridora bağlanan tali koridorlara açılmaktadır. Bu koridorların diğer yakasında da gerektiğinde halvethane olarak kullanılması mümkün görünen,ve birer pencere ile dışarı açılan üçer adet derviş hücresi sıralanmaktadır. Bunların hepsi birer ocak ve dolap nişiyle donatılmış, mihrap duvarına bitişik olanlarda birer pencere açılmış, geri kalan dört halvethane penceresiz olarak tasarlanmıştır. Yaklaşık doksan yıl sonra yapının birimlerinden biri, tarikatın şeyhine türbe olarak tahsis edilir. Bu türbesinin penceresi üzerinde yer alan kitabede, farsça olarak mealen şunlar yazılıdır.

“Pir İlyas Hazretlerinin neslinden gelen şeyhimiz Hüsami Abdurrahman Çelebi şeksiz ve şüphesiz dünyanın kutbudur. O Hakk ve doğru yola davet eden keramet sahibi hakiki bir mürşittir. Aziz şeyhimiz yaşı atmış üçe ulaşınca Allah ü Tealaya'ya göçerek şeytanın hilelerinden emin olmuştur. Allah-ü Teala'ya göç emri gelince derviş ölüm tarihine şu cümleyi düşürmüştür. “Ey Allah'ım rahmet onun üzerine olsun 903.”

.....

Mehmet Paşa Camiinin güneyinde yol üzerinde Habib Karamani'ye nezredilmiş olan tekkenin inşa tarihi 1485 yılıdır. Cami ve medresenin inşaatıyla birlikte Amasya valisi Mehmet Paşa'nın bu tekkeyi de yaptırmış olduğu biliniyor. Bu yapıların bugün Kılıçarslan İlköğretim Okulunun (bugün Rektörlük binası) bahçesi içinde yer almış olduğu anlaşıyor.

“İmamzade Seyfi” diye tanınan Seyyid Ali'den sonra Habib Karamani'nin oğlu Şeyh Hasan Efendi irşad makamına geçer. Ondan sonra da ‘Yamak Şeyh’ lakabıyla meşhur olan Şeyh Mehmed Efendi'nin Mehmed Paşa Tekkesinde şeyhlik yaptığı görülecektir. Mehmed Efendi'nin 1554 senesinde İstanbul'a gitmesi üzerine, yerine kardeşi Şeyh Ömer Efendi geçer. Bundan sonra da sırasıyla, Ömer Efendi, Mehmed Efendi, Abdurrahman Efendi, Ömer Çelebi Efendi, Seyyid Mehmed Çelebi, ve Seyyid Ahmed Efendi tekkede görev yaparlar. Ahmed Efendi'nin 1795'teki vefatıyla, oğulları Ömer, Ali, ve Mehmed Efendiler, 1810 yılında da diğer oğlu Abdullah Efendi, tekkenin şeyhi ve mütevellisi olurlar. Fakat bunlar mirasçı olduklarından asıl meşihat, vekiller tarafından idare olunur. 1879 yılında ise yaklaşık 400 yıl sonra, tekkeye muhacirlerin yerleştirilmesiyle, yapı ev haline dönüşmüş olur.

.....

Bahşî Halîfe, kırk sene müddetle ilmin yayılmasına çalışır ve pek çok âlim yetiştirir. Halvetî tarîkatına mensûb olan şeyhin tarîkate hocası Cemâl Halvetî'nin halîfelerinden Muhyiddîn bin Muhammed Efendi'dir. Rüyâlarını ve Peygamber efendimizle olan sohbetlerini anlatan ve bir benzeri olmayan çok güzel bir risâle yazmıştır. Akbilek Bahşî Halîfe'nin yazdığı eserler basılmamıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: 1) Mi'râc-ül-Ulâ fî Tefsîri Sûret-il-İsrâ, 2) Tenbîh-ül-Gabî fî Rü'yet-in-Nebî.

Akbilek Bahşî Halîfe 1523 (H.930) senesinde vefât eder. Bir zamanlar Amasya'da medrese eğitiminin ilk dersi, Akbilek hazretlerinin kabri başında yapılırdı. Ve alimlerin dînî meselelerde halledemedikleri mevzu olduğunda, Bahşî Halîfe'nin kabrini ziyâret edip, râbîta ile cevaplarını aldıkları anlatılırdı.

Akbilek Bahşî Halîfe'den başka, Anadolu'da Bahşî Halîfe adında iki âlim daha vardır. Birincisi; Kastamonu'nun Küre kasabasından olup, müderristi. Sultan İkinci Selîm'in şehzâdeliğinde hocalık yapmış olan bu zatın 1544 (H.951) senesinde vefât etmiş olduğunu öğreniyoruz. İkincisi; Balıkesir Kızılcaturza'dan olup, 1537 (H.944)'de Trablusşam kâdısı olur. Daha sonra Kudüs kâdılığına getirilir. 1558 (H.966) senesinde Dürzîler tarafından şehîd edilmiştir.

Amasya’da Nakşibendiyye-Halidiyye

Buharalı Şeyh Muhammed Bahaeddin Nakşibend’in (öl.1389) adına izafetle anılan Nakşibendiyye, Maverâünnehir’in gelişmiş Sünni kültür çevrelerinde Moğol putperestliğine bir tepki olarak teşekkül eder. Tarikat bölgede ve İran’ın bazı kesimlerine Sünniliğin yerleşmesindeki rolü itibariyle de tarihi bir önem taşır.

Hamid Algar’ın İslam Ansiklopedisine yazmış olduğu Nakşibendiyye maddesinden öğrendiğimize göre, Nakşibendiliğin Osmanlı topraklarına girişi, XV. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Ubeydullah Ahrar’ın halifelerinden Simavlı Molla İlahi (öl.1494) tarafından Anadolu’ya getirilen tarikat, Sünni özelliği sayesinde süratle yayılmaya başlar. Fakat ünlü Nakşibendi şeyhlerinin ortaya çıkması XVI. yüzyıldan sonradır. Esasen Osmanlı sultanlarının, XV. yüzyılda Maverâünnehir ve Horasan mıntıkalarında önemli gelişmeler kaydeden Nakşibendiliği yakından takip ettikleri iyi bilinmektedir.

Simav’da Molla İlahi’nin vefatıyla onun yerine geçen Emir Buhari (öl.1516), II.Beyazıd’ın gösterdiği yakın ilgi üzerine İstanbul’a gelir. Bursa’da ise Lami’i Çelebi (öl.1530) Nakşiliğin önde gelen isimlerinden biridir.

Anadolu’da Safevi propagandasının etkilerini kırmak için Nakşi şeyhlerinin gayret sarf ettikleri biliniyor. Bu çerçevede gerek Yavuz gerekse Kanuni dönemlerinde bazı Nakşi şeyhlerinin merkezi yönetimle ilişkileri sıklaşır. XVII. yüzyılda daha da gelişen Nakşibendilik, bütün Osmanlı sathında yaygınlık kazanır. Bu durum yönetim çevrelerinde bir takım endişelerin uyanmasına da sebep olur. IV. Murad döneminde Urmiye Şeyhi diye tanınan Şeyh Mahmud, kalabalık bir müridler topluluğuna sahip olduğu için, ‘ayaklanmak üzere bulunduğu’ iddiasıyla idam edilir.

1827 yılındaki fermanla bazı Bektaşî tekkeleri kapatılır ve açık bırakılanlara da Nakşibendi şeyhleri atanır. Bunun sebeplerinden biri olarak, uygulanan askeri yenilikler dahilinde kontrol altına alınmak istenen yeniçerilerin arasında yaygın olan Bektaşîlik tarikatının nüfuzunu azaltma düşüncesi gösterilir. İktidarın Nakşibendi şeyhlerini Bektaşî

tekkelerine atanmasını sağlaması, bir kısım sufi çevrelerde İslami bir meşrep olmadıkları ileri sürülen kesimi Sünnileştirme çerçevesinde olumlu değerlendirilir. Fakat bazı sufiler tarafından da doğru bulunmaz ve bu uygulamanın devletin sufi kurumlara müdahalesi olarak görülür. Sünnileştirme şeklinde sunulan bu uygulamayı, İstanbul'daki Sünni Nakşi Halidi şeyhlerinin de sürgün edilmesi takip eder. Esasen farklı dönemlerde bazı sufilerin, yönetimin bazı tasarruflarından rahatsız olduklarını ifade ettikleri zaman çeşitli vesilelerle cezalandırıldıkları bilinmektedir. “Tekkede top döktürüp sarayı havaya uçuracak” ihbarına itibar edilerek Hicaz’a sürgün gönderilen Özbekler Tekkesi Nakşibendi Şeyhi İbrahim Edhem (1829-1904), bu durumun dikkate değer örneklerinden biridir.

Şii ve Alevi temayüllere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, sahabenin önemini ve değerini kuvvetle vurgulamış olmakla birlikte Ehl-i Beyt sevgisini ön plana çıkaran, Halidi şeyhleri de vardır. Halid el-Bağdadi'nin halifelerinden İsmail Şirvani'nin halifesi Hamza Nigari ve mensuplarını bu çerçevede ele almak mümkündür.

Nakşibendiliğin adab ve erkanıyla ilgili başlıca ilkeler şunlardır; Her nefes alış verişte bilinçli olmak, yürürken öne bakmak, kötü huylardan iyi huylara doğru yolculuk, toplum içinde yalnız, halk içinde Hak ile olmak, Allah'ı zikretmek, nefesi tutarak icra edilen kelime-i tevhid zikrinde nefesi salarken, “İlahi ente maksudi ve rızake matlubi” demek, kalbi dünyevi düşüncelerden korumak, Allah'ı daima hatırlamak, içinde bulunulan halin bilincinde olmak, zikri belli sayıya riayet ederek icra etmek, zikir esnasında kalbe teveccüh edip zikrin manasının bilincinde olmak. Sohbet, müridin eğitiminde önemli unsurlardandır ve “Namazın kazası olur ama sohbetin kazası olmaz” sözü bu bakımdan anlamlıdır. Ayrıca tarikatın önemli unsurlarından biri olan rabitanın gayesi, kalbi dünyevi düşüncelerden temizlemek, mürşidin ruhaniyetinden feyiz almak ve gıyabında onunla manevi birlik tesis etmektir.

Nakşibendi-Halidi şeyhlerinin daha çok faaliyet gösterdikleri ve nüfuzlu oldukları bölgelerin başında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gelir. Bölgenin sosyal ve tarihi gerçekliği, seyyidlik inancı ile pekişen şeyhliğin babadan oğula geçişi geleneğine uygun düşer. Fakat bu ‘evladiyelik’ durum Anadolu’nun diğer bölgelerinde ve Trakya’da görülmez. Başlangıçta, Halid el-Bağdadi'nin faaliyet gösterdiği Irak ve Suriye'nin Osmanlı Devletine bağlı olması tarikatın İstanbul ve çevresinde yayılmasını kolaylaştırır. Islahat ve Tanzimat hareketlerinin yapıldığı o dönemde tarikat kısa sürede yönetimin ileri gelenleri arasında yaygınlık kazanır. Böylece siyasi nüfuz ve güç kazanmalarıyla tarikat ileri gelenleri sıkı ilişkiler kurarak yönetim üzerinde etkili olmaya çalışırlar. Genel olarak Jön Türklere karşı II.Abdülhamid'i destekleyen Halidi şeyhleri önemli roller üstlenirler. 1914'te Taşkesenli Şeyh Ahmet liderliğinde İttihat ve Terakki yönetimine karşı ayaklanan Şeyh Şehabeddin ve Seyyid Ali yakalanarak idam edilirler. İsyanı katılmadığı için Sultan Reşat tarafından ödüllendirilen

Şeyh Muhammed Ziyaeddin, daha sonraları davet edildiği halde Erzurum Kongresine katılmaz. Mustafa Kemal 1919 yılında kendisine mektup yazarak yardımını ister. 1925'te bir Halidi şeyhi olan Şeyh Said isyan eder. 1930'da Menemen olayı sebebiyle yine bir Halidi şeyhi olan Şeyh Esad Erbili ve müridleri tutuklanır ve İstiklal mahkemelerinde yargılanır.

Tekkelerin 1925'te kapatılmasıyla önce evlerde, daha sonra kurdukları dernek ve vakıf merkezlerinde sohbet toplantıları düzenleyerek faaliyetlerini sürdürürler. Nakşibendiliğin gizli yapılan "zıkr-i hafî"yi esas alması ve evradın daha çok bireysel olarak icra edilmesi ile mensupları tarikat yasağından fazla etkilenmez. 1946'da demokrasiye geçilmesi üzerine seçimlerde etkili olmaya başlayan tarikatın şeyh çocukları ve torunlarının siyasete girerek çeşitli dönemlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yaptıkları görülür.

Türkiye'de kültürel hayat üzerinde derin izler bırakmış olan Halidiyye mensupları, günümüzde de basın, yayın ve eğitim alanlarında faaliyetlerini sürdürmektedir.

.....

Amasya'daki Nakşibendi tekkelerinden **Ya Vedud Tekkesi**, Amasya kadısı Nizameddin Abdurrahman'ın kızı Selamet Hatun tarafından 1453 yılında yaptırılmış ve vakıfları tanzim edilmiş. Simavlı Molla İlahi'nin vefat tarihini (1490) göz önüne alırsak, burasının sonradan Nakşi kimliğine büründüğü düşünülebilir. Tekkenin ismi, burada şeyhlik yapmış olan Abdulvedud Efendi'nin adına izafeten verilmiştir. Şefik Paşa'nın haksız yere kendi mülkiyetine geçirmesi veya harap olmasıyla vakıflarının 1897'de Maarif'e devredilmiş olmasından söz edilir. Günümüze ancak tekkenin banisi Selamet Hatun'un türbesi kalmıştır. Diğer bir Nakşibendi tekkesi olan **Şeyh Abdal Tekkesi**'nin Şeyh Abdullah tarafından Sofular Mahallesinde 1554'te yaptırıldığı, XIX. yüzyılın ortalarında ise tamamen harap olduğu görülür. 1897'de arsası Maarif'e devredilir.

Ziyaret Kasabasında Selçuklu emirlerinden Hoca Mevlud 1281 yıllarında bir cami yaptırır. Çeşitli afetlerle harap olan cami, daha sonra, Keçioğlu el-Hac Ali Çelebi tarafından, imar edilmiş ve vakıfları tanzim edilmiştir. Bundan dolayı, halk arasında ve resmi kayıtlarda burası, Keçioğlu Camii denmekle meşhur olmuş ve kayıtlara da böyle geçmiştir. Caminin bitişiğine Nakşibendi halifelerinden Kırımlı es-Seyyid eş-Şeyh **Abdubaki-i Hicabi**, 1797 yılında kendi adıyla anılan tekkeyi yaptırır. Vefatından sonra yerine halifesi ve damadı İbrahim Efendi geçer. Onun da vefatıyla tekke mektebe çevrilir. Keçioğlu Camii, bugün Hicabi Baba Camii adıyla anılmaktadır.

Dede Cengi torunlarından Ebus-Suud Efendi'nin torunu olan Abdubaki, 1777'de memleketinden hicret edip Amasya'ya gelerek burada yerleşip kalır. Amasya bilginlerinden Ürgüplü Hacı Ahmet Efendi adındaki zattan eğitim ve öğrenimini bitirerek icazetini alır. Daha sonra, Turhal şeyhi adı ile tanınan Nakşibendi tarikatının şeyhlerinden Şeyh Mustafa

Efendi'ye intisap ederek manevi feyzini bu zattan tamamlayıp şeyhlik postuna oturur ve manevi hastalıkları tedavi etmeye başlar. 1815 yılında vefat edip halen kendi adı ile anılan Camii Şerifin avlusuna defnedilir. a. Eserleri:

- Hediyye-i Hilal.
- İnas ve İsti'nas.
- Bade-i Kevser.
- Nukut-i Tevhidiyye.
- İkaz-ı Naim.
- Bade-i Fakr-ı Gına.
- Ta'rifu'l-İnsan.
- el-Ebkiratu'l-Muhtelifi fi Serh-i Emsileti'l-Muhtelifi.

Onun manevi varlığından övgüyle bahseden şairlerden Mustafa Sabri'nin yazmış olduğu şiirden bir kıta aşağıda yer almaktadır.

“İki alemde maksudu şolar ki menzil-ı Hakk'ta
Ki irfan ehline cana, hakikat-ı rehnümadır bu
'Turabi' okudu yazdı Hicabi sultanın sırrın
Libası tazeler ol sahib-ı Rıdvan-ı güşadır bu”

1823 yılında Abdalbaki Hicabi Efendi'nin halifesi Mehmed Arif Efendi tarafından Acem Ali Mahallesi'nde Şehir Kethudasıoğlu adıyla yaptırılan Nakşibendi tekkesinde şeyhliğin babadan oğula geçtiği görülür. 1544 yılında Şamlar Mahallesi'nde bir Halveti tekkesi olarak inşa edilmiş olan **Şamlar Tekkesi**'nin 1816'dan itibaren Nakşibendi tekkesine dönüştüğü, yine aynı şekilde Kadiri tekkesi olan **Gülabi Tekkesi**'yle **Kağrı Tekkesi**'nin de daha sonra Nakşibendi tekkesi haline getirildiği anlaşılmaktadır.

.....

Bugün İsmail Siraceddin'in türbesinde metal bir levha üzerine yazılı hayat hikayesi ile birlikte yer alan Mevlana Halid'in kendisine vermiş olduğu icazetname kopyası incelendiğinde Nakşi tarikatının inceliklerini görmek mümkündür. Arapça olan İcazetname mealen şöyledir.

“Hamd sadece Allah'a mahsusdur. Salavat ve selam vahyine seçtiği Hz. Muhammed'e (s.a), ailesine ve sahabesine olsun. Bundan sonra Allah'ın halifesi olarak şefkatli, sadık dost, alim, ariflerin ve faziletliilerin menbaı, sedat-ı tarik-ı Nakşibendiyyenin emri ile kuvvetlendirilmiş kardeşim, sevdiğimiz uca(!) ve kerem sahibi Hacı İsmail Efendi'ye icaze verdim. Allah-u Teala bereketini, derecelerini ve hallerini artırsın. Talebelerine feyzlerini yağdırsın. Ona nakşibendiye tarikatında irşad, zikir ve tevhid telkini ile taliplere nazarının tesirini, nurları muayyen etmekteki ve perdeleri kaldırmaktaki iktidarını tecrübe ettikten sonra

icaze verdim. Bu icazeyi, silsile-i aliyenin büyüklerinden aldığım mücade ve peygamberin sünesi üzerine istihareden sonra verdim.

Evliyanın yoluna teşebbüs eden herkes onun sohbetini ganimet bilsin.

Ona kitap ve sünnete sarılmayı tavsiye ederim. Keşf ve vicdan ehli imamlara uygun olarak fırka-i naciye olan ehli sünnenin görüşlerinin gereği olan akideyi tashihe emredip çalışmayı vasiyet ederim.

Ve ona Kur'an muallimlerine, fıkıh alimlerine, sufilere hürmet etmeyi, kalp selameti, nefis semaheti, cömertlik, gülyüzlülük, eziyetten çekinmek, kardeşlerin kusurlarını affetmek, büyüklere ve küçüklere nasihat, düşmanlıkları terk etmek, tamahı terk etmek, ihtiyacının karşılanacağı hususunda Allah'a itimat etmek (Allah kendisine güvenenleri darda koymaz) , kurtuluşun ancak doğrulukta olduğundan (doğruluktan) asla ayrılmamak, ve Allah'a vasıl olmak ki, bu ancak Hz. Muhammed'e tabi olmaktır (Salavat ve selam Hz. Muhammed'e (s.a), ailesine ve sahabesine olsun). Kendisini hiç kimseden üstün görmeyip nefisini herkesten aşağı görsün, aleyhinde hareket edenleri ve hased edeni Allah'a havale etsin. Başına gelen şeri gayreti ile def etmeye çalışmasın. Bu tarikat-ı aliyenin şeyhleri kimi himmetleri ile sana yetiştircekler. Eğer isterse Allah-ü tealanın kudreti ile fesadı o anda maddi olarak bağlarlar. Bendelerinin sayısınca, razı olduğu nefisler adedince, dünyanın ziyneti ve kalemlerinin mürekkepleri sayısınca (mikdarınca) Allah'ın salavat ve selamı yine Nebiy-i ümmisi muhammedin aile ve sahabesinin üzerine olsun.

Alemlerin Rabb'ına hamd olsun.

Ben fakir ve miskin Halid en Nakşibendi, el Müceddidi

Mevlay-ı Kerim'in büyük fazlına erişmiş

Mühr-ü şerif;

El Halidi, El Nakşibendi, El Müceddidi, El Kadiri, El Kübrevi, El Sühreverdi, El Çiştî

Siraceddin'in akli ve nakli ilimlerde zamanının emsalsiz bir bilgini olduğu, özel olarak fıkıh ilminde bir kaynak teşkil eder derecede bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gayet alçak gönüllü, itaatkar, saygılı, Şah Nakşibend meşrep, hikmet sahibi, Hakk'a ulaştıran, eğitici bir mürşid idi.

.....

Amasya'da birbirinden güzel bir çok caminin inşası her defasında devletin ileri gelenleri tarafından yaptırılmıştır. Hangi camie baksanız, banisi ya Amasya valisidir, ya da devletin üst kademelerinde görev yapmış olan birisidir. Oysa Şirvanlı Camii, bir mürşidin anısına sevenlerinin, müridlerinin himmetleriyle inşa olunur.

Merhumun dostları ve sevenleri; özellikle Şirvan'da Karabağ'daki müridleri tarafından gönderilen nakdi hediyelerle üzerine bir türbe ve yanı başına da güzel bir cami yaptırılmak sureti ile üstün bir vefa örneği gösterilir.

Onun Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Karapapag Türkleri arasında çok tanınan ve sevilen bir kimse olduğu ve özellikle bölgenin halk inançları incelenirken izlerine çok sık rastlanıldığı görülür. Kafkasya'da daha çok Sünni Türklerin kendisine tabi olmasına rağmen Nigari, Şii-Sunni muhalefetini önlemeye çalışmış, mistik duyguların güçlendirilmesine önem vermiş, tarikata girdikten sonra şiirler söylemeye başlamış bir edebi kişiliktir aynı zamanda. Hem klasik tarzda aruz ölçüsüyle hem de halk şiiri nazım şekillerinden hece ölçüsüyle şiirler yazmıştır.

Nebati tesiriyle yazdığı ilahi aşkı terennüm eden şiirlerinde dokuz yaşında iken mana aleminde görüp aşık olduğu, on sene sonra ise kendisiyle görüştüğü zaman mecazi aşkın gerçek aşka dönüştüğü Nigar adlı takva sahibi muhterem bir hanımın ismini kendisine mahlas olarak alır.

Gazelleri ve kasideleri yalnız müridleri arasında değil geniş halk kitleleri arasında da çok beğenilmiş, ezberlenmiştir. Zikir meclislerinde daire şeklinde ve sadece hafif tempo tutarak söylenen gazelleri ile büyük mistik heyecanları yaşatan bir şeyh olarak şöhret kazanır. Tabiatıyla Doğu Anadolu ve Kuzey Azerbaycan'da halk arasında hakkında menkıbeler oluşur. Bu büyük nüfuzu sebebiyledir ki, Kırım Harbi'nden sonra Türkiye'ye göç edince kendisine bağlı binlerce insan Kars'tan Amasya'ya, Zile'den Muş'a kadar geniş bir bölgeye gelerek yerleşir.

Şiirleri ve semah meclisleri ile bölge Türkleri arasındaki Şii-Sunni ihtilafı büyük ölçüde gidermiş olduğu görülen şeyhin açtığı bu yoldan üzerlerinde etkili olduğu bölgenin diğer bazı şairleri de geçmişlerdir. Onun

”Ne Sunniyem ne Şii

Müslümanam Müslüman”

beyiti adeta vecizeleşmiştir. Döneminde Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'de divani semah şekli ile halkta derin izler bırakmış olan Mir Hamza Sovyet döneminde dahi müslümanlığın “halk islami” şeklinde yaşamasını sağlamıştır.

Hakkında nisbeten geniş bilgi *İbnülemin Mahmut Kemal İnal*'ın *Son Asır Türk Şairleri*'nde ve Azeri edebiyat tarihinde bulunmaktadır. *Azerbaycan Yurt Bilgisi* dersinde Amasya'da yetişmiş Azerbaycan asıllı şairlerden bahseden *M.Şakir, Mirzade Fahreddin* ve *A.Caferoğlu* onun hakkında dağınık bilgiler vermişlerdir. Karabağ'dan Kars'a ve Amasya'ya kadar birçok müridinin bulunduğu ve daha çok Karapapak (Terekeme) Türkleri arasında

tesirinin halen devam ettiği düşünülürse, zamanında ne kadar büyük bir şöhret ve nüfuzunun olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Ali Tuzcu'nun 'İlkçağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde AMASYA' adlı kitabından öğrendiğimize göre, 1900 yılında Amasya'da bulunan Alman seyyahı Ernst von Der Nahmer, yazmış olduğu eserinde şu satırlara da yer verir.

“Amasya'da neredeyse tanrı gibi sevilen ve özel bir dini alaka gören şii İlahiyatçı büyük bilgin Şeyh Hamza (Nigari)nın türbesini ziyarete gittim. Türbedar kılavuz şeyhin bacanağı imiş. Bana onun kutsal cübbesini ve bazı özel eşyalarını gösterdi. Türbedar çeşitli dilekleri, dertleri olan, hastalıklarına çare aramaya gelen, çocuğu olmayan kadınları, çoğunluğu kadın ve genç kızlardan oluşan ziyaretçileri para karşılığında türbeye alıyor. Onlara kutsal cübbeyi gösteriyor. Ziyaretçiler de buraya çokça hediyeler getiriyorlar. Türbedarı pek gözüm tutmadı. Zaten şehirde bu kişinin Şeyh Hamza'nın türbesini çıkar amaçlı kullandığını, çok zenginleştiğini, bir nevi eşkıya olduğunu söylüyorlardı.

Şeyh Hamza Amasya'nın köklü, asil ailelerinden Şirvanizadelere mensupmuş. Şirvanizadeler dürüst çalışkan, dindar, modern kimselerdir. Avrupalıların Amasya ve civarına getirdikleri yeni tarım aletlerine ve yöntemlerine (pulluklara) çok rağbet ederler. Almanlarla çok iyi dostlukları vardı. Otuz sene önce vefat etmiş Osmanlı devlet kademelerinde önemli görevler yapmış Mehmet Rüştü Paşa gibi bir çok yönetici asker ve devlet adamı Şirvanizadelere mensuptur.

Şeyh Hamza yazdığı bir kitapta Hz. Muhammed'den sonra gelen halifelerin sırası konusunda hararetle bir karşıt görüş ileri sürmüştür. Olay padişaha jurnal edilmiş Şeyh Hamza Harput'a sürgüne gönderilmiştir. Bir iki yıl sonra orada vefat etmiş, cenazesi sevenleri tarafından Amasya'ya getirilerek defnedilmiştir. Kendisi Ebubekir soyundandır.

Şeyh Hamza'nın türbesi, Büyükcami (Bayezid) nin sağ tarafında bulunuyor. Onu sevenler buraya bir cami ve türbe yaptırmışlar. Buraya hediye olarak getirilen yiyecekler de fakirlere ve dini öğrenim gören çocuklara verilir. Türbe civarında Şeyh adına bir de Müslüman din okulu açılmış, okula büyük rağbet var.”

Öyle anlaşılıyor ki, Alman seyyahın gözlemlerinden Amasya'ya gelişinden on beş yıl kadar önce vefat etmiş olan şeyh hakkında pek de sağlıklı bilgilere ulaşmak mümkün değil. Anlatıldığına göre şeyh dış görünüşüyle uzun boylu, hoş simalı, mülayim tabiatlı bir zat imiş. İbadet esnasında görünüşü değişir, namazda iken yüzünde tecelli eden nurani hal ile görenler etkilenirmiş.

Arifler arasındaki ünvanı ise şöyledir: Kutbü-l arifin, gavsü-l vasılın, sahib-ı Kur'an, Mehdi-ı zaman, Mürşid-ı Salikin Huccetullah, Sultanü-l Ürefa, Emirü-l mille, Şah-ı Cihan, Bin Hakikat, Tercümanü-l Esrar, Hatemü-l Vilaye, Hazreti Pir.

Mir Hamza'nın yetiştirmiş olduğu zevatın isimleri aşağıdaki şekildedir.

Maraşlı Gazi Osman Efendi, Dağıstanlı Hacı İsmail Efendi, Karabağlı Hacı Maksut Efendi, Erzurumlu Hacı Mustafa Efendi (Tefsircilerden Şaşı Hoca Mustafa Efendi namı ile meşhur), Kırampalı Mustafa Efendi, İstanbullu Ahmet Hulusi Efendi (Yesarizadelerdendir), Rusyalı Hacı Mahmut Efendi (Kazak vilayetinden), Tokatlı Hacı Zekeriyya Efendi (Çerkez Beylerinden), Rizeli Hacı Tayyip Efendi, Hasankaleli Hacı Mahmut Efendi (Postlu Hoca namı ile tanınan).

Mir Hamza Nigari hakkında "Azerbajantelefilm" Creative Association tarafından bir film yapıldığını, Azmi Bilgin ve Necdet Yılmaz'ın ortak çalışması olan **Divan-ı Seyyid Nigari'nin** Kule Yayınları tarafından yayınlanmış olduğunu, yüksek lisans tezi olarak Muammer Mete Taşlıova tarafından **Mir Hamza Nigari'nin** Nigar-name mesnevisinin 1998'de Çanakkale Üniversitesi'nde hazırlandığını, Pervane Bayram tarafından da "Karabağlı Seyyid Mir Hamza Nigari'nin Hayatı ve Eserleri" adıyla çalışma yapılmış olduğunu ilave edebiliriz.

Amasya şairlerinden Sebati tarafından ölümüne şöyle bir şiir yazılmıştır:

(Günümüz Türkçesiyle)

Ah ne yazık yüce velimiz dünyadan ahrete göçtü!

Ey gönül! Bundan sonra ahımız göklere ulaşsın

İlahi emir 'ircii' ye uyarak ansızın vefat eden kamil şeyhimiz,

Bizleri hasret ve firkate boğmuştur

Şahımız olan Mir Hamza Hazretleri, Hakk'ın sırlarına vakıf

Aşıklar meclisinin ışığı evliya burcunun güneşiydi

Bundan sonra bahtımın yıldızı yere düşse ne çıkar

Çünkü aşk semasının ayı tamamlanıp dolunay oldu

Artık evi barkı yıkılmış bir zavallı oldum

Her zaman ah u figanımız yazılsın

Ey Sebati! Bundan sonra sabır ayetini oku

Ola ki Allah-u Teala bizlere hidayet ve tevfikini ihsan eder

Gaybden bir ilhamla ölümüne şu tarihi düşürdüm

Gitti hayfa cihandan mürşid-ı agahımız

DEĞERLENDİRME

Ve,
Amasya
o şehirdir ki,
orda,
doğmak kadar
ölmek de
saadettir.
-Özkan Yalçın-

‘Şehzadeler Şehri Amasya’nın ardında onu en ücra köylerine kadar bir ‘Evliyalar Şehri’ne dönüştüren sır, insan hayatına anlam kazandıran faaliyetlerde gizlidir. Şu ‘yalancı dünya’da üç günlük insan ömrünü belki de çekilir kılan tek evrensel gerçek, hayatın anlamlandırılmasında yatar. En kahredici olaylar karşısında bile, hayat tebessüm ediyorsa, bu tamamen bizim ona bakışımızdan kaynaklanmaktadır.

Amasyalının olgunluğa giden yolda her zaman rehberleri olmuştur. Şehri her bir yönden kuşatan evliyanın ruhaniyeti, sakinlerinin kendilerini acz içinde hissettikleri her defasında, farkında olmasalar da onlara ayakta durabilme gücü vermiş, hayata bıraktıkları yerden devam etme kuvveti sağlamıştır.

Bu çalışma, son fırça darbeleriyle resmin insanların takdirine sunulduktan sonra sahibine herhangi bir düzeltmeye izin vermeyen bir sanat eseri değildir. Sosyal tarih olma yolunda, şehri Amasya yapan manevi mimarlar hakkındaki bilgilerin bir araya getirildiği böyle bir teşebbüs, insan muhayyilesinde zamanla oluşan, değişen ve zenginleşen açıklamaların tamamını içine almalıdır. Bu sebeple, mükemmel olmadığı için daima yeni bilgilere açıktır. Hiçbir şekilde söylenmiş son söz değildir.

DİZİN

A

Abdal Musa, 33, 80
Abdullah Haşimi, 43
Abdulgennan Çelebi, 7
Abdurrahim Rumi, 37, 38,
Abdurrahman Çelebi, 4, 12, 116, 118,
Abdölmecid Sivasi, 114, 115,
Abdölmuti Efendi, 11
Adı Meçhul, 46
Ahi Kerim Sultan, 41
Ahmed Hulusi, 21, 22, 23
Ahmed Kuddusi Efendi, 18
Akbişlek, 12, 13, 15, 118, 119
Alaeddin Ali Pervane, 107
Alemi Efendi, 15
Ali Baba, 34, 56
Ali Hafız, 23, 140
Ali Pir Civan, 58, 59, 83, 84
Arap Dede, 32, 39, 45, 55
Arap Evliya, 45
Aşğı Pirler Evliyası, 12
Avdan Dede, 73
Ayşe Gazi Hatun, 26
Ayşe Hatun, 7

B

Baba İlyas, 57, 77, 78, 79, 80
Başı Halife, 12, 15,
Bakacak Baba, 62
Bakırbaş Dede, 53
Barak Sultan, 62
Bayezid Paşa, 6, 24, 39,
Bayram Paşa, 109,
Bedreddin Mahmud, 9
Benli Sultan, 8
Beşir Efendi, 68, 69, 70,
Beşkardeşler, 68
Bun Dede, 45

C

Cafer Baba, 32
Cemaleddin Ahmed Dede, 108

Cücük Dede, 45
Çal Baba, 71
Çamlı Evliya, 71
Çanaklı Dede, 56
Çoban Baba, 8, 46

D

Davut Kalfa, 40
Deli Reşid, 48, 49
Demirli Baba, 33
Dersi Tamam, 26, 27
Dikenli Dede, 54
Dur Dede, 45
Duvar Yürüten, 55

E

Ebussuud Efendi, 11
Ehli Hatun, 26, 117
Emir Efendi, 11
Erenler, 73
Ergonaş Baba, 30, 31, 66
Ergüneş Baba, 30, 66, 67
Ese Dede, 33

F

Fedai Baba, 31
Fenerli Dede, 51
Fevzi Baba, 43, 44, 50
Filibeli Mehmet Efendi, 61

G

Gani Baba, 48, 73, 74
Ganili Kızı, 48, 49
Garip Evliya, 56
Garip Hafız, 59, 60, 74,
Gazi Baba, 34
Gazilik, 55
Geyikli Evliya, 54
Göl Dede, 55, 64
Gölben Evliyası, 64

H

Habib Karamani, 10, 11, 13, 14, 113, 117, 118,
Hacı Bayram Veli, 7, 10
Hacı Bektaş Veli, 19, 32, 33, 79, 81, 83, 85,
108, 114,
Hacı Nadir Baba, 61
Hacı Veli, 54, 110
Halil Dede, 32, 45
Halit Baba, 33, 34
Halkalı Evliya, 10
Hamdullah Çelebi, 19, 85
Hamza Dede, 54
Hasan Baba, 34
Hasan Dede, 61, 109
Hayreddin Hızır Amasi, 14
Hızır Paşa, 11, 53, 97, 116, 117,
Hicabi Baba, 17, 18, 19, 37, 122,
Hoca Ahmed Yesevi, 81, 108,
Horoz Dede, 43
Huçek Dede, 42, 43
Hüsameddin Hüseyin Çelebi, 1
Hz. Ömer'in Postası, 46

İ

İbn Kemal, 12, 143
İbrahim Tennuri, 11
İğdeli Dede, 41
İğneci Baba, 7, 9, 117
İhsan Bayram, 98, 99
İki Sahabe, 46
İkiz Baba, 63
İsa Ruhi Efendi, 22
İsmail Benli, 49, 50
İsmail Siraceddin, 21, 26

K

Kabalak Baba, 33
Kadı Burhaneddin, 6, 108
Kadın Ana, 62
Kamber Baba, 32
Kara Dede, 54
Karaman Dede, 40
Keçeci Baba, 32, 83
Kemal Baba, 52

Kenan Baba, 55
Kılıç Dede, 40
Kırklar Dede, 52, 53
Kızan Türbesi, 63
Kızıoğlu Baba, 33
Komşu Evliya, 54
Koyun Baba, 8, 58
Kurt Baba, 61
Kurtboğan, 2, 3, 26, 116
Kuş Baba, 65
Küçük Seyyid Ahmed-i Kebir, 93, 94, 107
Kümbet Hatun Evliyası, 41

L

Lamii Çelebi, 10
Lengeri Baba, 18

M

Mahmut Veli, 58, 83
Mehmed Arif Efendi, 122
Mehmed Cui, 3, 108
Mehmed Paşa, 11, 14, 17, 85, 104, 115, 118
Mehmed Rüşdü, 21
Mehmed Şemseddin, 2
Mehmet Çelebi, 7, 61
Mehmet Dede, 34, 88, 107
Merami Baba, 19
Mevlana Halid, 20, 21, 23, 24, 123
mevlevi, 111
Mir Hamza, 21, 23, 24, 25, 125, 126,
Mir Hasan Efendi, 25
Muhammed Bayram Efendi, 15, 96, 97, 98
Murat Dede, 39, 51
Muslihiddin Efendi, 61
Muslihuddin Musa Bey, 7
Mustafa Akif Efendi, 15
Mustafa Nuri Bey, 22
Müeyyed Çelebi, 6, 7
Müfessir Alaeddin Hazretleri, 26

N

Nakşi Dede, 39
Niyaz Baba, 57, 58, 84
Nureddin Alpaslan, 67, 68, 93, 96,

Nuzla Dede, 54

P

Pehlivan Dede, 54

Pelitlik Baba, 34

Pir İlyas, 4, 5, 12, 15, 74, 113, 116, 118,

Pir Sinan Halveti, 117

Piri Baba, 8, 46, 47, 48, 58, 61, 80, 81, 84, 90, 91,

R

Rumi Hoca, 52, 143

S

Sadreddin Hayayi, 4

Sadreddin Muhammed Horasani, 9

Sancı Evliyası, 56

Sarı Ahmedzade, 25, 26

Sarılık Evliyası, 55, 78

Serçoban, 7, 8, 9, 27

Seydi Halife, 13,

Seydi Vakkas, 68

Seyyid Ali, 118, 121

Seyyid Necmeddin Yahya, 73, 96,

Seyyid Yahya Hazretleri, 73

Sığircık Molla, 62

Sıkıntı Evliyası, 45

Sıtkı Baba, 54, 140

Siğil Evliyası, 41

Softa Baba, 40

Sultan Veled, 103, 107

Sunullah Efendi, 2

Şehidler, 55

Şehzade Alaeddin Bey, 9

Şemseddin Ahmed, 1, 4, 100, 108, 117

Şeyh Cüneyd, 61

Şeyh Hacı Hızır Efendi, 14

Şeyh İcadi, 14

Şeyh Mehmed Abdal, 71, 72

Şeyh Mustafa, 17, 18, 73, 122

Şeyh Sadi, 7, 34

Şeyh Safiyüddin Mahmud, 7

Şeyh Şaban-ı Veli, 8, 143

Şeyh Vefa, 39

Şeyh Yavsi Efendi, 11

Şeyh Zekeriyya, 7, 12

T

Tokmak Dede, 48

Topçu Dede, 44, 50

Turhal Şeyhi, 17

Tüysüz Baba, 18

U

Ulu Arif Çelebi, 1, 93, 103, 107

Uyuşuk Dede, 54

Uyuşuk Evliyası, 40, 68

Üçler, 40, 137

V

Veled Çelebi, 105, 111

Y

Yakup Paşa, 6, 12, 114, 117,

Yakut Paşa, 4, 5, 6, 7, 116

Yamak Şeyh, 118

Yanık Dede, 48

Yar Ali, 6

Yılancık Evliyası, 45

Yıldırım Beyazıt, 7

Yörgüç Paşa, 6, 83,

Z

Zeyneddin Siyavuş, 6

Zeynüddin Hafi, 4

Kronoloji

- 681 Ukkâşe Sultanın Merzifon'un Hırka Köyünde vefatı
- 1145 Amasya'da ilk tekkenin sultan Mesud tarafından inşası
- 1233 Tuğrakiye Medresesinin inşası
- 1240 Amasya'da Babailiğin kurucusu Pir İlyas Baba'nın idam edilmesi
- 1257 Seyyid Nureddin Alpaslan Vakfiyesinin tanzimi
- 1314 Amasya'da ilk Mevlevi dergahının inşası
- 1326 Gümüşlü Camii ve tekkesi'nin inşası
- 1351 Seyyid Ahmed-i Kebir'in Ladik'te vefatı
- 1363 Seyyid Necmeddin Yahya Zaviyesi'nin inşası
- 1372 Saraçhane Camii inşası
- 1381 Saraçhane Camii ve İstasyon Köprüsü banisi Hacı Şadgeldi Paşa'nın vefatı
- 1390 Abdurrahim Rumi'nin doğumu
- 1402 Pir İlyas'ın Şirvan'a gidişi
- 1406 Pir İlyas'ın Şirvan'dan Amasya'ya dönüşü
- 1410 Zelzele
- 1411 Yakup Paşa Tekkesi'nin (Çilehane Camii) inşası
- 1414 Bayezid Paşa Camii ve imaretinin inşası. Şeyh Cui'nin köyüne çekilip köyünde bir Mevlevihane inşa ettirmesi
- 1428 Çevikçe Tekkesi'nin inşası –Halveti-
- 1430 Yörgüç Paşa Camii'nin inşası
- 1431 Abdurrahim Rumi'nin Merzifon'da Çelebi Sultan Medresesinde ders vermesi

- 1433 Halveti şeyhi Pir İlyas'ın vefatı
- 1458 Abdurrahim Rumi'nin vefatı
- 1467 Sadeddin Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1475 Hoca Sultan Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1482 Pir İlyas Türbesi'nin inşası
- 1485 Mehmet Paşa Camii'nin inşası (cami, medrese, imaret, türbe, tabhane, şadırvan ve hazireden oluşan külliye içinde ayrıca Habib Karamani için inşa edilmiş tekke de yer almakta idi)
- 1486 II.Beyazıd Külliyesinin inşası
- 1496 Halveti şeyhi Habib Karamani'nin vefatı
- 1498 Abdurrahman Çelebi'nin vefatı (Yakup Paşa Tekkesinde medfundur)
- 1523 Bahşi Halife'nin vefatı
- 1533 Seydi Halife'nin vefatı
- 1544 Şamlar Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1555 Büyük yangın
- 1564 Hızır Paşa Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1590 Zelzele
- 1602 Şehirdeki yangında Amasya Mevlevihanesi de yanar
- 1637 Bayram Paşa tarafından Mevlevihane (kervansaray ve su yolları) yaptırılır
- 1645 Evliya Çelebi'nin Amasya'yı ziyareti
- 1647 Zelzele
- 1654 Ehlullah Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1666 Sema ayinleri yasaklanır
- 1668 Zelzele

- 1677 Yeşilırmağın taşmasıyla sel felaketi yaşanır
- 1684 Zelzele
- 1688 Şehrin üçte ikisinin harap olduğu bir yangın
- 1467 Sadeddin Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1475 Hoca Sultan Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1482 Pir İlyas Türbesi'nin inşası
- 1485 Mehmet Paşa Camii'nin inşası (cami, medrese, imaret, türbe, tabhane, şadırvan ve hazireden oluşan külliye içinde ayrıca Habib Karamani için inşa edilmiş tekke de yer almakta idi)
- 1486 II.Beyazıd Külliyesinin inşası
- 1496 Halveti şeyhi Habib Karamani'nin vefatı
- 1498 Abdurrahman Çelebi'nin vefatı (Yakup Paşa Tekkesinde medfundur)
- 1523 Bahşi Halife'nin vefatı
- 1533 Seydi Halife'nin vefatı
- 1544 Şamlar Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1555 Büyük yangın
- 1564 Hızır Paşa Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1590 Zelzele
- 1602 Şehirdeki yangında Amasya Mevlevihanesi de yanar
- 1637 Bayram Paşa tarafından Mevlevihane (ayrıca kervansaray ve su yolları) yaptırılır
- 1645 Evliya Çelebi'nin Amasya'yı ziyareti
- 1647 Zelzele
- 1654 Ehlullah Tekkesi'nin inşası -Halveti-
- 1666 Sema ayinleri yasaklanır

1668 Zelzele

1677 Yeşilırmağın taşmasıyla sel felaketi yaşanır

1684 Zelzele

1688 Şehrin üçte ikisinin harap olduğu bir yangın

1730 Yangın

1781 18 Mayıs'ta Amasya'ya gelen İtalyan seyyahı **Domeniko Sestini** şehirde iki gün kalır ve şu gözlemlerde bulunur :”**Kısmen harabe** durumundaki Gökmedrese, güzel çizimlerle, işlenmiş oymalarla, kabartmalarıyla dolu ve kalıcı mimarisiyle çok etkileyicidir. Ancak günümüzde **imalathane** olarak kullanılır. Gökmedrese tarzındaki Kur'an'dan alınmış ayetlerin yer aldığı kitabeleriyle çeşitli benzer yapılar da **yarı harap** durumdadır.”

1797 Hicabi Tekkesi'nin inşası -Halidi-

1822 Hicabi Baba'nın vefatı

1823 Üçler Tekkesi'nin inşası -Nakşibendi-

1826 Yeniçeri Ocağı ile Bektaşî tekkelerinin kapatılması

1828 İstanbul'daki Halidilerin Sivas'a sürgün edilmesi

1829 Ak Hasan oğlu Tekkesi'nin inşası -Halveti-

1836 Hamdullah Efendi'nin vefatı

1847 Hamdullah Efendi Türbesi'nin inşası

1848 Kolera salgını. İsmail Şirvani'nin vefatı

1854 Yangın

1858 **Dr. Heinrich Bart** Amasya'ya seyahatinde şunları yazar.”..Kaya mezarları içine kadar uzanan Türk türbeleri de karşımıza çıktı. Gökmedrese ise çok kullanışlı ve büyük yapılmış. Zamanının en görkemli bir binası imiş. O adını yapımında kullanılan mavi çinilerden almış. Astronomik gözlemlerin yapıldığı kulesi şimdi hafifçe eğik durumda. Amasya bir zamanlar pozitif bilimlerin öğretildiği önemli bir merkez ve dünyanın her tarafındaki bilim adamlarını kendine çeken bir mıknatıs gibiymiş... Şehirde gördüğüm medrese talebeleri tembel ve miskin bir şekilde dolaşarak üç beş yerden yardım alarak hiç de ahlaki olmayan yöntemlerle

yaşıyorlar. Üstleri başları çok eski, saçları kirli ve dağınık bir durumdadır. Eğitim ve öğrenmek gibi bir gayretleri de yok. Dr. Mordtman'a göre Amasya'da 38 medrese var. İlk bakışta önemli bir gelişme gibi görünse de ilerlemenin tam aksine gerilemeye neden oluyorlar. Medrese öğrencileri ve buradan mezun olanlarla hiçbir mevzu konuşulup tartışılmıyor. Hele de bir de kadı ve imam olurlarsa yanlarına hiç yaklaşılmıyor.

1859 **A.D.Mordtman** Amasya'ya üçüncü gelişinde şunları yazar: “ Selçuklu dönemine ait eski eserler genellikle şehrin batı tarafındadır. Gökmedrese ve rasathane Selçuklu döneminin en ünlü eserleridir. Gökmedrese yarı harabe durumunda, rasathane ise yıkılmış. Bay Krug'un evinin temellerinde Şehzade Beyazıt tarafından yaptırılan bir hamamın yıkıntıları var. Bayezid hocası Hatip Kasım için de güzel bir türbe yaptırmış.”

1861 **Georges Perrot** Kasım ayında geldiği Amasya'da dini hayatla ilgili şunları yazar:”Esasen Selçukluların bu bölgeye egemen olduğu yıllarda Amasya bir üniversiteler, bilginler şehri, bir bilim merkezi idi. Deyim yerindeyse Amasya Anadolu'nun Oxford'u olarak da adlandırılabilir. Medreseler hala görkemli, ihtişamlı dönemlerinin canlı birer tanığı, artık eski gençlik dönemlerini özleyen, kocamış, küçülmüş, bir ihtiyarlar gibi yarı harabe halde ayakta. Ama artık o parlak dönemler geride kalmış, eskiden çağdaş ve pozitif akılcı bilimlerin öğretildiği bu merkezlerde, şimdi skolastik, dinsel tek yönlü eğitim verilmektedir. Şehrin her tarafı, eski, fakat güzel camilerle doludur.

Amasya'nın toplam nüfusu 25 binden fazladır. Şehirde bulunan 18 medresede iki bin molla ve öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. Bu medreselerin İngiliz üniversitelerinde olduğu gibi Amasya'nın içinde ve çevresinde vakıf olarak düzenlenmiş geniş bağ bahçe ve tarlaları, bedesten içinde dükkanları, evleri vardı. Buralardan medreseler büyük gelir sağlıyorlardı. Ayrıca halk yiyecek, giyecek, para da bağışlıyordu. Öğrenciler medreselerdeki küçük odalarda yatar kalkarlardı. II. Mahmud döneminde medrese öğrencilerinin gündüz medreselerde ders yapmaları yasaklanmıştı. Onlar, sabahleyin medreselerden şehir içindeki çeşitli camilerde derslerine devam eder, akşam yatmak için medreseye geri dönerlerdi. Her hafta öğrencilere kendilerine yetecek kadar harçlık, ekmek, pirinç, yemeklik yağ dağıtılır...

..Amasya vakıfları bugünlerde amaçlarından sapmıştır. Yöneticiler ve bazı çıkar grupları kendi amaçları için Vakıfları çalışamaz hale getirmişlerdir. Vakıfların verdiği hizmetler tamamen durmuş. Camiler, medreseler ve diğer binaların durumu, bakımı iyi değildir. Kötü yöneticiler vakıfların gelirlerini kendi ceplerine atarak onları çalışamaz hale getirmekte, hizmetlerini aksatmakta, hem de mallarını üzerlerine geçirmektedirler. Bu kişiler kendi çıkarları için zekice hareket etmektedirler. İstanbul'dan gelen uyarılara her zaman

uyacaklarını, vakıfları iyi çalıştıracaklarına söz verirler. Ama sözlerinde durmayıp eksik, yarım yamalak, devleti kandırarak görevlerini sürdürerek soygunlarına devam ederler. Eğer iyi düzenleme ve denetim olursa, hantal durumda olan bu vakıflar Osmanlı Devleti için büyük bir gelir kaynağı olur.

Biz Amasya’da bulunduğumuz sırada Osmanlı Savaş Bakanlığına kumaş dokuyan vakıf edilmiş bir fabrikada, medrese öğrencileri ve mollalara yiyecek ve giyecek temin eden vakıflarda oldukça geniş bir yolsuzlukları soruşturmak için İstanbul’dan Evkaf Nazırlığı’ndan bir kurul geldi. Epeyce gürültü patırtı, itiş kakış yaşandı. Herhalde iyi sonuç alındı ki, medrese öğrencileri ve mollalar artık açıklarının sona erdiğini, talihin yüzlerine güldüğünü söyleyerek seviniyorlardı.

Öğrenciler ve Amasya’nın Müslümanları dürüst aydın çalışkan insanları, o kurulun hükümet konağının kapısında bir konuşma yapması için ısrarla davet ettiler. Hükümet konağının merdivenlerinde kendisini dinlemek için orada bulunan topluluğa, “herşeyin düzeleceğini” söyleyen bu genç kişi, Amasya’da o güne kadar hiç görülmeyen dinamik, idealist, yeni bir yönetici tipi idi. Söylediği sözler, verdiği vaatler o kadar güzeldi ki, insan inanmakta güçlük çekiyordu...

..Hatta Amasya Paşası’nın özel hekimi bir nalbanttır. Bu kişiye şehir meclisi maaş bağlamış. Şehirde hasta olduğu zaman bu kişi çağrılır. Bedava, para almadan tedavisini yapar.

Amasya ve çevresinde tedavi, ilaç ve diğer sağlık hizmetlerinde imamlar ve hocalar çok etkilidir. Bu kişiler hizmetleri karşılığında büyük pay alırlar. Kur’an’dan aldıkları iyileştirici etkisi olan şifalı ayetleri, duaları, formülleri bir takım şifrelerle küçük kağıtlara yazarlar. Bu kağıtlar katlanarak içi su dolu taslara konur. Bir gece su içinde kalır. Ertesi gün sabahleyin bu tas içindeki su, hasta tarafından iyileşeceği inancıyla içilir. İnanılması zor olan bu durum ve hatalı uygulamaların Tanrı’nın inayeti ve mucizesiyle hastayı iyileştireceğine inanılır. Türkiye’de her sınıftan geniş halk kitleleri bu tür uygulamalara ve yazılan muskalara inanır.”

1866 Meclis-i Meşayih’in kurulması

1868 İsmail Şirvani’nin türbesi inşa edilir

1886 Mir Hamza Nigari’nin Harput’ta vefatı ve cenazesinin Amasya’ya getirilişi

1887 Şirvanlı Camii’nin temeli atılır

1892 Şirvanlı Camii kısmen ikmal edilir

- 1897 Amasya'daki bir çok vakıf Maarif'e devredilir
- 1902 Şirvanlı Camii'nin inşası tamamlanır ve vakfiyesi düzenlenir
- 1902 Merzifon Ulu Camii yangını
- 1903 Gümüşlü Camii'nin ahşap son cemaat mahallinin inşası
- 1913 Pek çok yapının harap olduğu yangın
- 1925 Tarikatlerin ilgası
- 1926 Hacı Bektaş Veli ve Mevlana türbelerinin kanunla müze halinde ziyarete açılması
- 1928 Sıtkı Baba'nın Merzifon'da vefatı
- 1943 Zelzele
- 1957 Ali Hafız'ın vefatı
- 1975 Beşir Efendi'nin vefatı
- 1976 Garip Hafız'ın vefatı
- 1999 Merzifon'da Kümbet Hatun Türbesinden lahdin çalınması. Kara Mustafa Paşa Köyünde Abide Hatun'a ait sandukanın çalınması.

KAYNAKÇA

AKİFZADE Abdurrahman, 18. YY SONLARINDA ÇORUMLU ALİMLER, Arapçadan Çeviren: Ethem ERKOÇ, <http://www.corum.bel.tr/>

ALGAR Hamid, Nakşibendiyye, DİA

ALGAR Hamid, Halidiyye, DİA,

AŞKAR Mustafa, Tasavvuf Tarihi Literatürü, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2001

AYDOĞDU Günnur, Amasya Mezartaşları, Yüksek Lisans Tezi-Gazi Üniversitesi, 1997

BAYRAM Sadi, Anadolu’da XIII. Yüzyıl bir Rufai zaviyesi, www.sadibayram.com

BAYRAM Sadi, Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi, Seyyid Nureddin Alparslan er-rufai Vakfiyesi, www.sadibayram.com

BAYRAM Sadi, Ladik ve Seyyid Ahmed-i Kebir er-rufai Hazretleri, www.sadibayram.com

BAYRAM Sadi, Yakın Tarihimizde Merzifon, www.sadibayram.com

BÖCEKÇİ Turan, Amasya Evliyalari, Amasya, 2002

ÇAĞIMLAR Zekiye, Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şaban-ı Veli Etrafında Oluşturulan Efsaneler

ÇAL Halit, Şeyh Nasreddin (Nusret) Türbesi, Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma Merkezi, “Türk Tarihinde ve Kültüründe TOKAT Sempozyumu”, Ankara, 1987

DOĞANBAŞ Muzaffer, Amasya Yöresi Alevi Ziyaretgahları, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, <http://www.hbektaş.gazi.edu.tr/>

DOĞANBAŞ Muzaffer, Piri Baba Velayetnamesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, <http://www.hbektaş.gazi.edu.tr/>

DOĞANBAŞ Muzaffer, Rumi Hoca Türbesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, <http://www.hbektaş.gazi.edu.tr/>

EFLAKİ Ahmet, “Menakıbü’l Arifin II”, “Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995

ERDOĞAN İsmail, XX. Yüzyıl Amasya'sı ve İnanç Coğrafyası, Yüksek Lisans Tezi-Fırat Üniversitesi, 1996

Evliyalardan Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi

HÜSAMEDDİN, Abdizade Hüseyin, Amasya Tarihi, Birinci Cilt, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 1968

HÜSAMEDDİN, Abdizade Hüseyin, Amasya Tarihi, Üçüncü Cilt, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2007

GÜL Muhsin, Şeyh Cemaleddin Efendi Aşığı Halk Ozanı Sıdkı Baba Hayatı ve Şiirleri, Ankara - 1984

GÜNDÖĞDU Cengiz, Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasi, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000

GÜNEŞ Hüseyin, Lale Devrinde Amasya, Doktora Tezi-19 Mayıs Üniversitesi, 2001

GÜRBÜZ Adnan, Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı, Doktora Tezi-Ankara Üniversitesi, 2003

HAMMER Joseph von, Osmanlı Tarihi Cilt I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991

HELİLLİ Mehmedcelil Fariz, Mövlana İsmayıl Siracaddin Şirvani, <http://www.ismailshirvani.com/> Bakü, 2003

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Feza Gazetecilik A.Ş., 1999

İLTER, Fügen, Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme : Osmancık, TTK Basımevi, Belleten 203, Ankara

KAFKASYALI Ali, İran Türk Edebiyatı Antolojisi -3-, <http://urmu.azerblog.com/>

KALAFAT Yaşar, Mir Hamza Nigari

KARA Mustafa, Tekkeler ve Zaviyeler, Dergah Yayınları, 1977

KEMAL İbnü'l Emin Mahmud, Osmanlı Devrinde Son Osmanlı Sadrazamları, Milli Eğitim Basımevi, 1964

KOCA Ferhat, OSMANLILAR DÖNEMİ FIKIH - TASAVVUF İLİŞKİSİ: FAKILAR İLE SOFULAR MÜCADELESİNİN TARİHİ SERÜVENİ, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/I, ss. 73-131.

KILCI Ali, Erken Osmanlı Baldaken Türbeleri,

KILIÇ Rüya, Osmanlı Devletinde Yönetim-Nakşbendi İlişisine Farklı Bir Bakış: Halidi Sürgünleri, Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Sayı. 17,

KÖÇERLİ Firudinbey, Hacı Mirhemze Efendi NİGARİ, Azerbaycan Edebiyatı,c.II, Bakı, 1981

KÖKSÜZ Nevzat, Merzifon üzerine yayınlanmamış bir çalışma

KÜÇÜK Sezai, XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler, Doktora Tezi-Marmara Üniversitesi, 2000

MEMİŞ Abdurrahman, Halid-i Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik, Doktora Tezi-Marmara Üniversitesi, 1998

MENÇ Hüseyin, Her Yönüyle Amasya, Amasya Ticaret ve Sanayi Odası, Samsun, Ocak 1977

MUSAYEV Elşen, Mir Hamza Nigari, http://www.tasavvufdergisi.net/sayi_6.html

MUSLU Ramazan,XVIII.Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi- Marmara Üniversitesi, 2002

OCAK Ahmet Yaşar, Babailik İsyanı, Dergah Yayınları, 1980

OCAK Ahmet Yaşar, Babailik, DİA

OLCAY, Osman Fevzi, Amasya Ünlüleri, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2002

ONARLI İsmail, Pir Ali Bircivan

OVACIK Hızır, Amasya Efsaneleri: Yeşeren Dergisi sayı 3, sahife.29

ÖNGÖREN Reşat, XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi-Marmara Üniversitesi, 1996

ÖZCAN Nuri, Griftzen Asım Bey, DİA

ÖZDOĞAN Rahime, Amasya’da Adak Yerleri ile İlgili Halk Anlatıları, Yüksek Lisans Tezi-
19 Mayıs Üniversitesi, 2006

PAKALIN Mehmet zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü. Milli Eğitim Bakanlığı
Yayınları, 1993

SEZER Hamiyet, Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşradaki Yansımaları

ŞAFAK Yakup, “VELED ÇELEBİ’NİN MENAKIBINA GÖRE 1912’DE FAAL OLAN
MEVLEVİHANELER VE ŞEYHLERİ”

ŞAHİN Kamil, Habib Karamani, DİA

ŞİMŞEK Halil İbrahim, Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan
Bazı Yöntem Tartışmaları, Hitit Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, 2006/1

TAHRALI Mustafa, Ahmed er-Rıfai, DİA

TANMAN M. Baha, Halvethane, DİA

TANRIKORUR Barihüda, Mevleviyye, DİA

TAŞAN N. Berin, Bir Aşk Kütüğü Yaktık, Diyar-ı Rum’a attık, İzmir, 1975

TAŞLIOVA M. Mete, Mir Hamza Nigari’nin Nigar-name Mesnevisi, Yüksek Lisans Tezi-
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 1998

TUZCU Ali, İlkçağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde AMASYA, Amasya Belediyesi
Kültür Yayınları, Ankara, 2007

ULUDAĞ Süleyman, Anadolu’da Halidilik, DİA

ULUDAĞ Süleyman, Halvetiyye, DİA

ÜNVER A. Süheyl, ANADOLU'DA SELÇUKLU DEVLETİ, BEYLİKLERİ RESMİ
DAİRELERİ VE TOPLANTI YERLERİNE DAİR,

<http://www.restorasyonmerkezi.com/>

VASSAF Hüseyin, Sefinetü’l Evliya, Kitabevi

YAVUZ Hulusi, Ahmet Hulusi Efendi, DİA

YILDIZ Harun, Amasya Yöresi Alevileri-Tarihçesi, İnançları, Örf ve adetleri, Doktora Tezi-19 Mayıs Üniversitesi, 2003

YILDIZ Sare, Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri, ve Tasavvuf Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006

YILMAZ Necdet, XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, Doktora Tezi-Marmara Üniversitesi, 2000

WEB adresleri

www.hirkakoyu.com

www.rifai-kadiri.org

www.sadibayram.com

www.sahinlerkoyu.com

www.yassical.bel.tr/

www.ismailshirvani.com/

<http://www.bartin.gov.tr/>

<http://www.hbektas.gazi.edu.tr/>

<http://www.tasavvufdergisi.net>

<http://www.restorasyonmerkezi.com/>

<http://www.corum.bel.tr/>

<http://urmu.azerblog.com/>

<http://www.yuvakoyu-amasya.com/>

<http://www.amasyazyaret.bel.tr/>

www.yesilyenice.bel.tr/

<http://www.tasova.net/>

<http://193.140.255.11/tezjic/tez.htm>

<http://www.bayrampasa.bel.tr/>

